

Statist.

Statist. 0.
997/67
1

0.997/67(1) 13

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

A KÖZÜLETI ALKALMAZOTTAK SZOCIÁLIS ÉS GAZDASÁGI VISZONYAI

ÍRTA

DR. LAKY DEZSÓ

67
I-III

67. KÖTET

1. SZÁM

KIADJA: BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

Ára 5 pengő

STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK

SZERKESZTI: DR. ILLYEFALVI L. LAJOS

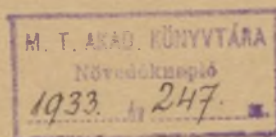
A KÖZÜLETI ALKALMAZOTTAK SZOCIÁLIS ÉS GAZDASÁGI VISZONYAI

ÍRTA

DR. LAKY DEZSŐ

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS HÁZINTOMDÁJA

300353

1. Bevezetés.

A modern társadalmi életnek fontos pillérei azok a népességi rétegek, melyeket a középosztály néven foglalhatunk össze. A székesfővárosban ennek a felfogásnak az igazsága különösen nagy erővel tör felszínre. Itt is a középosztály szellemi és anyagi épsége az a gerincoszlop, melyhez a bordák kapcsolódnak s melyen a test egész súlya nyugszik. *Jaj annak a társadalomnak, melynek ez a gerincoszlopa megínog vagy megroppan.* De jaj annak a társadalomnak is, melynek gerincoszlopában a csigolyák meglazultak, — vagy közülük bár csak egyik.

A középosztály-probléma aligha olyan, hogy annak csupán általános vizsgálata kielégítő megoldást nyújtana. *A részletek kutatása, felderítése inkább biztat eredményekkel.* Ha a középosztálynak ma erre a csoportjára vetítünk fénykévét, holnap pedig amazt a csoportot idézzük elénk, a széles mező, melyen a különböző csoportok zsibonganak, megelevenedik, közelünkbe jut.

A tudomány régóta sutba dobta a középosztály kérdésének merőben elvont szemléletét. *Az élet valóságára, a tényleges viszonyok ismeretére jóval több súlyt vet.* A probléma felfejtésében a statisztika segítségével egyenesen nélkülözhetetlenné vált. A statisztika varázssveszeje szinte a föld méhéből hívogatja elő azt az adatkincset, melynek tervszerű megmunkálása révén új utak villannak meg a középosztályhoz tartozó elemek helyzetének vizsgálója számára. A népszámlálások anyagát ebben az irányban korunk egyre jobban kihasználja. *A konjekturális statisztika módszeréhez símulva a középosztály egyik vagy másik rétegének viszonyairól itt is, ott is igyekeznek képet adni.*

Persze a középosztály problémájának megértését még jobban megkönnyítik azok a *különleges észlelések*, melyeket a statisztika sajátlagosan e cél érdekében végez. Magyarországon ilyen felvétel első ízben 1918-ban történt. *A magántisztviselők nyugdíjbiztosításának előkészítése érdekében* a kereskedelemügyi kormány a m. kir. központi statisztikai hivatallal a tisztviselők ez értékes kategóriájának kataszterét készítette el. Az anyag teljességében be is gyűlt. Mikor azonban a felülvizsgálat után már feldolgozásra is készen állott, a közviszonyok romlása, majd pedig a teljes összeomlás miatt a munka befejezése lekerült a napirendről, — a beérkezett felvételi minták nagy tömege alighanem papírlómlalomba vándorolt.

A középosztály-probléma fókusza a városi élet. A középbirtokosság és a jobb módú parasztság ugyan az igazi városi települések népességéből

jobbára kiesik, de a középosztály többi rétege annál sűrűbben gyülekezik a városok falai között.

Csoda-e, ha a székesfőváros statisztikai hivatalának figyelme élesen ráterelődött már évek óta a középosztály problémájára? *Csoda-e, ha a hivatal jeles, nagy koncepciójú igazgatója, dr. Illyefalvi I. Lajos esztendőik során át a főváros társadalmának egyéb elágazásain kívül rendre azokat a csoportokat is a statisztika fölvevő lencséje elé szőlította, melyekből a középosztály legtöbbet érő hajtásai fakadnak?* Az iparosok és a kereskedők mellett a tisztviselőosztálynak mindkét rétege: a köz- és magántisztviselők, nyugdíjasok s a szabad pályán működő ügyvédek, orvosok és mérnökök egyaránt felsorakoztak. Annak a szomorúan érdekes korszaknak, melyben élünk, csodálatos fényképei ezek a felvételek. *Mint mikor a mozgószínpadon a mesteri rendező új meg új játéktérületeket vetít a néző szeméi elé: horizontálisan a középosztály nagy épületének egyik lakószobája a másik után nyílik fel a székesfővárosi statisztikai hivatal felvételei nyomán, — de vertikálisan is roppant mélységek tárnak fel; sokszor ijesztők, megdöbbenők.*

A XX. század harmadik évtizedének társadalmát egykor majd kutató tudós munkáját mennyire egyszerűsítik azoka számoszlopok, melyeket a székesfővárosi statisztikai hivatal tett közzé a középosztályhoz tartozó rétegek szociális gazdasági viszonyairól! De a ma megértése céljából is súlyos és nagy szolgálatot tesznek ezek a közlések. *Mennyi baj, mennyi szenvedés, mennyi kínlódás hangja csendül ki fájdalmasan ezekből a számokból! Az örvénylő élet rengeteg kritikus napja sokszor eltompítja érzékszerveinket. Szinte észrevétlenül haladunk el olyan események mellett, melyek elszigeteltségükben is megrázók volnának, — hát még tömeges föllépésükben. A statisztika gondos észlelése számontartja ezeket az eseményeket s megőrzi azokat komorságukban a jövőendő számára.*

A székesfővárosi statisztikai hivatal sok szép középosztály-felvétele közül azonban a köz alkalmazottaira vonatkozó adatgyűjtés mégis talán a legszebbik. Nem azért, mert ennek az adatgyűjtésnek megszervezésénél és végrehajtásánál a statisztikai hivatal már mérlegelhetette a korábbi felvételek tanulságait. Hanem azért, mert a középosztályra vonatkozó észlelések közül kétségbevonhatatlanul *ennek a megfigyelésnek szociális méretezése volt legszelebbkörü s egyben a legmélyebben szántó.* Ez majd ékesen ki fog tűnni ennek a tanulmánynak fejtegetéseiből, bár az eredmények összefoglalásában csak a legszükségesebb következtetések levonására fogunk szorítkozni.

De a köz szolgálatában álló elemekről végzett statisztikai adatgyűjtés értékét az is erősen fokozza, hogy az adatgyűjtés egységei, illetőleg az adatgyűjtés egységeiből összetevődő tömeg valóban vitathatlanul a középosztály derékhatát alkotja.

A gazdaságtársadalmi élet mai fejlődése mellett a köz érdekében végzett szolgálatok fundamentumát teszik az egész állami életnek, — központi jelentőségük van.

2. A székesfővárosi közületi alkalmazottak általános adatai.

a) Az adatgyűjtés néhány jellemző vonása, figyelemmel e tanulmány tartalmára.

A székesfővárosi statisztikai hivatal a közületi alkalmazottakat felölölő adatgyűjtését 1928 tavaszán hajtotta végre. A következő év végén, az 1929. évi Évkönyv már a felvétel eredményeit is teljes részletességgel közölte. Ez a közlés az az alap, melyre tanulmányunk kidolgozásában támaszkodtunk, természetesen a hivatalos publikációban foglalt csoportosításon messze túlmenő összevonásokat eszközölve forrásanyagunkon.

Felmerül a kérdés, vajjon helyénvaló-e a székesfőváros szép adatgyűjtéséből levezetett eredményeket összehasonlítani a népszámlálások néhány főbb adatával. Az összehasonlításokat — általában — szándékosan mellőztük, mert a népszámlálások és a székesfőváros statisztikai hivatalának sajátlagos szociális felvételei között csak nagyon kevés az érintkezés. *A népszámlálási adatok szinte kizárólag demográfiai jellegűek. A székesfőváros statisztikai hivatalának adatgyűjtéseiben viszont a demográfiai részletekkel szemben nagy fölényben vannak a gazdasági és a szociális vonatkozások.* A különböző forrásból eredő adatok között így csak kevés ponton végezhetnénk összehasonlításokat. Ezt a kisebb igényű munkát pedig jobbra azért is mellőzhetjük, mert a népszámlálások szigorúan a kimerítő tömegészlelés körébe vágó munkálatok, a székesfőváros statisztikai hivatalának szociális felvételei pedig viszont, amint ezt már több alkalommal (a kereskedők, illetőleg az iparosok szociális és gazdasági viszonyaira vonatkozó felvételek anyagának feldolgozásánál, vagy pedig — legrészletesebben — az »Adalékok Budapest társadalmának összetételéhez« című tanulmányunkban)¹⁾ kifejtettük, kvázi-reprezentatív adatgyűjtések, melyek a megfigyelendő tömegnek csupán bizonyos részére terjednek ki. Másutt folytatott vizsgálódásaink szerint nem kétséges ugyan, hogy ezek a kvázi-reprezentatív észlelések alkalmasak arra, hogy eredményeikkel az egyes társadalmi csoportok viszonyait hűen megfesthessük. Úgy véljük azonban, hogy mégis célszerűbb, ha a multba visszatekintő összehasonlításokat inkább elejtjük. Bármennyire helyénvaló lenne ugyanarra az időpontra vonatkozó tömegészlelés és reprezentatív megfigyelés eredményeit közös síkon vizsgálni, *nem volna egészen korrekt a statisztikai módszer szempontjából, ha a székesfővárosban élő közületi alkalmazottaknak akár pl. csak demográfiai adatait úgy iparkodnánk rendre szemléltetőbbé tenni, hogy az 1920. évi népszámlálás és az 1928. évi kvázi-reprezentatív észlelés feldolgozásából merített tömör adatokat állítanók egymás mellé.*

¹⁾ Lásd Városi Szemle 1932. évi 1. sz. 39—105. l.

A reprezentatív számlálás nagy segítségünkre lehet ugyanis pl. akkor, ha óriási tömegek részletadatait kell gyorsan megismernünk, melyeket bár teljességükben meg is figyeltünk, nincs időnk arra, hogy a feldolgozás végső eredményeit bevárjuk. Ámde célszerű, ha ennek a különben kiváló észlelési módszernek erőpróbáját nem ejtjük meg akkor, midőn (időrendileg széteső felvételekről lévén szó) a párhuzamba való állítás már kockázatosabb volna.

Mindebből pedig az következik, hogy vizsgálódásaink körét tényleg szűkre szabjuk. Csak a köz alkalmazottainak állapotfelvételéből igyekszünk tanulmányunk anyagát felvázolni.

b) A megfigyelési anyag összetételének általános jellemzése.

A székesfővárosi statisztikai hivatal 1928. évi felvétele összesen 27.712 olyan egyénre terjeszkedett ki, akik valamely közület alkalmazottai voltak: az államé, a fővárosé stb. Ennek a tömegnek megközelítően három-negyedrésze (71·3%) tisztviselősorban szolgált: a többi altiszt vagy szolga stb. volt.

A statisztikai hivatal közlései általában módot nyújtanak a kutatónak arra, hogy a köz alkalmazottainak tömegét az alkalmazottak tisztviselői, vagy altiszt stb. minősége szerint kettéválassza; esetleg csupán a tisztviselők szociális és gazdasági viszonyait veheti szemle alá. Ennek a vizsgálati módnak is mindenesetre megvolna a jogosultsága. A tisztviselők a köz alkalmazottainak annyira jellegzetes csoportja, hogy érdemes a rájuk vonatkozó statisztikai adatokat önállóan is feldolgozni.

Ebben a tanulmányban mégis más utat követtünk. Vizsgálódásaink túlnyomó részében ugyan elsősorban a tisztviselőprobléma statisztikailag járható ösvényein haladunk, többnyire azonban a köz alkalmazottainak teljes, osztatlan tömegéről is érdemes lesz néhány adalékot meg-
rögzítenünk.

A tisztviselők adatait forrásunk alapján elsősorban is háromfelé tagoltuk. A bírák és ügyészek kisebb s a székesfővárosban annyira jelentős tan-
személyzet már népesebb csoportjai mellett a többi (fogalmazási, műszaki, számviteli stb.) tisztviselők adataiból alakul a legtömöttebb csoport. *A tisztviselői politikában azonban köztudomás szerint különösen a világháború óta kiváló szerephez jutott a női munkaerők alkalmazásának kérdése.* Nem kell tehát bővebben magyarázni előljáróban sem azt, miért helyezünk szemlénkben nagy súlyt arra, hogy a férfi- és nőtisztviselők csoportjainak azonos vagy eltérő felépítéséről számot adjunk. Az altiszt és szolgaszemélyzetnél ezt a szétválasztást nyugodtan mellőzhetjük. Egyéb okokon kívül azért is, mert a tisztviselőpályán a női munka sokkal veszedelmesebb versenytársa a férfiakkal, mintsem az altisztek és szolgák állásai körül. Ime: 14.269 férfitisztviselővel szemben a statisztikai hivatal összeírása 5421 nőtisztviselőre

terjedt ki. De másrészt 7691 férfialtisztt stb. mellett csak 331 nőre. Egyszerű ebből a tanulság: *az úgynevezett intelligencia leányai (sőt gyakran a fél-intelligenciái is) lehetőleg tisztviselői állások elnyerésére törekednek.* Viszont azok, kik nő létükre keményebb, fizikai munka vállalásával keresik meg kenyerüket vagy könnyítenek munkájuk révén eltartójuk gondjain, inkább a gazdasági élet frontján kínálkozó munkaalkalmakra támaszkodnak.

c) A köz alkalmazottai alkalmaztatásuk helye szerint.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtésének végső eredményei 19.690 tisztviselő és 8022 altiszt stb. adataiból tevődnek össze. Hol szolgáltak ezek 1928-ban? A megoszlási viszonyszámok beszédes választ adnak erre a kérdésre :

Szolgálati hely	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tan- személy- zet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Mindössze
				tisztviselők				
Állam	100-0	48-7	28-2	50-2	34-4	45-9	42-5	44-9
Rendőrség	.	1-9	.	1-9	0-3	1-4	1-9	1-6
Máv	.	14-8	.	13-9	3-0	10-9	10-3	10-7
Posta	.	17-0	.	10-9	17-0	12-6	20-5	14-9
Főváros	.	16-8	71-7	22-4	44-8	28-6	24-6	27-4
Vármegye	.	0-7	.	0-6	0-3	0-5	0-2	0-4
Ismeretlen	.	0-1	0-1	0-1	0-2	0-1	0-0	0-1

A közületi alkalmazottak fő kenyéradó gazdája a székesfővárosban is a magyar állam. Ha a szorosan vett állami alkalmazottak arányához még hozzáadjuk az államrendőrségi, az államvasúti és a posta és távirdai alkalmazottakét: e négy arányszám összege 72-1%. A tisztviselők körében ez az összevont arányszám (70-8%) alig kisebb. Az altisztek és a szolgák között azonban még jóval nagyobb (75-2%). Az állami mindenhatóság tehát még a székesfővárosban is határozottan körvonaloódik ki. Pedig a székesfőváros hatalmas érdekeltiségét a közületi alkalmazottak elhelyezése körül a fentebb közölt pár szám is élesen bizonyítja. De más is: a) az oktatószemélyzet ellátásából folyólag a székesfővárosi háztartásra nyilván már csak azért is súlyos tehernek kell hárulni, mert a székesfővárosban a tanügyi igazgatás terén dolgozó tisztviselők (tanárok, tanítók stb.) közül szembeötlően soknak a főváros a felettes hatósága; b) a nőtisztviselők közpályára való lépésének útját a székesfőváros megértése sokkal inkább támogatta, egyengette, mint egyéb közületeké.

Mindenesetre érdekes témája volna a statisztikai vizsgálódásnak, hogy a továbbiakban végig a szerint ejtsük meg szemlénket, hogy a különböző közületek alkalmazottai milyen szociális és gazdasági viszonyok között élnek. Nem jelent azonban hiányt az, hogy az ilyen irányú kutatásokra később

már nem lesz alkalmunk: a székesfővárosi statisztikai hivatal feldolgozásai során a feldolgozási terv tengelyébe nem az alkalmaztatás helye, hanem minősége került. Nem alap nélkül. Aki azonban úgy véli, hogy az alább sorra kerülő fejtegetésekben is néha szükség volna tudni azt, hogy a tömörített számsorok miképpen tagozódnának a tisztviselők stb. munkahelye szerint, annak elég fontos útbaigazítója lehet az a két tanulság, amelyet az imént szögeztünk le a tanszemélyzet és a nőtisztviselők számsoráról. Aligha kell a figyelmet külön felhívni a harmadik tanulságra: a bírák és az ügyészek természetesen mind a magyar állam szolgálatában állanak.

3. A fontosabb demográfiai adatok.

a) A közületi alkalmazottak kora.

Hol erősebben, hol gyengébben; hol tompább dübörgéssel, hol pedig éles robajjal hallatszik, csattan fel a vád hangja, hogy a közületi pályákon a fiatalságot háttérbeszorítják; hogy az ifjúság, a háborús és a háború utáni iskolákból az életbe kilépett fiatalság számára nincs érvényesülési terep. Természetesen egészen hamis vágányba terelnénk vizsgálódásainkat, ha ezt a nagy vitát akarnók eldönteni a rendelkezésre álló anyag segítségével. A *pars pro toto* perdöntő bizonyágként való felhasználása azért sem volna helyes, mert ma már négy esztendővel írunk magasabb évszámot, mint 1928-ban s azóta a viszonyok kétségkívül romlottak. A székesfővárosban szolgáló közületi alkalmazottak kormegoszlását tehát inkább annak a kutatási célnak szolgálatában mérlegeljük, hogy *a kormegoszlás adatai szerint van-e alap arra a gyakran hangoztatott reményre, mely szerint átmeneti (bármennyire kellemetlen) várakozás után hamarosan megnyílnak a sorompók a friss készülségű elemek számára.*

Elegendő, ha most is csupán a százalékos arányszámokat közöljük:

Kor	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
—20 éves	—	0.8	0.1	0.5	1.0	0.6	1.4	0.9
20—25 »	—	7.3	4.2	5.4	8.8	6.3	5.4	6.1
25—30 »	1.2	16.1	12.6	12.7	20.3	14.8	13.0	14.3
30—40 »	14.8	32.4	32.4	29.0	39.1	31.8	30.9	31.5
40—50 »	35.2	26.0	31.0	29.8	21.2	27.5	28.4	27.7
50—60 »	35.3	13.9	15.2	17.9	7.2	14.9	15.9	15.2
60 éven felül	13.4	3.0	4.0	4.3	1.7	3.6	4.4	3.8
Ismeretlen	0.1	0.5	0.5	0.4	0.7	0.5	0.6	0.5

A székesfővárosi közületi alkalmazottak között az előzetes várakozásnál minden bizonnyal jóval többen voltak 1928-ban fiatalabb elemek: 21.3%-uk nem lépte túl a 30. életévet! Pedig nem az alacsonyabbrangú alkalmazottak

miatt van ez így. Az altisztek stb. sorai között a legfeljebb harminc éves ember még ritkább (19·8%), mint a tisztviselői rétegben (21·7%). Ez valóban azt mutatná, hogy a székesfőváros bölcsesége már régebben megtalálta azokat a csatornákat, melyeken át az értelmiségi pályák felé tolongó új meg új elemek talán részben levezetődnek. Ez bizonyára így is van. De a jövőt illetőleg csak részben megnyugtatók az elért eredmények.

A férfi- és a nőtisztviselők fiatalabb korcsoportjainak viszonylagos száma között ugyanis szembeötlő a különbség. A nőtisztviselőknek 30·1%-a van innen a harmincadik éven ; a férfitisztviselőknek azonban csak 18·6%-a. Mit jelent ez? Nem mást, mint hogy a rendszerint alacsonyabb vagy többnyire hézagossabb kvalifikációval bíró fiatalabb nőknek inkább nyíltott alkalmuk arra, hogy a közületek szolgálatába léphessenek, mint a férfiak ifjú nemzedékének. Hogy ennek mi volt az oka: az-e, hogy a férfitisztviselői állások pozícióit az öregebb tisztviselők szívesebben őrzik s oda ezért nehezebb bejutni ; vagy az, hogy a férfitisztviselői állások B) listára való helyezésével, megszüntetésével karöltve a közületek gyakran kényszerültek kisebb igényű állásokat szervezni s ezeket nőkkel töltötték be: nem tudjuk. De a többnyire magasabb értelmi színvonalra törekvő fiatalabb férfigeneráció elhelyezkedésének minden bizonnyal nagy akadálya az a verseny, mely a nők munkakínálata részéről nyilatkozik meg.

A bírák és az ügyészek között természetesen alig valaki volt Budapesten 30 évnél ifjabb. A szükséges elméleti és gyakorlati képesítés megszerzése azt az időt is meglehetősen kitolja, amikor valaki egyáltalán kopogtathat az igazságszolgáltatási pálya kapuján. A bírósági titkári állásokban való időzés pedig olyan önként értetődő akadály, mely a legkiválóbbak számára is késlelteti azt, hogy az ítélelbírák közé, vagy az ügyészi kar státusába előléphessenek.

A közületi tisztviselő-alkalmazottak másik két csoportja közül viszont némi magyarázatra szorul az, hogy míg a tanszemélyzet nyilván homogénebb csoportjában csak 16·9% volt azoknak a száma, akik tanulmányunk értelmezése szerint a testület legfiatalabb tagjai közül valók voltak, — a »tisztviselők« heterogénebb csoportjában ezek arányszáma 24·2% volt : alighanem azért, mert a) sokan voltak köztük nőtisztviselők ; b) még többen a szerényebb állást betöltő elemek. Budapest székesfőváros törvényhatósága tudvalevőleg már a világháború előtt megszüntette a dljnoki állásokat s helyettük — szociális érzékének igazán jeles bizonyosságát adva — ideiglenes hivatalnoki állásokat szervezett, valójában a tisztviselői kar minden előnyét (rendszeres fizetés, lakbér, stb.) biztosítva ezek betöltői számára.

A székesfővárosi statisztikai hivatal által összeírt közületi alkalmazottak legsűrűbb csoportjai a 30—40, illetőleg a 40—50 éves korosztályokból kerülnek ki. Ha az elől említett korosztály javára az összes alkalmazottak tömegében mutatkozó (semmiesetre sem nagyon jelentős) előnyt elhanyagoljuk, azt is mondhatjuk, hogy a megfigyelt tömeg kor szerint való megoszlása

szinte szabályosan szimmetrikus görbét alkotna a grafikus ábrázolás során, — azzal a különbséggel, hogy a csúcs helyén tartósabb — trapézszerű — kiugrás keletkeznék. Az 50—60 éves, illetőleg a 60 éven is túl levő közületi alkalmazottak arányszáma 19·0%. Csak valamivel kevesebb, mint azoké, akik három évtized terhére még nem hordják vállukon. *Nem szenvedhet kétséget, hogy ha az utóbbiak arányszáma esetleg nem is annyira magas, mintsem talán a várakozók, a succrescencia vágya kívánná, — másfelől a már idősebb, fáradtabb elemé annál magasabb. Ha valami, a jelzett arányszám záloga annak, hogy rendkívüli, váratlan zökkenések nélkül (sajnos ki garantálhatja ezt, ma is ilyen rendkívüli zökkenés korát éljük) a közszolgálat törvényes rendje és a természet rendelése szerint is elég hamar megürülnek azok az állások, melyek az érvényesülés szélesebb útját nyitják meg végre a fiatalság előtt.*

Az altisztek és a szolgák között az idősebb vagy épenséggel korosabb elem képviselte első pillantásra is erősebb, mint a tisztviselők között; az előbbieket kicserélődése tehát lassúbb ütemű, részben azért, mert altiszti és szolgai állásokra gyakran nem a kora ifjúságukban mennek az emberek, hanem később, ha egyebütt már félig-meddig hajótörést szenvedtek.

A tisztviselők sorában a nőtisztviselők közül aránylag kevés volt túl az 50. életévén. Két okból is: a nőknek az értelmiségi kereső pályákra való tódulása alapján mégis csak újabb keletű jelenség, az idősebbek tehát majd csak ezután szaporodhatnának meg köztük, ha a második ok, — a férjhezmenetel — ismét ki nem emelné őket a keresők közül. *A férfi- és a nőtisztviselők kormegoszlásának összehasonlítása mindenesetre annak a reménynek ad tápot, hogy a fiatalabb férfinemzedék inkább számíthat a közel jövőben közpályákra való elhelyezkedésre, feltéve, hogy azt szöktetik fel soraikozóra, mikor a gyors tempóban megürülő állások sorsának eldöntéséről lesz szó. A férfitisztviselőknek tudniillik 22·2%-a volt 1928-ban idősebb 50 évesnél. Az annyira várt átrendeződésre elsősorban a bírói és az ügyészi karban kerülhet sor, hacsak az állami pénzügyek mostoha sorsa az igazságügyi igazgatás terén is nem parancsol majd az országra még további létszámcsoökkentéseket. A »tisztviselők« tömegében meglepően kevés az idősebb elem. Nyilvánvaló, hogy azok, akik a közigazgatás körében lesznek hivatottak hamarosan vezető szerepre, már jórészt ott dolgoznak a székesfőváros tisztviselői karában, ha egyelőre szerényebb, talán alárendelt hatáskörben is.*

b) A köz alkalmazottai szolgálati idejük szerint.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtése azt is vizsgálat tárgyává tette, hogy a közületi alkalmazottak mikor (mely évben) léptek szolgálatba. Könnyű azonban a rendelkezésre álló adatokat úgy is értelmezni, hogy a közszolgálati elemek mióta (hány év óta) vannak szolgálatban.

Ha a statisztikai hivatal közléseit az előbb említett szempont alapján vizsgáljuk, arról szerzünk tudomást, hogy például az újabb években nyílt-e alkalom (persze csak 1928-ig) a közszolgálatban elhelyezkedésre. A másik nézőpont révén a felől tájékozódhatunk, hogy a rövidebb és hosszabb szolgálati idővel bíró alkalmazottak mennyien vannak. A kétféle irányú vizsgálódás tehát kétféle irányú gondolatfűzésre is nyújt módot.

Célszerűbbnek látszik, ha a második nyomon indulunk el :

Szolgálati idő	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
— 5 év	3·7	20·0	13·2	18·8	15·8	17·9	21·7	19·0
5—10 »	5·9	17·0	20·8	14·8	25·1	17·5	23·7	19·3
10—15 »	10·4	16·2	14·8	11·5	26·8	15·7	14·2	15·3
15—20 »	15·7	16·6	20·3	17·4	17·0	17·4	17·1	17·3
20—25 »	16·1	11·3	12·1	13·7	6·1	11·7	9·8	11·1
25—30 »	16·7	8·8	9·0	10·9	4·2	9·1	6·5	8·4
30—35 »	16·7	6·1	5·7	7·8	2·3	6·3	4·1	5·7
35—40 »	9·8	2·4	2·2	3·3	0·9	2·6	1·1	2·2
40— »	4·4	0·8	0·8	1·1	0·2	0·9	0·5	0·7
Ismeretlen	0·6	0·8	1·1	0·7	1·6	0·9	1·3	1·0

A székesfővárosban összeírt közületi alkalmazottak 38·3%-a minden bizonnyal a világháború befejeződése óta lépett szolgálatba. Azoknak együttes arányszáma pedig, akik pályájukat a világháború kitörése óta (vagy legfeljebb azt megelőzőleg egy évvel), kezdték meg: 53·6%, elvitathatatlan abszolút többség tehát. Az altisztek és a szolgák között jóval több az egészen újkeletű elem (59·6%); a tisztviselők között csak kevéssel emelkedik túl az arányszámuk 50%-on (51·1%). *Ez mintha arra vallana, hogy a közületi alkalmazottak mindkét főcsoportjában élénk mozgalom zajlott le (1928-ig) az utolsó másfél évtizedben s azt mutatná, hogy a fiatalabb nemzedék érvényesülése nem ütközött olyan akadályokba, mintsem sokan hiszik vagy erősítgetik.*

Csakhogy az éremnek ez esetben is van másik oldala. Vessük össze a közszolgálati alkalmazottak legjellegzetesebb csoportjainak kormegoszlását a szolgálati időre vonatkozó viszonyszámokkal s íziben észrevevesszük, hogy a fiatalág horizontján inkább csak látszatkonjunktúra körvonalai rajzolódtak ki :

Kor	Tisztviselők	Altisztek	Együtt	Szolgálati idő	Tisztviselők	Altisztek	Együtt
—25 éves	6·9	6·8	7·0	— 5 év	17·9	21·7	19·0
25—30 «	14·8	13·0	14·3	5—10 «	17·5	23·7	19·3
30—40 «	31·8	30·9	31·5	10—15 «	15·7	14·2	15·3

Azokat, akik legfeljebb öt év óta állanak a közületek szolgálatában, lényegesebb nehézség nélkül hasonlíthatjuk össze a 30 évnél fiatalabb korosztállyal, s bár nagyon valószínű (tanszemélyzet, ideiglenes hivatalnokok),

hogy a már 5—10 éves szolgálati multra visszapillantó alkalmazottak között is vannak olyanok, akik még nem haladták meg harmincadik életévüket: az ellenkező eset — az, hogy a rövid idő óta szolgáló elem közül többen-kevesebben már idősebbek 30 évesnél — még gyakrabban fordulhat elő. Azaz — más szóval — *a kurta szolgálati idő korántsem azt jelenti, hogy a közületi alkalmazottak tényleg abban a korban is indultak el pályájukra, melyben valaha elődeik tették. A szolgálatba lépés kezdeti időpontja a multtal szemben eltolódott.*

Nagyon tanulságos a rövidebb szolgálattal rendelkező alkalmazottak szereplésének vizsgálata más vonatkozásban is. A nőtisztviselők sorai között szinte kiáltoán kiemelkedik azoknak a rétegeknek az arányszáma, melyek legfeljebb a világháború óta — s jórészt annak hatásai következtében — jutottak szóhoz a közhivatalokban vagy közintézményeknél. 67·7%-uk ilyen. A férfitisztviselőknek csak 45·1%-a! *A háborús években a hadbavonult férfiak pótlására szinte áradatszerűen jelentkeztek közhivatali szolgálatra nők, akik helyüket akkor is megtartották, amikor a férfiak ugyancsak rászorultak volna arra, hogy megélhetést találjanak. Sőt a nőtisztviselők befogadása a háborút követő öt éven át is széles keretek között bonyolódott le, ami talán még meglepőbb, mint az a fejlemény, melyről az imént írtunk. A régi középosztály társadalmi helyzetének és anyagi erejének megroppanásával karöltve bontakozott ki e réteg törekvése arra, hogy nőtagjait is keresethez juttassa. Bizony, azon az áron történt ez, hogy a fiatalabb férfinemzedék maradt le olyan állásokról, melyeket — utólag — maga is szívesen vállalt volna. De a század huszas éveinek elején ez a fiatalság még annak a kába reménységnek rabja volt, hogy csak egyetemi tanulmányok végzése biztosítja a jövőt. Így történt, hogy mikor egyetemi oklevelét megszerezte, sok ifjú ébredt arra a tudatra, hogy az életben való boldoguláshoz gyakran elég kisebb tanulmányi képzés is.*

Idők során a nőtisztviselők alkalmazása azért mégis csak teret veszített. S viszont teret nyert a férfitisztviselőké. Néhány abszolút szám közlése szépen megvilágítja ezt:

Legfeljebb 5 év óta szolgált		844 nőtisztviselő, illetőleg	2.685 férfitisztviselő
5—10	• • •	1.338	• • 2.107 •
10—15	• • •	1.459	• • 1.636 •

Az 1913—22. években a közületek tisztviselői karába Budapesten olyan sűrű tömegben áramlottak be nőtisztviselők, amire soha előbb példa nem volt, nem is lehetett. Másképp, mint a férfielelem háttérbeszorításával, ez nem történhetett. Az 1923. év óta azonban nyilvánvaló fordulat következett be.

A tisztviselők egyes kategóriáiban a bírák és az ügyészek között nagyon kevés azok arányszáma (20·0%), akiknek 15 évnél rövidebb szolgálati idejük van. Nem is lehet egyébként. A bírói palástot csak kiforrott

egyeniségek ölthetik magukra. Sőt inkább az a csodálni való, hogy a Budapesten működő bírák és ügyészek között elég szép számban voltak olyanok, akik csak 5 vagy legfeljebb 10 év óta állottak 1928-ban közszolgálatban. Nem hisszük, hogy itt hibára kellene gondolnunk: a bírói és ügyészi karba tudvalevőleg az ügyvédi pályán eltöltött munkásság révén is be lehet jutni.

A »tisztviselők« egybevont csoportjának összetételében más szűr szemet. Közöttük a legfrissebb elem kiemelkedően magas arányszámot képvisel. A háborús évek depresszióját itt az utolsó évek fejlődése jórészt kiegyenlítette. Viszont a tanszemélyzet körében az 1918—1922. évek eszmei konjunktúrája nyomott máig emlékezetes bélyeget a branche összetételére, az 1923. év óta már meggyöngyült a valószínűsége annak, hogy új munkaerők helyezkedhessenek el akár a fővárosban is a tanügy szolgálatában.

A falakon kívül türelmetlenkedő állástalan fiatalsgot azonban nem a beérkezettek vagy a félig beérkezettek sorsa és létszámviszonyai érdeklik. Inkább arra kíváncsi, hogy neki milyen chance-ai vannak biztos révbe kerülni. A másik véglet tanulmányozása érdekében adattárunknak felsőbb régióihoz kell folyamodni. Az arányszámok mérlegelése sejteti azt, hogy — legalább a fővárosban — kellően meg nem fontolt radikális intézkedések (idő előtt történő nyugdíjazások stb.) sem oldhatnák meg olyan eredménnyel a kérdést, amint talán sokan szeretnék. Az abszolút számok közlése azonban e részben is több vigasztalást ígér.

Szolgálati idő	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tanszemélyzet	Együtt
25—30 év	114	1.285	396	1.795
30—35 «	114	883	252	1.249
35—40 «	67	348	97	512
40— «	30	111	34	175

Azok a köztisztviselők, akik 1928-ban még csak közeledtek harmincadik szolgálati évükhöz, azóta betöltötték azt, vagy már meg is haladták. Gondoljunk most arra, hogy a Budapesthez kötött közszolgálati állások mégis csak része (bár jelentős része) a Magyarországon rendelkezésre álló státusoknak. Az átmenetileg rendkívül súlyos pénzügyi és gazdasági válság leküzdése után tehát bizonyára ezerszámra válogathat majd a kormányzat olyan állások között, melyek azért ürültek meg, mert betöltőik elérték a köteles szolgálati időt. Legkedvezőbbek ebben a tekintetben az ifjúság kilátásai a bírói és ügyészi karba való bejutást illetőleg. Csakhogy itt a státus szűk. *Legtöbb reményt tehát a fiatalsgnak az a része, mely nem megy szabad pályára vagy nem szánja magát arra, hogy a közigazgatási élet területén harcolja ki a maga sikerét, a közigazgatás általános értelemben vett tisztviselői pályához fűzhet.*

c) A közszolgálati alkalmazottak családi állapota és családi pótléka.

A közületek szolgálatába való lépés, az ú. n. biztos, nyugdíjas állás elnyerése, valaha: a boldog, a világháború előtti években többnyire azt is jelentette, hogy az egészséges férfi, ha csak különleges családi körülményei nem gátolták, házasságot kötött. A házasság és a gyermeknevelés gazdasági oldala kevesebb gondot okozott: a tisztviselők abban a reményben nősültek meg, hogy bizonyos, elég reálisan kiszámítható idő múltán előlépnek, magasabb fizetési osztályba jutnak s így családjuk életfenntartását biztosítani tudják.

Ma elkeseredett küzdelem után teheti meg — és rendszerint csak jóval később — az első lépést a tisztviselő. Előmenetele (gyakran az is, hogy maradhat-e tartósan helyén) bizonytalan. Fizetése nemcsak messze mögötte marad az egykorinak, hanem annak fix összege felől táplált jó véleményeket is alaposan megcsúfolta az a szerencsétlen helyzet, melybe szinte minden államtársával együtt Magyarország jutott.

Meglátszik mindennek hatása azokon az arányszámokon, melyek a budapesti közületi alkalmazottak családi állapot szerint való megoszlását jelzik:

Családi állapot	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mielvezet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Nőtlen, hajadon	17.6	36.7	39.3	26.9	62.3	36.6	11.7	29.4
Nős, férjezett	77.6	57.5	52.4	69.5	24.3	57.1	84.3	64.9
Özvegy	3.1	3.0	5.3	2.0	7.4	3.5	3.1	3.4
Törvényesen elvált	1.7	2.6	3.0	1.5	5.8	2.7	0.7	2.1
Ismeretlen	—	0.2	—	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2

A közszolgálati alkalmazottak között általában feltűnően sok a nőtlen vagy hajadon egyén. Mivel azonban az altisztek és szolgák soraiban a nagy házassági hajlandóságot világosan kifejezi az a tény, hogy közülük csak minden nyolcadik-kilencedik nincs — vagy eddigelé nem is élt — házassági kötelékben: *a közszolgálati tisztviselőket terheli a felelősség, hogy a nem házas közszolgálati alkalmazottak arányszáma annyira magas. A kérdés kulcsa tehát itt nyugszik. Mintahogy a népesedéstan vizsgálódásai régen kiderítették és szinte axiómává fejlesztették azt a tételt, hogy a magasabb értelmi fok ellensége a magas születési számnak: épen így a nagyobb szellemi tőke (párosulva a jövő, vagy legalább az egyenlő ntívójú megélhetés felől érzett aggodalommal) a legfőbb akadálya annak, hogy a közületi alkalmazottak körében nagyobb lendületet vehessen a házassági mozgalom.*

A helyzet mégsem annyira elszomorító, mintsem a tisztviselők egybefoglalt csoportjának arányszáma alapján következtethetnők. A tisztviselők között t. i. a nőalkalmazottak rendkívül kedvezőtlen százaléka rugtatja fel az egyharmadrész fölé a nőtlenek és hajadonok százalékát. A tisztviselőnőknek Budapesten 1928-ban csaknem kétharmadrésze még hajadon volt!

A nőtisztviselők számára íme a közhivatali elhelyezkedés (s nyilván a magánvállalatokban való hivataloskodás is) elsőrendűen megélhetési probléma. Azok a nők szolgálnak most tisztviselői sorban, akiket a népszámlálás valaha mint eltartott családtagokat írt volna össze, mint ú. n. háztartásbelieket, — szüleik vagy férjük eltartottjaiként. Az apák leánygyermekéi tehát, gyakran a család tradícióit, ősi jelfogását alaposan megcáfolva, tisztviselőnők lettek, hivatali tisztséget vállaltak el. Jórészt a kényszerűség, a gazdasági ráutaltság erőszakolta ki azt. Nem lehet érte szemrehányást tenni az érdekelteknek. Csakhogy a szülők — és a leányok sem — aligha látták tisztán, mi a következménye annak, ha a munkapiacon a maguk munkakínlatával a férfiakét szorítják háttérbe, teszik sikertelenebbé. Hiába: az, hogy a férjitisztviselők között is több, mint minden negyedik nőtlen volt, kétségbevonhatatlanul összefügg a nőknek a közhivatalokban, valamint a magántisztviselői pályákon észlelt — s az egykori viszonyokhoz mérten éles — versenyével.

A tisztviselők egyes csoportjai közül a tanszemélyzet körében bizonyára az az egyszerű kapcsolat magyarázza meg a nőtlenek és hajadonok magas arányszámát, hogy a női oktatószemélyzet a fővárosban, a dolog természeténél fogva, aránylag jelentékeny. A »tisztviselők« csoportját fentebb úgy jellemeztük, hogy benne tömörül a fiatalabb generáció legsűrűbben: komoly alap ez annak megértéséhez, hogy a »tisztviselők« között is feltűnően sok a hajadon vagy nőtlen ember. Azt, hogy a bírák és ügyészek csoportjában vannak legkevesebben olyanok, akik sohasem éltek házasságot, nyilván elsősorban az elűtő kormegoszlás (magasabb kor) indokolja. A rosszul vagy mostohán fizetett közszolgálati alkalmazottak táborában a bírák és ügyészek különben egyike azoknak a kevésszámú csoportoknak, melyek anyagi bázisát a kormányzat realisan állapította meg.

Jegyezzünk fel vizsgálódásainknak most vázolt köréből még néhány tanulságot. Özvegy a közszolgálati alkalmazottak között általában nincs sok, látszólag inkább kerültek (a népességben elfoglalt tömegükhöz képest) a közhivatalok szobáiba törvényesen elvált egyének. Elsősorban azonban a nőtisztviselők privilégiuma az, hogy mint özvegyek vagy esetleg házassági köteléküknek törvényes úton való felbontása után közhivatalokban állásokat töltsenek be. Az egyes tisztviselői kategóriáknál pedig szembeötlő az a tény, hogy a tanszemélyzet körében vannak legtöbben özvegyek és elvált egyének (mindenesetre rá kell mutatni, hogy összefoglalásunk közös arányszámba vonta össze a férfiak és nők adatait).

A családi állapotra vonatkozó adatok megbeszélése logikusan összefügg az ú. n. *családi pótlék* kérdését megvilágító adatok tárgyalásával. Családi pótléket a magyar törvények szerint nemcsak kiskorú, vagy a törvény értelmében még ellátatlan gyermekek után folyósítanak a közpénztárak, hanem esetenként egyéb családtagok után is, akiket a közületi alkalmazott mint családfő tart el. Legtöbbször a dolog mégis úgy áll, hogy a családi

pótlék fennforgását vagy nagyságát (többszörözését) tárgyaló adatok révén a tisztviselők az egyéb alkalmazottak családi viszonyainak bensőbb mozzanatairól is tudomást szerezhethünk. A családi pótlék jelenléte így — illetőleg többszörös egységben való kiutalása — ugyan bizonyos megkönnyebbülést jelent, de másfelől számot ad a meg sokasodott nehézségekről is. Bizonyára helyes nyomon járunk tehát akkor, midőn a családi pótlékok többszörös engedélyezését népesedéspolitikai szempontból bármennyire is kíváncsún tartjuk, meglátjuk a családi pótlék sovány összege mellett gyakran ott ólálkodó üres, kietlen gondot is.

Családi pótlékot	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Nem kap	22·3	47·2	61·8	33·4	92·2	49·6	23·2	42·0
Kap: 1 személy után.....	32·7	22·3	15·0	26·8	6·0	21·0	29·8	23·6
2 » »	20·1	14·7	10·6	18·8	1·1	13·9	20·8	15·9
3 » »	17·1	10·6	8·1	14·0	0·4	10·3	16·0	11·9
4 sz. több »	6·9	5·0	4·0	6·7	0·2	4·9	9·8	6·3
Ismeretlen	0·9	0·2	0·5	0·3	0·1	0·3	0·4	0·3

A fentebb tárgyalt adatok szerint a közületi alkalmazottak közül összesen 34·9% volt nőtlen (hajadon), özvegy vagy elvált. Most viszont azt látjuk, hogy az alkalmazottaknak ennél jóval nagyobb része a családi pótlék kedvezményében egyáltalán nem részesül, holott az 1928. évi összeírás idején még érintetlen volt az az alapelv, hogy a rendszeres alkalmazottaknak feleségük után is jár családi pótlék. Nincs hibáról szó. A felvétel az altisztek és a szolgák csoportjában olyan elemekre is kiterjedt, akik még nem szereztek jogcímet arra, hogy családi pótlékot kaphassanak valamelyik hozzátartozójuk, pl. feleségük után. *Fontosabb azonban a másik ok. A házasság közületi alkalmazottak között — különösen a székesfővárosban — elég sokan vannak olyanok, akiknek felesége (vagy esetleg más családtagja) maga is kereső munkát végez: talán éppen egyik vagy másik közület alkalmazottja. Ezek után semmiesetre sem állapítanak meg családi pótlékot, — illetőleg a már korábban kiutaltványozottat megszüntetik.*

Az utóbbi magyarázatban leli részben indokát az is, hogy a tisztviselők közül hajszaál híján felerésznek nincs családi pótléka. A nőtisztviselőknél mégis meglepő, hogy közöttük szinte az megy ritkaságszámba, aki családi pótlékot is élvez. De hát: láttuk azt, hogy a nőtisztviselők közül milyen kevesen élnek házassági kötelékben. Ennek a körülménynek s a másoknak, hogy a férjnél levő nőtisztviselő gyermeke után sem fizetnek a közpénztárak az anyának családi pótlékot, a hatása fejeződik ki oly élesen számításainkban.

Ha azonban a családi pótlék ügyére vonatkozólag eddig megbeszélt adatok jórészt a közszolgálati elemek megnehezült családalapítási lehetőségeivel függenek össze, a többiek vizsgálata a népesedési politika szempontjából szinte teljesen sívár. Némi túlzással feltehetjük azt, hogy azok a közületi alkalmazottak, akiknek csak egy családi pótlékuk van, azt feleségük után kapják. Ez esetben viszont azt mondhatjuk, hogy csak kb. minden hatodik (15·9%) alkalmazottnak van egy gyermeke, minden nyolcadiknak (11·9%) kettő és minden tizenkettediknek (6·3%) három vagy több. Igaz, hogy az idézett közületi alkalmazottak közül többen lehetnek — vannak is — olyanok, akiknek gyermekei már felnőttek s ezért nem kapnak utánuk családi pótlékot. Mégis, a székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtésének legszomorúbb tanulságai közül való az, melyről most beszéltünk. Hiába hivatkoznánk arra, hogy az altisztek stb. között a helyzet jobb: a tisztviselők között annál rosszabb.

d) A közületi alkalmazottak állampolgársága.

Budapest székesfőváros területén a közületeknél állást betöltő alkalmazottak természetesen mind magyar állampolgárok. De az idők jele, hogy jó részüknek (23·6%) a trianoni békeszerződés következtében az előírt formák között ki kellett nyilvánítaniuk akaratukat arra nézve (optálniuk kellett), hogy magyar állampolgárok kívánnak lenni. Alább majd hamarosan soravesszük azokat az adatokat, melyek az adatgyűjtés felvételi egységeinek születési helyére vonatkoznak. De ezek nélkül is *frappánsan jelzi Budapest közszolgálati alkalmazottainak az egykori Magyarország elszakított részeivel való szoros kapcsolatát az, hogy csaknem negyedrészüik elvesztette volna magyar honosságát, ha Magyarország javára nem optál.*

Különösen a tisztviselői karban van sok optáns (30·1%); az altisztek és a szolgák között jóval kevesebb (17·9%), — jeléül annak, hogy a távoli perifériák szülőttei is szívesen látott jövevények voltak az ország központi igazgatásában s a székesfőváros is nagyon megbecsülte azokat. Az elszakított területekről származó bírák és ügyészek száma (44·1%) az abszolút többség felé közeleg. A tisztviselők között is nagyon magas (27·3%). A tanszemélyzet körében viszont jóval kisebb (18·3%). A tanszemélyzetet már ezen az alapon is a leginkább budapesti tisztviselői csoportnak mondhatnók s valószínű, hogy a székesfőváros iskoláiban tanító tanerők között még inkább előtérbe kerül a bennszülött budapesti elem. Magyarázatra nem szorul az a tény, hogy a férfitisztviselők között jóval több (25·2%) az optánsok száma, mint a nőtisztviselők között (17·2).

e) A közületi alkalmazottak vallási viszonyai.

Budapest székesfőváros lakosságában 1925-ben a római katolikusok arányszáma 59·9, az ágostai evangélikusoké 4·8, a reformátusoké 11·4, az izraelitáké pedig 21·6% volt. Rendszerint nem egészen helyes ugyan a

népesség egészének bizonyos szempontok szerint való tagozódását összehasonlítani a népesség kiválasztott csoportjainak ugyanezen szempont szerint való tagozódásával. Mégis — kivételesen — az imént jelzett adatokra hivatkozunk akkor, midőn a fővárosi közszolgálati alkalmazottak vallási megoszlását nézzük :

Vallás	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Róm. kat.	59.4	70.8	70.7	68.0	76.4	70.4	71.1	70.6
Ág. ev.	8.7	7.7	8.4	8.3	6.8	7.9	5.3	7.1
Református	25.2	14.5	11.3	15.5	10.6	14.0	20.5	16.0
Izraelita	2.9	4.5	7.7	5.3	4.8	5.2	0.8	3.9
Egyéb	3.8	2.4	1.9	2.8	1.3	2.4	2.1	2.3
Ismeretlen	—	0.1	—	0.1	0.1	0.1	0.2	0.1

A közszolgálati pályákon a keresztény egyházak hívei (népességi arányszámukhoz képest) határozott előnyben vannak. Ez az előny (illetőleg az izraeliták hátránya) azonban nem egyforma, sőt az egyes csoportokban nagyon eltérően jelentkezik. Érdeemes ezért az előny (+) s másrészt a hátrány (—) nyers százalékait feltüntetni.

Vallás	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Róm. kat.	— 0.5	+ 10.9	+ 10.8	+ 8.1	+ 16.5	+ 10.5	+ 11.2	+ 10.7
Ág. evang.	+ 3.9	+ 2.9	+ 3.6	+ 3.5	+ 2.0	+ 3.1	+ 0.5	+ 2.3
Református	+ 13.8	+ 3.1	— 0.1	+ 4.1	— 0.8	+ 2.6	+ 9.1	+ 4.6
Izraelita	— 18.7	— 17.1	— 13.9	— 16.3	— 16.8	— 16.4	— 20.8	— 17.7

Látnivaló, hogy az izraeliták a közszolgálati pályákon teljesen háttérbe-szorulnak. Nem is nagyon törekedtek ott elhelyezkedni. Gazdasági erejük és érzékük mindig inkább az értelmiségi pályák s a kereskedelmi vagy egyéb vállalatok felé vonzotta őket. Ez a legfőbb oka annak, hogy a székesfőváros adatgyűjtése a népességi arányszámhoz képest csak elenyésző mérvben talált izraelitákat közületi alkalmazásban. Legvilágosabban ezt az mutatja, hogy az altisztek és szolgák között izraelita vallású egyén hírmondónak is alig maradt. A tisztviselők egyes rétegei között határozottan a tanszemélyzet az, melynek körében még 1928-ban is legtöbben voltak izraeliták.

Nem szenved kétséget, hogy népességi arányszámukhoz képest legkedvezőbben az ágostai evangélikusok helyezkedtek el. A reformátusok ugyan látszólag alig valamivel vannak mögöttük, de csak akkor, ha a végső arányszámot nézzük. A részletekből kitűnik, hogy a reformátusok jó helyezése

inkább azon múlik, hogy az altisztek és szolgák között különösen sok ilyen válású egyén van a fővárosban. A tisztviselőknél a reformátusok előnye csaknem arra a keskeny sávra olvad le, amilyenén a római katolikusokét látjuk. A református tanerők azt a %-os arányszámot sem érik el, melyet a vallás hívei a lakosságban képviselnek. Viszont feljegyzésre érdemes, hogy Budapesten a bírói székekben (és az ügyészi emelvényeken) a reformátusok népességi arányszámukat több, mint kétszer meghaladó arányban ülnek.

f) A közületi alkalmazottak születési helye.

Aki ismeri azt a csodálatos erejű mozgalmat, mely a régi Magyarország határai között a kiegyezés korszakában lezajlott s amely a belső vándorlás útjain szinte százezreket sodort el vidéki lakóhelyéről és tett a városok (elsősorban Budapest) lakójává, az nem lehet eléggé hálás a székesfővárosi statisztikai hivatalnak azért a gondolatáért, hogy szociális felvételeinek rendjébe mindvégig beiktatta a születési hely tudakolását is. S ha van jelentősége az iparosok vándorlásának — és a kereskedőkének — s fontos közérdek ismerni azt, hogy az úgynevezett munkástörzs mennyiben áll bennszülött budapesti elemekből és mennyi a munkástörzs tagjai közül a vidékről bevándorolt, aligha kell sok szót vesztegetni arra, mily tanulságos tudomást szerezni a székesfővárosban szolgáló közületi alkalmazottak között a bennszülött és az ország más részeiből való jövevény-elem arányáról. Természetesen kormányzati érdek is okozhatja azt, hogy az országos közigazgatásban résztvevő közszolgálati elemek kicseréltetnek. *De magunk részéről abban, hogy a székesfővárosba telepített, jobbára országos jellegű hivatalokban s magának a székesfővárosnak szolgálatában olyan feltűnően nagy arányban vannak »vidékiek«, mégis annak lappangó, de gyakran a nyílt színen is szikrázó őserőnek, szellemi frissességnek az elismerését látjuk, mely a vidéki lakosság kevésbé járadt, vagy kevésbé kifárasztott gondolkodásából táplálkozik.* Ha a vidéki törvényhatóságok területéről Budapestre bevándorolt s itt közhivatali funkciót végző elemek valóban a jobb kiválasztásának elve alapján kerültek be a székesfővárosi közszolgálatba: örülni kell idevándorlásuknak.

A születési helyre vonatkozó adatokat valamivel bővebben dolgoztuk fel tanulmányunk számára. (Lásd a következő oldalon levő táblát.)

A Budapesten szolgáló közületi alkalmazottaknak bizony csak a kisebbsége született a fővárosban: de még a trianoni békekötés következtében elszakított törvényhatóságok területéről is több származott ide, — megmaradt magyar földünk szülötteire pedig különösen erős hatást gyakoroltak azok az elhelyezkedési lehetőségek, melyek a székesfővárosban adódnak. Az utóbbi részek vármegyéit illetőleg ki kell emelni Pest és Fejér vármegyék mellett azt a kétségtelenül szintén erős kapcsolatot, mely Budapest és néhány dunántúli vármegye között ezen a téren fennáll.

Születési hely	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
A) Magyarország :								
Békés vármegye	0·5	1·3	0·9	1·3	0·9	1·2	2·0	1·4
Csongrád „	0·9	1·3	1·4	1·4	1·0	1·3	1·1	1·3
Fejér „	1·7	2·7	2·3	2·8	2·1	2·6	13·8	5·8
Győr „	0·9	0·9	1·1	1·0	0·8	1·0	1·6	1·2
Heves „	1·7	1·4	1·4	1·5	1·1	1·4	2·6	1·7
Jász-Nagy-Kun-Szolnok vm. .	2·9	1·7	1·0	1·8	1·1	1·6	3·5	2·1
Komárom vm.	0·9	0·7	0·7	0·8	0·5	0·7	2·2	1·2
Nógrád „	1·0	0·8	1·1	0·9	1·0	0·9	2·2	1·3
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. ...	4·7	6·3	5·6	6·1	6·0	6·0	12·3	7·9
Somogy vármegye	1·2	1·7	1·4	1·8	1·3	1·6	4·1	2·3
Sopron „	0·6	1·2	1·4	1·2	1·0	1·2	1·9	1·4
Tolna „	1·6	1·4	1·1	1·4	1·0	1·3	4·0	2·1
Vas „	0·9	1·5	1·6	1·5	1·4	1·5	4·5	2·3
Veszprém „	1·5	1·5	1·7	1·7	1·2	1·5	4·2	2·3
Zala „	1·5	1·9	1·9	2·0	1·6	1·9	4·2	2·6
Egyéb „	10·4	6·7	7·6	7·5	5·9	7·0	6·9	7·0
Vidék	32·9	33·0	32·2	34·7	27·9	32·7	71·1	43·9
Budapest	16·7	34·6	36·3	29·9	46·1	34·4	7·1	26·5
B) Elcsatolt részek :								
a) Ausztriához	0·1	0·4	0·4	0·5	0·2	0·4	0·2	0·3
b) Jugoszláviához	4·0	4·0	3·9	4·1	3·5	3·9	2·0	3·4
c) Cseh-Szlovákiához	17·8	11·7	12·9	13·1	9·6	12·2	9·5	11·4
d) Romániához	27·7	15·1	12·4	16·4	11·2	15·0	9·5	13·4
Együtt	49·6	31·2	29·6	34·1	24·5	31·5	21·2	28·5
C) Európa								
D) Amerika	—	0·1	0·0	0·1	0·0	0·1	—	0·0
E) Ismeretlen	0·1	0·0	0·1	0·0	0·0	0·0	0·2	0·1

A közületi alkalmazottaknak származási helyük szerint való megoszlása azonban tökéletesen más képet mutat az alkalmazottak két főcsoportjában. Bár más vonatkozásokban sem símulnak el teljesen e különbségek, — ha nem is annyira erőteljesen lépnek fel — mint a tisztviselők és az altisztek esetében.

Az altisztek és a szolgák közül ugyanis csak a törpe kisebbség fővárosi születésű. A tisztviselők között viszont a budapestiek tömege az egyharmadrésznél is több. *Szinte félreérthetetlenül jelentkezik itt is az a folyamat, mely a vidéki őstermelőnépesség feleslegét hajtja elsősorban a városi települések és Budapest felé is.* De nem lehet véletlen következménye az, hogy pl. a budapesti közhivatali altisztek stb. közül minden hatodik Fejér-megyéből való ; a kipróbált munkaerők megbecsülésének jele ütközik ki ebből. Fentebb láttuk, hogy az altisztek stb. között aránylag sokan vannak olyanok, akik a fővárosban nem régóta szolgálnak egyik vagy másik közületnél. Ez az oka annak, hogy az elszakított területeken született altisztek és szolgák arányszáma oly alacsony. *A világháború befejeződése és még inkább: az elcsatolt területekről történő tömeges kiutasítások megszűnése óta, volt ország-részeinkkel elapadt a vándormozgalmunk.*

A tisztviselők között azonban még 1928-ban is sokan voltak olyanok, akiknek bölcsője a Felvidéken, Erdélyben, a déli részeken, vagy Nyugat-Magyarországon ringott: hajsál híján annyi, mint amennyien megmaradt országunk vidéki törvényhatóságaiából származtak el Budapestre. Sőt csak alig vétünk az igazság ellen, ha azt mondjuk, hogy *a Budapesten szolgálatban álló közületi alkalmazottak három egyenlő számerejű tömegből toborozódtak össze: a budapestiek mellett a vidéki s az elszakított területbeli elemekből.*

A férfi- és a nőtisztviselők származási viszonyai sem egyezők. A férfitisztviselők között szerényebb, a nőtisztviselők között csaknem felerésznyi a budapestiek arányszáma. Ebben kétségtől van része azoknak az okoknak, melyekről az imént (a tisztviselők és altisztek viszonyainak vizsgálatánál) tettünk említést. Elsősorban annak, hogy a nőtisztviselők között jóval több, semmint a férfitisztviselők között az utolsó évtized folyamán álláshoz jutott egyén. De más, a férfiak és a nők tisztviselői munkakörével összefüggő okok működéséről is szó lehet. *A nőtisztviselők, mint láttuk, különösen nagy arányszámban fordulnak elő a tanügyi szolgálatban és a székesfőváros alkalmazottai között. Mindkét irányban természetesen erősen érvényesül azoknak az összeköttetéseknek a hatása, melyeket a hosszabb ideig helybenlakás biztosít a budapesti családok gyermekei számára.*

A tisztviselők egyes csoportjai közül legtöbb a fővárosi születésű egyén a tanszemélyzet körében. De majdnem ugyanannyi a »tisztviselők« között is. Viszont egészen különleges a bírák és az ügyészek származási hely szerint való megoszlása: *kevés híján a felerészük elszakított területekről való s budapesti csak hatodrészüik.* Minthogy pedig másrészt adataink azt is tanúsítják, hogy a mai Magyarország vidéki törvényhatóságaiából — aránylag — ugyanannyian kerültek be a Budapesten szolgáló bírói és ügyészi karba, mint akár a »tisztviselők«, vagy a tanszemélyzet tagjai közé, nyilvánvaló, hogy *a budapesti születésű elem a közületi szolgálatnak épen abban az ágazatában szorult háttérbe, melyet megszoktunk a legértékesebb ágnak mondani. Az igazságszolgáltatásnak nyilván elsősorban a Budapesten székelő legfőbb hatóságai azok, melyek személyi összetétele olyan, hogy a történeti Magyarország legtávolabb eső részeiből is vannak benne funkcionáriusok s kiváltképen sokan az erdélyi részekről származók.*

g) A különböző alkalmazottak Budapesten való tartózkodásuk időtartama szerint.

Tanulmányunknak az imént lezárt szakaszában láttuk azt, hogy a Budapesten közszolgálatban álló alkalmazottaknak milyen kis része az, amely a székesfővárosban született. Ennek a tanulságnak fontossága becsülte meg velünk viszont azokat az adatokat, melyek a megfigyelési tömeget Budapesten való tartózkodásának időtartama szerint választják szét. A nagyváros miliójébe való beilleszkedés nem történhetik meg kulturált embereknél

sem máról-hónapra s ezért kívánatos, hogy azok, akik a székesfővárosban a közületi szolgálatban helyezkednek el, — ha vidéki születésűek — essenek át rövidebb-hosszabb ideig ezen az akklimatizálódáson. Ez a gondolat persze nem azt jelenti, hogy átmenet nélkül is ne kellene szívesen fogadni azokat a kiváló egyéneket, akik vidékről jutnak be Budapestre az igazgatás szolgálatába. De a nagyvárosi élet olyan sokoldalú igényeket támaszt azokkal szemben, akik itt vállalkoznak közfeladatok ellátására, hogy a közalkalmazottak nagyobb tömegeinél mégis jobb, ha a nagyvárosi élethez való átdomulásuk megtörtént már akkor, mikor közszolgálatba léptek.

A budapesti tartózkodás időtartama	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
— 1 év	1.0	1.2	0.6	1.2	0.7	1.1	2.3	1.4
1— 5 »	7.2	6.0	4.2	6.2	4.2	5.6	12.7	7.7
5—10 »	34.0	19.7	16.3	21.7	13.4	19.4	23.4	20.6
10—20 »	17.6	19.3	16.8	18.8	18.3	18.7	23.5	20.1
20—30 »	13.3	22.2	22.9	20.9	25.3	22.1	20.4	21.6
30—40 »	14.4	18.0	20.4	16.9	22.4	18.4	11.9	16.5
40— »	12.3	12.6	18.0	13.8	13.6	13.8	5.2	11.3
Ismeretlen	0.2	1.0	0.8	0.5	2.1	0.9	0.6	0.8

Ezeknek az adatoknak mérlegelésénél nem feledkezhetünk meg arról, hogy a közületi alkalmazottaknak bizonyos számú rétege egyszerűen koránál fogva nem volt abban a helyzetben, hogy 30, 40, 50 év óta Budapestre tartózkodhassék. Tulajdonképpen talán helyesebb is volna e részben a felvétel anyagát kettészakítani s a Budapestre való tartózkodás időtartamának ismervét csak azokra az alkalmazottakra vonatkozólag feldolgozni, akik idegenből jöttek a főváros területére. Mivel azonban ez nem történt meg, (nyilván a feldolgozás tervének egységessége miatt) bizonyos összehasonlítási alapot azzal teremthetünk meg, hogy a 30 évesnél idősebb közületi alkalmazottak %-os arányszámaihoz viszonyítjuk a 30 év, vagy hosszabb idő óta Budapestre tartózkodó közületi alkalmazottak arányszámait:

Megnevezés	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
30 évnél idősebb	98.7	75.3	82.6	81.0	69.2	77.8	79.6	78.2
30 évnél hosszabb idő óta Budapesten lakik	26.7	30.6	38.4	30.7	36.0	32.2	17.1	27.8
A két % különbsége	72.0	44.7	44.2	50.3	33.2	45.6	62.5	50.4

Minél inkább elhajlik egymástól a két arányszám, annál kevésbé van arról szó, hogy a harminc évnél idősebb közületi alkalmazottak már emberöltő óta Budapestre laknak, azaz annál többen vannak az illető csoportban olyanok, akik minden bizonnyal bennszülöttek. Nem okozhat

meglepetést tanulmányunk korábbi fejtegetései után az, hogy *legkevesebb a törzsökös budapesti lakos alkalmazottak száma az altisztek és a szolgák között.* Az is logikus eredmény, hogy a nőtisztviselők közül többen vannak régi fővárosi lakosok, mint a férfitisztviselők között. Az igazságszolgáltatás körébe tartozó tisztviselők összetételében mutatkozó nagy változatosság így is jelentkezik.

Függetlenül azonban a vizsgálatnak ettől az irányától, az előbb közölt adatoknak egyébként is megvan a becsük. Sőt, ha a közületi alkalmazottak közül csak azokat foglaljuk egybe, akik legfeljebb 10 év óta laktak Budapesten 1928-ban, — a világháborút követő összeomlás óta tehát — sok tekintetben érdekes következtetésekre jutunk:

Bírák és ügyészek	42.2%	Nőtisztviselők	18.3%
Tisztviselők	26.9%	Összes	26.1%
Tanszemélyzet	21.1%	Altisztek és szolgák ...	38.4%
Férfitisztviselők	29.1%	Együtt	29.7%

A budapesti közületi alkalmazottak között 1928-ban még ugyancsak sokan voltak olyanok, akik évtizednél rövidebb idő óta éltek a fővárosban. Az altisztek és a szolgák között ezek száma csaknem kétötödrésznyi. Mivel, mint említettük, *a közületek szolgálatában álló s vidékről jött segédszemélyzet ősi foglalkozása jobbra a földművelés, joggal ébreszthet gondolatokat az olvasóban az altisztek és a szolgák újkeletű beözönlése. Hiszen a XX. század második évtizedének túlnyomó részét (bezárólag 1927-ig) feltétlenül agrárkonjunktúra jellemezte. S ime, a konjunktúra idején is nagy számban löködtek ki a mezőgazdasági foglalkozások mellől azok az elemek, melyek jobb megélhetést vártak a városban vállalt szolgálattól, mint a régittől.*

Az a tanulság azonban, hogy Budapesten a közületek szolgálatába sokan jutottak be újonnan (vagy kerültek fel Budapestre másutt teljesített szolgálat után) 1918 óta, mégis egyike a legérdekesebbeknek. Hiszen a férfitisztviselőknek is közel 30%-nyi csoportja az, melyet legfeljebb tíz év óta kötött lakóhelye vagy foglalkozása Budapesthez. A bírák és az ügyészek sorában ez a réteg több a kétötödrésznél is. A nőtisztviselők között viszont sokkal szerényebb. Nyilvánvaló mindezekből, *hogy az országos igazgatás körén belül sok tisztviselő érte el a háborút követő évtized folyamán azt, hogy Budapestre osztassék be. Bizonyára döntő lökést adott ebben az irányban az ország megcsonkítását követő időkben a megszálló hatalmak kíméletlensége, mellyel a magyar állameszméhez hű tisztviselőket, majd később azokat is, akik a hódítók által követelt esküt letették, kíméletlenül kiutasították: a megszállott területek igazgatásában részt vett kiváló tisztviselőket szívesen alkalmazták itthon központi szolgálatra is. De aligha kétséges, hogy Budapest székesfőváros is alkalmazott saját igazgatásának keretein belül — bár nem olyan arányban, mint az állam, — munkaerőket, akik csak a század harmadik évtizedének folyamán kerültek fel Budapestre.*

h) A közületi alkalmazottak Budapestet megelőző szolgálati helye.

Az előzőekben több ízben történt utalás arra, hogy a budapesti közületi alkalmazottak közül sokan, nem a fővárosban kezdték szolgálatukat. A székesfővárosi statisztikai hivatal felvételéből tájékozódhatunk arról, hogy e korábbi szolgálat helye Magyarországnak mely törvényhatósága, illetőleg melyik elszakított országrészünk volt. A legfontosabb adatokat így foglalhatjuk össze :

Korábbi szolgálati hely	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Budapest	39.3	74.2	81.6	70.3	86.1	74.6	82.4	76.9
Vidéki törvényhatóság	24.9	11.7	7.6	13.1	6.5	11.3	12.1	11.5
Elszakított országrészek	35.5	13.2	10.0	15.7	6.9	13.2	4.9	10.8

*A székesfővárosban dolgozó közületi alkalmazottaknak csaknem negyed-része előbb más beosztásban, vidéken vagy az ország elszakított törvényhatóságai-
nak területén fejtette ki működését.* Az adatgyűjtés szerint ezek között többen vannak : előbb, a máig megmaradt területeinken, mintsem az elszakított részekben szolgálatot teljesített alkalmazottak. Valószínű azonban, hogy a felvétel ebben a vonatkozásban nem egészen hű. Az Erdélyből stb. ki-utasított s Csonka-Magyarország közhivatalaiban elhelyezkedett tisztviselőknek első állomása többnyire nem azonnal székesfővárosi szolgálati beosztás volt. Ha tudnók azt, hogy Csonka-Magyarország vidéki törvényhatóságainak területén működő közhivataloktól Budapestre került tisztviselőelem tömegéből mekkora réteg volt az, mely már az elszakított országrészekben is a közigazgatás szolgálatában állott, a fenti arányszámok némileg eltolódának.

A székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtésének belső harmóniája különben ebben a vonatkozásban is szépen érvényesül. Az a tanulság például, hogy az altisztek stb. között lényegesen többen vannak, semmint a tisztviselők sorában olyanok, akiknek kizárólagos szolgálati helye Budapest volt, tanulmányunk egyéb részeiben kifejtett gondolatfűzésnek pontos igazolója. Az a körülmény sem kelthet meglepetést az előzmények után, hogy a férfitisztviselők közt sokkal többen vannak, mint a nőtisztviselők csoportjában azok, akiket budapesti szolgálatuk előtt már vidéken vagy az ország elszakított részeiben a közületekhez kapcsolt pályájuk. Többször megmagyaráztuk annak okát is, hogy a bírák és ügyészek csoportjában látszólag miért szorul vissza a budapesti elem ; adatainknak most tárgyalt részlete újból azt erősíti meg, hogy *a Budapesten elfoglalt bírói vagy ügyészi szék útiránya a vidéken át vezet a székesfőváros felé.*

i) A közületi alkalmazottak iskolai végzettsége.

A magyarországi kulturális statisztika forrásai két nagy gyökér felé mutatnak. A közoktatásügyi és egyéb hasonló intézmények rendszeres évi adatgyűjtéseit nyilván olyan forrásoknak tekinthetjük, melyekből elsődleges anyagot meríthetünk az ország kulturális viszonyainak fejlődésére nézve. Valóban: *a különböző közoktatásügyi intézmények, iskolák stb. statisztikája egyik legkiműveltebb rendszerét alkotja a magyar statisztika széleskörű organizációjának.*

Iskolai végzettség	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Iskolákat nem járt	—	—	—	—	—	—	0·1	0·0
Elemi isk. 1—3 oszt.	—	—	—	—	—	—	2·2	0·6
" 4 " 	—	—	—	—	—	—	15·9	4·6
" 5 " 	—	—	—	—	—	—	7·1	2·1
" 6 " 	—	—	—	—	—	—	60·1	17·4
Együtt	—	—	—	—	—	—	85·4	24·7
Középiskola 1—3 oszt.	—	—	—	—	—	—	3·1	0·9
" 4 " 	—	22·8	—	12·3	29·0	16·9	7·4	14·1
" 5—7 " 	—	5·8	—	4·0	5·2	4·3	1·2	3·4
" 8 " 	—	30·7	—	30·1	3·4	22·8	0·3	16·3
Együtt	—	59·3	—	46·4	37·6	44·0	12·0	34·7
Szakiskola :								
Felső ipariskola.....	—	1·3	—	1·3	—	0·9	0·8	0·9
Óvónőképző	—	0·2	4·2	—	3·9	1·1	—	0·8
Tanítóképző	—	1·2	43·5	4·9	26·0	10·7	—	7·6
Egyéb szakiskola	—	1·1	0·4	0·9	0·8	0·9	0·4	0·7
Együtt	—	3·8	48·1	7·1	30·7	13·6	1·2	10·0
Szaktanfolyam :								
Kereskedelmi	—	4·9	—	—	13·3	3·6	—	2·6
Egyéb	—	0·2	—	—	0·3	0·1	0·2	0·1
Együtt	—	5·1	—	—	13·6	3·7	0·2	2·7
Főiskola	100·0	31·3	51·9	46·3	17·4	38·3	—	27·3
Ismeretlen	—	0·5	0·0	0·2	0·7	0·4	1·2	0·6

Viszont más irányban, ha a kulturális statisztika számára nem is jelölünk meg olyan szinte végeláthatatlan területet, mely szerint a kulturális statisztika anyaga mindaz, amiből az ország művelődésére lehet következtetni, e statisztika mégis nagyon sok olyan felvétel anyagát segítségül hívhatja, melyek elsődlegesen bár más célok szolgálatában állanak, de a kulturális élettel való kapcsolatuk kétségtelen. A secundär értelemben vett kultúrstatistikai észlelések közé szokták sorolni elsősorban a népszámlálásokat. De ép olyan becses támaszai lehetnek a kultúrstatistikának

azok a speciális felvételek, melyek különböző társadalmi rétegek szociális és gazdasági viszonyait kutatóknak, a megfigyelési egységeknek az iskolai végzettségben jelentkező kultúrfoka iránt is puhatolódzanak.

Azok a roppant értékes társadalom-statisztikai felvételek, melyek egyikének anyagát dolgozza fel jelen tanulmány is, kivétel nélkül súlyt helyeztek arra, hogy a székesfőváros különböző társadalmi rétegeinek műveltségi viszonyait is megállapítsák. S noha ebben a vonatkozásban is felmerült a gondolat, mennyire érdekes volna kombinált feldolgozások révén megismerni a különböző iskolai végzettségnek hatását a közületi alkalmazottak társadalmi és gazdasági viszonyaiban, át kell látnunk, hogy *ez a vágy is csak egyike azoknak a szinte megvalósíthatatlan kívánságoknak, melyek mindig felmerülnek a statisztika számsorainak kutatójában, gondolatban újabb, meg újabb vizsgálati tájak felé csalogatva azt.* Az effajta vállalkozásoknak kényszerűen »megálljt» parancsol a hivatalos statisztikai forrásmunkának végeredményben mindenkor korlátozott anyaga.

A székesfővárosi statisztikai hivatal által a közületi alkalmazottakról begyűjtött anyagnak most tárgyalandó részlete elszigeteltségében is nagyértékű tanulságokat tár fel. (Lásd a 25. oldalon levő táblázatot.)

A feldolgozás meglehetősen széles alapon nyújt módot a közületi alkalmazottak képzettségének vizsgálatára, bár tanulmányunk szempontjából a forrásanyag közléseiből csak a legfőbb, összevont eredményeket használtuk fel.

A székesfővárosban összeírt közületi alkalmazottak több, mint egy-negyedrészének volt főiskolai végzettsége. Ezt az arányszámot tulajdonképpen magasnak kell tartanunk. Pedig nagyon valószínű, hogy az adatgyűjtésnek esetleg pár esztendő múltán való megismétlése a főiskolai végzettségű közületi alkalmazottak arányszámát lényegesen magasabbnak jelezné annál, mint amelyet 1928-ról számíthattunk ki. *A magyar egyetemekről és főiskolákról az elmúlt évtized során olyan sűrű rajokban zúdultak ki egymásután az új meg új generációk, hogy az elhelyezkedésre váró friss tömegek magasabb intelligenciájának hamarosan jelentkezni kell olyan közületi pozíciók megszállásában is, melyek előbb korántsem költettek egyetemi vagy főiskolai kvalifikációhoz.*

Célszerűbbnek látszik azonban, ha fejtegetéseink középpontjába itt a tisztviselők csoportját vonjuk. A tisztviselők között a főiskolai végzettségű elem arányszáma — mint a fentebbiekből látszik — jóval nagyobb; a kétötödrészt csaknem eléri. Az igazi ok azonban arra nézve, hogy vizsgálatunk körét itt megszűkítsük az, hogy az altisztek és szolgák tömegének háttérbetolásával eltűnik előlünk az a torz kép, mely szerint a székesfővárosban közületi alkalmazásban álló egyének között hajsza híján negyedrésznyi legfeljebb csak elemi iskolai végzettséggel rendelkezik, sőt — bár csak öten —

vannak köztük olyanok is (persze altisztek vagy szolgák), akik iskolába egyáltalán nem jártak s egykori idők hagyatékaképen jellemzik azt a mindenesetre alacsonyabb kulturális fokot, melyen a közületi alkalmazottak bizonyos csoportjai 3—4 évtizeddel előbb mozoghattak.

Az altisztekről és a szolgákról még feljegyezzük azt, hogy túlnyomórészt csupán elemi iskolai tanultságra támaszkodik, igaz, hogy az elemi iskola hat osztályát közülük nagyon sokan elvégezték. De nem haladhatunk el a középiskolát járt altisztek és szolgák csoportja mellett sem szó nélkül. *A székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtése szerint csaknem minden nyolcadik közületi altiszt vagy szolga középiskolába is járt, noha persze legtöbbjük csak a IV. osztály elvégzéséhez jutott el. Valaha talán félig-meddig bukásnak számította volna le a család azt az eredményt, ha a középiskola bár négy osztályának elvégzése után is csak altiszti, vagy szolgai állás elnyeréséig vihetné a gyermek. S még inkább ez lett volna a felfogás, bizonyára, azokról az esetekről, amikor az ifjú középiskolai érettségi vizsgálat birtokában sem tudott felül emelkedni az altiszti és szolgai branche-on. A székesfővárosi közületek szolgálatában tudniillik — felvételünk szerint — 25 olyan altiszt vagy szolga is áll, aki teljes középiskolai végzettséggel rendelkezik.*

Ma ezek a felfogások jobbra nem állják meg helyüket. Sok olyan altiszti állás van a közületeknél, melyeknél néha, ha másképen nem, hallgatólagosan megkövetelik a középiskolának legalább részleges elvégzését s azok is tisztában vannak az alsófokú középiskolai műveltség megszerzésének jelentőségével, akik előtt nem lebeg feltétlenül különleges, magasabb cél akkor, midőn gyermekeiket iskolába adják. A magunk részéről, amint általában az ipari és kereskedelmi élet fellendülését is várjuk az iparos- és a kereskedői osztály általános kultúrszínvonalának emelkedésétől, épígy az elkövetkező idők egyszerű követelményét látjuk majdan abban a fejlődésben, mely mellett a legkisebb közületi alkalmazás elnyerését is bizonyos mértékű középiskolai vagy talán polgári iskolai stb. műveltség megszerzéséhez kötik.

Azoknak az altiszteknek és szolgáknak száma, akik szakiskolát vagy szaktanfolyamot végeztek, meglehetősen csekély. Csupán a felső ipariskolát végzetek csoportjáról tehetünk külön említést.

Fentebb láttuk azt, hogy a székesfővárosi közületek tisztviselői karának képezésében mily jellegzetes szerepet tölt be a főiskolai végzettség. A tisztviselői kar szellemi színvonalát azonban elsősorban mégis a középiskolai tanulmányok anyagának elsajátítása uralja. Nem csoda, hiszen nagyon sok olyan állás van a közigazgatásban, melyek betöltőitől az érvényben álló jogszabályok nem követelnek meg (bizonyos szakvizsgálatok letételén kívül) magasabbrendű iskolai végzettséget érettségi vizsgálatnál, vagy épen-séggel csak négy középiskolánál. Gondoljunk például a számviteli, a posta-hivatali, az államvasúti hivatalnoki szolgálatra vagy egyes hatóságok kezelési és irodai személyzetére: mindezeknek a tisztviselőknek, a tiszt-

viselők sok más csoportjával együtt, tényleg nem kell középiskolai végzettségnél többet kimutatniok, ha mind sűrűbben tűnedeznek is fel közöttük azok a világháború óta — főképp az utóbbi pár esztendőben — akik a középiskolai tanulmányaikat az egyetemeken és főiskolákon koronázták meg.

A tisztviselői pályán előírt különböző képesítések okozzák azt, hogy a középiskolai végzettségű kar nagyobbik fele túljutott a középiskola VIII. osztályán is. Mégis elég sokan vannak közöttük azok, akik a negyedik osztály elvégzésével pontot tettek iskolai tanulmányaik után. Korábban már érintettük azt a furcsa fejlődést, mely kvalifikációs jogszabályaink tartalmának a mai idők igényeihez mért elavulásából származik: *befejezetlen középiskolai (legtöbbször polgári iskolai, tehát nem sajátlagos középiskolai), tanulmányok után ezrek tudtak a magyar közigazgatásban elhelyezkedni, amidőn jóval nagyobb kvalifikáció birtokában a kapuk egymásután lezárultak az életben elhelyezkedni kívánó fiatal emberek előtt.*

A tisztviselők között nem kevesen vannak azok sem, akik szakiskolát végeztek, legtöbbször tanítóképzőintézetet. A szaktanfolyamot végzett tisztviselőknek szinte egész tömege — nyilván főképpen nőtisztviselőkről van szó — alkalmaztatása előtt kereskedelmi szaktanfolyamról mutatott be bizonyítványt.

A férfitisztviselők iskolai végzettsége természetesen sokkal magasabbrendű, mint a nőtisztviselőké. Ez nemcsak abban jelentkezik, hogy a férfitisztviselők sorában a főiskolát vagy a középiskolát végzett tisztviselőelem arányszáma körülbelül egyforma, mindkét vonatkozásban az 50% felé közeledik. Hanem abban is, hogy a középiskolai tanulmányokra támaszkodó tisztviselők közül aránytalanul többen vannak azok, akik letették az érettségi vizsgálatot is. A főiskolát végzett nőtisztviselők csak körülbelül hatodrésze az egész csoportnak. Mivel pedig a középiskolai tanulmányok után hivataloskodó nőtisztviselők arányszáma is jóval csekélyebb, mint az azonos képzettségű férfitisztviselőké, egyszerű a következtetés, hogy a nőtisztviselők tömegében sokkal inkább előtérbe jut a szakiskolát, illetőleg a szaktanfolyamot végzett elemek csoportja.

Ha azonban a rendelkezésre álló adatoknak azt a határozott újmutatását is észre vesszük, hogy *a középiskolás nőtisztviselők túlnyomórésze csupán a középiskola negyedik osztályát végezte el, másrészt pedig azt, hogy köztük feltűnően sokan vannak kereskedelmi szaktanfolyamot végzettek, nem zárkozhatsz el annak a ténynek újólagos megállapítása elől, hogy a közületek alkalmazásában álló nőtisztviselőknek az iskolai tanulmányokból táplálkozó kulturális színvonala jóval kisebbrendű, mint a férfiaké. Nyilvánvaló tehát, hogy a közigazgatás speciális érdekei s elsősorban az olcsóbb munkaerő igénybevétele is, közrejátszhattak — a közoktatásügy általános érdekein kívül — abban, hogy a nőtisztviselők ennek ellenére olyan nagy szerephez jutottak a közületek szolgálatában.*

A tisztviselők főbb csoportjának hármas tagozásában a bírák és az ügyészek iskolai végzettsége a legmagasabb, közéjük senki sem kerülhet be olyan, aki nem végzett főiskolát. Második helyre a tanügyi személyzet jut. Viszont a »tisztviselők« csoportjában a főiskolát végzettek arányszáma a harmadrészt sem éri egészen el s jelentős többség mutatkozik azoknak javára, akik csak középiskolába jártak.

j) A közületi alkalmazottak idegen nyelvtudása.

Az idegen nyelvtudás megmérése a székesfővárosi statisztikai hivatal felvétele a beszélni tudás ismervét választotta eszközül s tisztában lévén a közigazgatás igényeivel, alighanem helyes irányra esett is választása. Igaz ugyan, hogy a közületi alkalmazottak hivatali érintkezésében talán kisebb szerepe van — a szélesebb kategóriák szempontjából — a nyelvtudásnak, mint például az iparos és kereskedővilágban, ahol az üzleti érintkezés szakadatlanul olyan helyzet elé állíthatja a vállalkozót, mikor jó hasznát veheti a nyelvtudásának. De kétségtelen, hogy a közületi alkalmazottak s különösen a tisztviselői kar nyelvtudását olyan jelentős fegyvernek tekinthetjük, melynek révén a tisztviselők művelődése magasabb fokú lehet, horizontjuk tágul s szellemi kapcsolataikat lényegesen bővíthetik. A nyelvtudás lényegesebb adatai ezek :

Beszél :	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tanszékműlyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
1 idegen nyelvet.....	42·4	38·6	44·0	40·5	38·6	40·0	14·6	32·6
2 „ „	26·7	15·6	18·6	18·3	12·4	16·6	4·5	13·1
több „ „	13·7	7·4	11·4	9·6	5·4	8·5	1·2	6·4
Idegen nyelvet nem beszél .	17·2	38·4	26·0	31·6	43·6	34·9	79·7	47·9
Német nyelven	85·8	59·4	72·8	66·2	55·8	63·3	16·3	49·7
Francia „	20·7	11·1	21·4	14·1	12·9	13·7	2·4	9·8
Angol „	10·0	6·4	10·3	8·1	5·6	7·4	0·1	5·3
Olasz „	4·0	3·7	4·7	4·7	1·8	3·9	0·5	2·9
Orosz „	1·5	1·4	1·2	1·8	0·1	1·3	0·8	1·2
Román „	10·1	3·2	1·3	3·8	0·9	3·0	2·3	2·8
Szerb „	1·5	1·6	0·9	1·8	0·5	1·4	1·2	1·4
Tót „	8·4	4·8	4·3	5·7	2·3	4·8	4·6	4·8

Azoknak a közületi alkalmazottaknak a száma, akik idegen nyelvet egyáltalában nem beszélnek, 50%-on alul marad. Persze nincsen módunk a statisztikai hivatal felvétele révén a felől tájékozódni, hogy az alkalmazottak nyelvtudása milyen. *Épenséggel nem lehetetlen, hogy a valódi, reális nyelvtudás kisebb annál, mint ami a felvétel adataiból kitűnik. Viszont másrészt nyilván sokan vannak a közületek alkalmazottai közül, akik bizonyos idegen*

nyelveket ugyan nem beszélnek, de azokat többé-kevésbé—gyakran tökéletesen is—olvassák s így az irodalom segítségével hozzá tudnak férni az illető nyelv szellemi kincseihez. Ebben a megvilágításban nem is kedvezőtlen a felvételnél az a tanulsága, hogy a székesfővárosi alkalmazottak 52,1%-a beszél egy vagy több idegen nyelvet, annál inkább, mert íziben látjuk, hogy az altisztek és a szolgák lényegesen kisebb nyelvtudása az, amely a végső átlagot le-szorítja. A közületi alkalmazottak nyelvtudásának értékét emeli, hogy épen-séggel nem elszigetelt jelenség köztük az olyan egyén, aki két vagy több nyel-ven tudja kifejezni gondolatait.

Úgy az általános nyelvtudás, mint a többes nyelvismeret tekintetében természetesen messze felette áll a tisztviselői kar az altiszteknek és a szol-gáknak. Az utóbbiak sokkal csekélyebb értékű beiskolázottsága folytán azonban tulajdonképpen becses adaléknak számít a felvételnél az az ered-ménye, hogy közülük is minden ötödik legalább egy idegen nyelvet beszél és soraikban sem egészen szórványos a többes nyelvtudás.

A tisztviselők kétharmadrésze a magyaron kívül más nyelven is beszél. Azoknak a száma, akik két vagy több nyelvet beszélnek, meghaladja a tiszt-viselők tömegének negyedrészt. A férfitisztviselők nyelvtudása úgy általá-nosságban, mint terjedelmében jóval nagyobb, mint a nőtisztviselőké. Különösen azon látszik ez meg, hogy a két vagy több nyelvet beszélő férfi-tisztviselők arányszáma jóval magasabb, mint a hasonló nyelvtudású nő-tisztviselőké. Ha azonban gondolatban összevetjük a nő- és a férfitisztviselők nyelvtudására vonatkozó számokat azokkal, amelyeket fentebb az iskolai végzettségről sorakoztattunk fel — és visszaemlékszünk arra, hogy a nő-tisztviselők mennyire kisebbrendű iskolai végzettséggel lépnek a közhivatali pályára, — fel kell tételeznünk, hogy *a nőtisztviselők bizonyos rétege hazulról hozott nagyobb műveltsége birtokában látja el hivatali szolgálatát: ez a nagyobb műveltség magyarázza meg, hogy különösen az egy idegen nyelvet beszélő tiszt-viselők arányszáma majdnem akkora, mint a hasonló nyelvtudású férfi-tisztviselőké.*

A tisztviselők három kategóriájából a bírák és az ügyészek nyelvtudása kimagaslóan a legértékesebb, — jórészt azért, mert egészen megszokott jelenség a két idegen nyelven beszélő budapesti bíró vagy ügyész s épinséggel nem megy ritkaságszámba az sem közöttük, akinek nyelvtudása három vagy több nyelvre terjed ki. A tanszemélyzet és az egy csoportba foglalt »tiszt-viselők között« határozottan nagyobbak és pedig jóval nagyobbak látszik a tanszemélyzet nyelvismereite.

A magyar nemzet szellemi kapcsolatainál, valamint történeti mult-jánál és az ország geográfiai fekvésénél fogva nem kell csodálkozni azon, hogy a budapesti közületi alkalmazottak nyelvtudásában dominál a német nyelvtudás. Ebben mindenesetre némi részben Budapest népességtörténeti fejlődésének hatása is jelentkezik, hiszen Buda 50 évvel ezelőtt még a régi

német kultúra hatását is érezte s ennek az eredménye lehet részben a budai kerületekből származó tisztviselők és egyéb alkalmazottak német nyelvtudása. A német nyelvismeret mellett azonban határozottan számottevő a budapesti közületi alkalmazottak francia nyelvtudása. A francia nyelvtudásban bizonyára a tradíció nyomai is feltűnedeznek, viszont az angol és olasz nyelvismeret fejlődése az újabb idők szüleménye. A Budapestre kerülő tisztviselők születési hely szerint való tarka megoszlása érteti meg velünk azt, hogy a volt nemzetiségi vidékeink nyelvén — főképp tótul — elég sokan beszélnek, viszont a világháború, vagy pontosabban : az orosz fogság hatása látszik meg az orosz nyelvtudás felbukkanásában.

Az altisztek és a szolgák nyelvtudása meglehetősen egyszerű keretek között mozog. Jórészt német nyelvtudásra támaszkodnak ezek. A nemzetiségi nyelvek figyelemreméltó ismeretén kívül felőtlik azonban az, hogy néhány olyan altisztje és szolgálja is van Budapesten a közületeknek, akik franciául beszélnek.

A tisztviselők nyelvtudásában uralkodó a német nyelv ismerete, de francia és az angol nyelvismeretük is — különösen az előbbi — nagyon figyelemreméltó. A férfi- és a nőtisztviselők nyelvismeretének az a sajátsága, hogy bár a férfitisztviselők közül jóval többen tudnak németül, mint a nőtisztviselők közül, viszont a francia nyelvtudás tekintetében az utóbbiak alig maradnak mögöttes amazoknak. Feltűnőbb a férfiak javára mutató különbség az olasz és az orosz nyelvtudás tekintetében. Ebben kétségtelenül, mint már fentebb is említettük, a háborús emlékek hatása tükröződik vissza. A tisztviselők három főcsoportjában egyaránt a német nyelvtudás jellemző. A bírák és az ügyészek között alig van valaki, aki legalább németül ne tudna, de a francia nyelvtudás is meglehetősen gyakori a körükben. A megszállott részekkel, a származás helyével, összekötő erős kapcsolatok okozzák nyilván azt, hogy a bírák és az ügyészek között oly sokan tudnak románul és tótul, de másrészt a nyugati kultúra iránt való érdeklődés bizonyossága jó angol nyelvtudásuk. A tanszemélyzet nyelvismerete — a német nyelv kivételével — a világnyelvek tekintetében szinte ugyanazon a nívón mozog, mint a bíraké és ügyészeké. Az a körülmény azonban, hogy a tanszemélyzet jórészt budapesti elemekből tevődik össze, okozza azt, hogy a tanszemélyzet szláv és román nyelvismerete kisebb. A »tisztviselők« egybefoglalt csoportjának nyelvismerete viszont csupán ebben a vonatkozásban múlja felül a tanszemélyzetét, egyébként mögöttes marad. Nem kétséges, hogy a »tisztviselők« korábbi szolgálati helyének hatása jelentkezik ebben.

k) A közületi alkalmazottak atyáinak foglalkozása.

Az általános demográfiai adatok szemlélete körébe illesztettük be a székesfővárosi statisztikai hivatal felvételeinek eredményei közül annak a résznek megvizsgálását is, mely a közületi alkalmazottakat atyjuk foglal-

kozása szerint dolgozta fel. A különböző társadalmi rétegek atyáinak foglalkozására vonatkozó adatok mély értelméből már több alkalommal igyekeztünk a jellemző vonásokat felszínre hozni. »Adalékok Budapest társadalmi összetételéhez« című tanulmányunkban a közületi alkalmazottaknál is összegeztük a legfőbb tanulságokat. Minthogy azonban a most idézett tanulmányunkban a közületi alkalmazottakat egységes tömeg gyanánt fogtuk fel s másrészt az általános eredményekre törekvő kutatás érdekében az adatok részletes kimunkálását mellőztük, helyénvaló a szóbanforgó adatokat most tüzetesebben szemle alá vonni. (L. a 33. oldalon levő táblát.)

Újból hangsúlyozni kell, hogy a közületi alkalmazottak atyáinak foglalkozását tagozó adatok nem teljesen kimerítőek. Szemet szúr az, hogy az »egyéb foglalkozású«-nak mondott atyák arányszáma milyen magas. Ám az altisztek és szolgák atyái között nagy tömegben fordulnak elő épen az ilyen szülők s megerősítik azt a feltevést, hogy az »egyéb foglalkozású«-nak mondott atyák tömegébe sorozta be a statisztikai hivatal a földműves apákat, akár önálló gazdálkodók voltak, akár mezőgazdasági segédszemélyzetbeliek. A közületi alkalmazottak megközelítőleg egyötödrésznének (altisztek között kétötödrésznének) felvételi anyaga tehát félig-meddig kikapcsolódnék az alább következő vizsgálatokból, hacsak azt az egyszerű megoldást nem választjuk, hogy az »egyéb« foglalkozású szülőket mind a mezőgazdaság körében mozgó egyéneknek tekintjük, amivel aligha is követünk el nagyobb hibát.

Ha azonban erre az alapra helyezkedünk, a tisztviselők homogénnek tekintett csoportjában mégis vannak különbségek, nem egyforma az egyes tisztviselőkategóriák érdekeltsége az őstermeléssel vagy pontosabban talán a mezőgazdasággal szemben. A férfitisztviselők között például csaknem kétszerannyi azoknak a száma, mint a nők között, akik legalább túlnyomórésztben olyan szülői házból léptek ki, ahol a család főfoglalkozása a mezőgazdálkodás volt. Másrészt pedig *a bírák és az ügyészek között egyenesen felőtlően sokan volnának azok, akiknek atyja a mezőgazdaság körébe tartozott, ha nem tudnók azt, hogy valóban a multban, — amint a magyar középbirtokosság lassan tönkrement, — mennyien húzódtak át régi jeles magyar családok sarjai az igazságszolgáltatás tisztviselői karába.* Bizonyos, hogy a bírák és az ügyészek származási viszonyainak ez a jellegzetessége összefügg azzal, hogy közülük számosan bevándoroltak a budapesti társadalom tagjai közé. A tanszemélyzet körében jóval kevesebben vannak ilyen elemek. Igaz, hogy a tanszemélyzetet tanulmányunk során mindig olyan rétegnek mondtuk, melynek — a többivel szemben — a budapesti élettel való közvetlen kapcsolata leginkább kitűnik.

A többi gazdasági jellegű foglalkozások közül első pillanatra is látszik, hogy *az ipar milyen jelentős rétegeket tölt át a közületi alkalmazottak sorai közé, bár nyilvánvaló, hogy elsősorban az önálló iparosok gyermekei helyezkedhettek el*

Az atya foglalkozása	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfit	Nő	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Bányászat :								
tisztviselő	—	0·3	0·2	0·3	0·2	0·2	0·0	0·2
segédszemélyzet	—	0·1	0·0	0·0	—	0·0	0·1	0·1
Ipar :								
önálló	4·6	10·6	11·8	11·0	10·0	10·7	13·0	11·3
tisztviselő	0·7	0·6	0·6	0·5	0·6	0·6	0·1	0·5
segédszemélyzet	0·3	2·9	0·9	2·0	3·3	2·4	9·2	4·3
Kereskedelem :								
önálló	4·7	5·8	4·1	5·6	4·9	5·4	1·8	4·3
tisztviselő	0·3	0·9	0·9	0·8	0·9	0·8	0·0	0·6
segédszemélyzet	0·4	0·4	0·4	0·4	0·5	0·4	0·1	0·3
Közlekedés :								
önálló	—	0·0	—	0·0	—	0·0	—	0·0
tisztviselő	1·8	4·8	2·3	4·0	4·5	4·1	0·3	3·0
segédszemélyzet	—	2·4	0·5	2·2	1·2	1·9	2·4	2·1
Közigazgatás :								
tisztviselő	14·7	18·2	16·2	16·2	21·3	17·6	1·3	12·9
segédszemélyzet	0·3	4·4	1·1	3·2	4·3	3·5	4·6	3·8
Igazságügy :								
önálló	4·0	1·0	1·5	1·2	1·3	1·2	0·0	0·9
tisztviselő	9·5	2·4	2·2	2·9	2·3	2·6	0·1	1·9
segédszemélyzet	0·3	0·2	0·2	0·1	0·2	0·2	0·1	0·1
Tanügy :								
tisztviselő	9·1	6·3	16·6	8·7	8·7	8·7	0·5	6·3
Közegészségügy :								
önálló	2·8	2·5	1·8	2·6	1·6	2·3	0·0	1·7
tisztviselő	—	0·0	0·0	0·0	—	0·0	—	0·0
segédszemélyzet	0·3	0·1	0·1	0·1	0·2	0·1	0·1	0·1
Véderő :								
tisztviselő	1·2	1·2	1·3	1·0	1·8	1·3	0·1	0·9
segédszemélyzet	—	0·1	0·2	0·1	0·1	0·1	4·0	1·2
Egyéb :								
önálló	7·0	2·9	3·5	3·4	2·5	3·2	0·5	2·4
segédszemélyzet	—	0·4	0·2	0·3	0·3	0·3	11·9	3·7
Nyugdíjas	7·0	13·7	15·3	13·0	16·0	13·8	4·8	11·2
Magántisztviselő k. m. n.	1·6	3·0	2·5	2·9	2·8	2·9	0·3	2·1
Vagyonából élő	2·8	3·7	2·2	4·1	1·4	3·4	0·6	2·6
Gyámollításra szoruló	—	0·2	0·2	0·1	0·3	0·2	1·6	0·6
Egyéb foglalkozású	12·5	9·6	6·7	10·3	6·0	9·1	40·0	18·1
Ismeretlen	14·1	1·3	6·5	3·0	2·8	3·0	2·5	2·8

közszolgálatban, az ipari segédszemélyzetbeli apák is ezerszámmra láthatnák (vagy láthatják) viszont fiaikat és lányaikat közületi alkalmazásban. Persze az altisztek és a szolgák között az iparos származású gyermekek arányszáma — és főképp a segédszemélyzetbeli szülők leszármazottaié — jóval magasabb, mint a tisztviselők között, de a magyar ipar — és nyilván főképpen a kisipar — nagy értékeit méltán igazolja az a tény, hogy a tisztviselők között minden kilencedik-tizedik önálló iparos utóda, minden hetedik pedig általában iparos foglalkozású szülők gyermeke. Ebben a tekintetben a férfi- és a nő-tisztviselők között nem igen van különbség. A tisztviselők három kategóriájában is csak annyi, hogy a bírák és az ügyészek soraiban ugyan kevés az olyan, akinek apja iparos volt, viszont a tanszemélyzet, valamint a többi tisztviselők között nagyjában ugyanannyi.

Az önálló iparosok gyerekeinek tisztviselőpályákra való áthúzóddását felfoghatjuk kedvező és kedvezőtlen jelenségként is. Kedvezőnek azért, mert hiszen ennek a nagy multtal bíró társadalmi csoportnak életképességét hirdeti az a körülmény, hogy bár a gyáriparnak a legutolsó négy-öt évtizedben Magyarországon is éles és sokszor megsemmisítő versenye miatt a kisipari egzisztenciák tömegesen megsemmisültek, más fronton ez a tehetséges, értékes törzs tovább virágzik.

Aligha kell külön a figyelmet felhívni annak a ténynek jelentőségére, hogy budapesti közületi tisztviselők az adatgyűjtés szerint 2106-an voltak, akiknek az apja jobbára kis- vagy kézműiparos lehetett és csak 1039 ilyen származású egyént írtak össze az altisztek és szolgák között. De másfelől mégis épen az utóbbi tanulság, — hogy tudniillik önálló ipari vállalkozók gyermekei közül olyan sokan sodródtak az altisztek és szolgák közé, a közhivatalokban már — kedvezőtlen. A mérleg mégis jó irányba hajlik, mert a székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtése szerint 467 olyan tisztviselője volt a közületeknek, akiknek apja ipari munkás vagy segéd volt. *Nem kutatjuk — nem is kutathatjuk — azt, mennyi nélkülözés, mennyi lemondás s mennyi szinte heroikus erőfeszítés tette lehetővé ezeknek a szülőknek gyermekeik iskoláztatását, sem azt, vajjon minden esetben indokolt volt-e a gyermek kiszakltása szülőjének miliőjéből és értelmiségi pályára való terelése. De annyi bizonyos, hogy az adatgyűjtésüknek ez a részlete a felfelé menő osztálymozgalomnak mégis csak határozott bizonyossága.*

Kereskedő foglalkozású vagy a közlekedés körébe tartozó atyja a székesfővárosi közületi alkalmazottak közül már jóval kevesebbnek volt. E két foglalkozási főcsoportnak az alkalmazottak szülői között jelentkező szerepe annyiban is hasonló, hogy akár a tisztviselőket, akár az altiszteket nézzük: mindkét csoportban körülbelül egyforma számmal tűnedeznek fel azok, akiknek atyja ezekben a gazdasági jellegű foglalkozásokban munkálkodott egykor vagy munkálkodik ma. Valami különbségről mégis meg kell emlékeznünk: a kereskedőapák nagyobb része önálló volt, míg a köz-

lekedés körébe tartozó szülők túlnyomórésze tisztviselő vagy segédszemélyzetbeli. Kivált a tisztviselők csoportjában nagyobb az önálló kereskedőktől származó közületi alkalmazottak arányszáma. Ezt talán azzal magyarázhatjuk meg, hogy *többnyire csak az önálló kereskedőből előrukkolt, egykor kereskedősegéd rendelkezik az anyagi javaknak akkora tömegével, hogy gyermekeinek iskoldíztatására több gondot fordíthat és előkészíti azokat akár a tisztviselői pályára is.*

A székesfővárosi közületi alkalmazottak között azonban kétségbevonhatatlanul azoknak az elemeknek az arányszáma a legszembeötlőbb, akiknek atyja maga is közületi szolgálatban állott, — a közigazgatásban, az igazságügy, a tanügy vagy esetleg a közegészségügy szolgálatában. Ha összeadjuk azoknak a közületi alkalmazottaknak arányszámait, akik e négyféle igazgatási ágban dolgozott apák leszármazottai, 27·7%-ot kapunk. Ezt az arányszámot minden aggodalom nélkül növelhetjük a véderőhöz tartozó atyák 2·1%-os arányszámával. Így már a közszolgálati és szabadfoglalkozású szülők leszármazottai a budapesti közületi alkalmazottaknak csaknem harmadrészt tennék. Pedig nyilvánvaló, hogy a nyugdíjasok 11·2%-os tömegéből is jelentős rész a közszolgálati és szabadfoglalkozású apák tömegét szaporítaná, ha megvolna módunk ezeket a szülőket a szerint csoportosítani, hogy mi volt foglalkozásuk nyugdíjaztatásuk előtt.

Az altisztek és a szolgák között természetesen jóval csekélyebb a közszolgálati és szabadfoglalkozású apák gyermekeinek arányszáma (10·8%) ; a kis arányszámból is feltűnően nagy rész esik (4%) a katonai altisztek gyermekeire.

Annál inkább karakterizálja azonban a szorosan vett köztisztviselőelem származási viszonyait a közszolgálati és szabadfoglalkozású apák tömege (37·6%), melyet nyilván a nyugdíjasok (13·7%) gyermekeinek csoportja is erősen növelne. Adataink részleteiből kitűnik az, hogy bár a közigazgatási tisztviselők szorosabb értelemben vett csoportja az a fő társadalmi réteg, melyhez tartozó szülők gyermekei leginkább jutottak be Budapestre a közületek szolgálatába (17·6%), az igazságügy, továbbá a közegészségügy önálló elemei előtt is (ügyvédek, közjegyzők, orvosok, gyógyszerészek stb.) gyakran értékes cél gyanánt lebeg gyermekeiknek közhivatalban való elhelyezése. Feltűnően magas a tanügyi szolgálat körében dolgozott vagy dolgozó szülők gyermekeinek a közszolgálatba való tódulása. Főképen a tanszemélyzetnél nyilvánul ugyan meg az atyjukhoz hasonló foglalkozású elemek beözönlése, de — arányszám szerint — még a bírák és az ügyészek között is szép helyet foglalnak el azok, akiknek atyja középiskolai tanár, stb. volt.

Talán nem járunk rossz nyomon, ha a közületi alkalmazottak közül legalább a tisztviselők tömegére vonatkozólag a rendelkezésünkre álló ada-

tok alapján további számításokat is végzünk és azt igyekszünk megállapítani, hogy a különböző társadalmi rétegek, most elsősorban : az önállók, a tisztviselők és a segédszemélyzet körébe tartozó szülők gyermekei mekkora csoportokat alkotnak.

Ha azzal a fikcióval élünk, hogy az »egyéb foglalkozású« szülők, (kiknek foglalkozási statisztikai besorolásáról már előbb szóltunk), mindmennyien az őstermelés körébe tartoztak, aligha követünk el hibát, ha az őstermelőknek feltételezett ezt a tömeget egyben egészében »önállónak« is mondjuk.

A gazdasági jellegű foglalkozások önállóinak összegezésével 25·2%-hoz jutunk. Csakhogy a vagyonukból élő szülők 3·4%-át kétségkívül szintén az önállók csoportjához kell sorozni. Ugyanezt kell tennünk a szabadfoglalkozású szülők 3·5%-os csoportjával és azokkal, akiket a székesfővárosi statisztikai hivatal feldolgozása »egyéb« önállóknak jelez (3·2%). Végeredményben tehát 35·3%-os arányszámot kapunk. Más szóval : *Budapesten a közületek szolgálatában álló tisztviselők több, mint harmadrészen olyan szülők gyermekei, akik önálló egzisztenciaképpen tartották magukat fenn. Ezzel azután megdől az a téves hit, mintha a közszolgálati tisztviselői alkalmazást kínai fal venné körül, vagy legalább is különös nehézségekkel járna a közszolgálati alkalmazáson kívül álló szülők gyermekeinek oda bejutása. Sőt ellenkezőleg. Világosan látszik az, hogy a székesfővárosi közületi állások közül nagyon sokat szereztek meg maguknak azok, akik kétségbevonhatatlanul a polgárság, vagy helyesebben: az úgynevezett kispolgárság képviselői voltak.*

Másrészt azonban az is bizonyos, hogy a közületi alkalmazást elsősorban azok gyermekei nyerték, akiknek atyja maga iskószolgálati tisztviselő volt, vagy a gazdasági élet egyik vagy másik ágába illeszkedett be tisztviselői minőségben, legalább is régebben, nyugdíjazása előtt. Ha a szorosan vett közszolgálati tisztviselők 28·9%-os arányszámához hozzáadjuk a katonatisztek 1·3%-os arányszámát, továbbá az iparforgalmi foglalkozásokhoz tartozó tisztviselők 5·7%-át, a magántisztviselők 2·9%-át és a nyugdíjasok 13·8%-át, végül is 52·6%-ot kapunk, amivel azt igazoltuk, *hogy a székesfővárosi közületi tisztviselők abszolút többsége maga is tisztviselőember gyermeke.* Másutt folytatott vizsgálódásainkban (elsősorban abban a könyvünkben, melyet a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság statisztikájáról írtunk), világosan feltártuk az intelligencia száma-szaporodásának azt az érdekes mozgó erejét, mely abban jelentkezik, hogy az egyszer értelmiségi pályára került szülő mindent elkövet arranézve, hogy gyermekét a maga pályáján megtartsa. Ennek a lelki folyamatnak társadalomalkotó ereje most végzett szemlénkből is világosan kitűnik.

Segédszemélyzetbeli apja a tisztviselők 8·9%-ának volt, elég jelentős tömegének arra, hogy újra megerősíthessük annak a felfelé menő osztálymozgalomnak lepergését, melyről fentebb már említést tettünk.

4. A közületi alkalmazottak testi és szellemi művelődésére vonatkozó adatok.

A székesfővárosi statisztikai hivatal felvételének eredményei közül különös figyelemre tarthatnak számot azok az adatok, amelyek, mint tanulmányunk e szakaszának címéből is kitűnik, az alkalmazottak testi és szellemi művelődését érintik. A megnevezés talán nem egészen helyes, ha az alább következő adatok tartalmát közelebbről vizsgáljuk, mert hiszen az alkalmazottak statikai és dinamikai tüneményeiről egyaránt szó lesz az alábbi sorokban.

Megfelelőbb kifejezés azonban mégsem igen van s azt hisszük, hogy az ebben a szakaszban feldolgozásra kerülő adatok igazi értelmét mégis helyesen jellemeztük akkor, mikor a közületi alkalmazottak testi és szellemi művelődéséről kívánunk szólni. Akár az alkalmazottak egészségi állapotát, sportolását, katonai szolgálatát, akár a társadalmi és tudományos egyesületi működésükre, akár a szabadságidejük eltöltésére, vagy a külfölddel való — legalább utazás révén létrejött — kapcsolataikra vonatkozó stb. adatokat vesszük sorra, minden esetben olyan statisztikai anyag tárul elénk, melyből jogosan következtethetünk az alkalmazottak testi frissességére, vagy szellemi rugalmasságára.

a) Egészségügyi viszonyok.

A székesfővárosi statisztikai hivatal megállapította, hogy a közületi alkalmazottak közül mennyien voltak az 1927., tehát a felvételt megelőző év folyamán betegek, betegségük meddig tartott, betegségükben részesültek-e vagy sem orvosi kezelésben s hogy ápolattak-e vagy sem kórházakban? *Túlzás volna azt állítani, hogy a statisztikai hivatalnak ez az érdekes kísérlete a közületi alkalmazottaknak legalább budapesti csoportjára nézve a teljes morbiditási statisztika igényeivel lép fel. Erről már azért sem lehet szó, mert hiszen a morbiditási statisztika legfontosabb követelményének beiktatásáról, arról t. i., hogy mi volt a megfigyelés körébe bevont egyének betegsége, az észlelésben nem volt szó.* Ezenkívül is: tulajdonképen az észlelési egységek mérlegelésére volt kénytelen bízni a statisztikai hivatal annak feljegyzését, hogy az alkalmazottak esetleg múló, kisebb jelentőségű, vagy őket ágyhoz bár nem kötő, de munkaképességüket mégis csökkentő betegségüket olyannak tekintsék-e, amelyet már a felvétel során indokolt bejelenteni. Valószínű, hogyha tüzetes, a megfigyelt közületi alkalmazottakat pontosan nyomon kísérő, morbiditási statisztikát sikerült volna a székesfővárosi statisztikai hivatalnak megalkotnia, a betegséget jelentett közületi alkalmazottak létszáma magasabb, esetleg lényegesen magasabb volna, mintsem a következő adatokból kitűnik:

Megnevezés	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
	tisztviselők				
Beteg nem volt	87·6	82·7	86·2	86·5	86·3
Beteg volt és pedig:					
legfeljebb 7 napig	0·2	0·2	0·2	0·5	0·3
8—14 „	1·3	1·3	1·3	1·6	1·4
15—21 „	1·3	1·7	1·4	1·6	1·5
22—28 „	0·7	1·2	0·8	0·7	0·8
29—42 „	2·5	3·8	2·9	2·8	2·9
43—56 „	0·6	0·8	0·6	0·7	0·6
57—70 „	1·5	2·1	1·7	1·6	1·6
70— „	3·7	5·1	4·1	3·3	3·9
Ismeretlen	0·6	1·1	0·8	0·7	0·7
A betegek közül orvosi ápolásban részesült	95·4	96·7	95·9	88·6	93·8
A betegek közül orvosi ápolásban nem részesült	4·6	3·3	4·1	11·4	6·2
Kórházban ápoltak száma	31·5	32·2	31·7	38·2	33·6

Az olvasó láthatja, hogy tanulmányunknak ebben a részében már szűkebb tartalmú közlésekkel beértük. Valóban elegendő, ha úgy az egészségi állapotot tárgyaló adatoknál, — mint majd alább is néhány más esetben, — összesseb fogjuk a vizsgálat fonalát.

A közületi alkalmazottak tömegében körülbelül minden hetedik-nyolcadik volt a megfigyelés évében olyan értelemben beteg, hogy a felvétel során is emlékezett betegségére és arról jelentést tett. Az altisztek és a szolgák s másrészt a tisztviselők között ebben a tekintetben alig volt különbség; csak árnyalatilag bizonyultak az előbbieket egészségesebbeknek. A tisztviselők sorában azonban már elég éles különbség mutatkozik a nők hátrányára s ez a hátrány még súlyosabb értelmet nyer akkor, ha majd a közületi alkalmazottak betegségének időtartamát nézzük. Az erre vonatkozó adatok azonban az első pillantásra is meggyőzik a kutatót arról, hogy az adatgyűjtés ebben a célkitűzésben valószínűleg azért nem lett teljes, mert rövid tartamú betegségeket az alkalmazottak talán feledékenységből, vagy mert egyébként sem tulajdonítottak annak jelentőséget, gyakran nem hozták a statisztikai hivatal tudomására. Csupán ezzel magyarázhatjuk, hogy az olyan alkalmazottak, akiknek legfeljebb 7 napos betegsége volt, meglehetősen kevesen lettek volna — a statisztikai adatok szerint, — viszont azoknak a száma, akik 70 napnál tovább voltak betegek, az ezret is meghaladta. Az egy hónapnál hosszabb ideig tartó betegségeket egyébként valóban úgy könyvelhetjük el, hogy azok révén a betegség által sujtott egyén munkásságában lényegesebb zökkenő támad, vagy munkaképességük esetleg azon az időn túl is korlátozódik, ameddig a betegségük tart. A közületi alkalmazottak 9·0%-ának a betegsége ilyen súlyosabb jellegű volt. Nem tudjuk, hogy ennek a feltűnően nagyarányú és aggodalmas betegeskedésnek mi az oka; az-e, hogy az alkalm-

mazottak konstitúciója nem egészen megfelelő, vagy pedig szociális és gazdasági viszonyaiknak, elsősorban a megélhetési körülményeiknek van-e romboló hatása.

A tisztviselők között kétségtelenül még nagyobb a hosszabb ideig betegeskedő alkalmazottak arányszáma (9·3%), mint az altiszteké és szolgáké (8·4). Bizonyos, hogy az alkalmazottak két főcsoportjának eltérő származási viszonyai és munkafeltételei az oka ennek. A férfitisztviselők között csupán 8·3% volt beteg egy hónapnál tovább, a nőtisztviselőknek 11·8%-a. Az arányszámok összehasonlítása a nőtisztviselőket sokkal gyengébb egészségűeknek mutatja.

A beteg közületi alkalmazottak túlnyomórészt orvos kezelte; a tisztviselők közül csaknem valamennyit. Kórházban körülbelül a beteg alkalmazottak egyharmadrészét ápták, az altisztek és szolgák közül aránylag sokkal többet, mint a tisztviselők közül.

b) A közületi alkalmazottak sportolása.

A modern higiéné felismerte azt a roppant fontosságot, melyet az okszerűen üzőtt testnevelés, a sportolás jelent az egyén, sőt a tömegek szempontjából is. A legutolsó pár évtizedben s kiváltképen a világháború óta, a sportolás szinte általánossá vált azokban a társadalmi rétegekben, amelyek koruknál vagy egyéb viszonyaiknál alkalmasak arra, hogy a sport egyik vagy másik ágát üzzék. *Nem kell nagy jóstehetség annak megjövendöléséhez, hogy a magyar társadalom legkülönbözőbb rétegeiben is még nagy fejlődési lehetőség rejtőzik arranézve, hogy a sportolás hatalmas tömegeket mozgasson és hódítson meg közülük a maga egészségjavító vagy egészségkonzerváló munkája számára.*

Bár a dolog természeténél fogva — és főképp azért, mert Magyarországon az okszerű sportolásnak mégis csak rövid a multja — a sportot népünk még nem karolhatta úgy fel, mint számos nyugati állam lakossága, a székesfővárosi statisztikai hivatalnak a közületi alkalmazottak sportolására vonatkozó adatai a legnagyobb figyelmet ébreszthetik fel:

Megnevezés	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
		tisztviselők			
Sportot nem üz	68·9	83·9	73·1	96·4	79·8
Sportot üz	31·1	16·1	26·9	3·6	20·2
És pedig:					
evez	7·4	2·9	6·2	0·3	4·5
korcsolyázik	3·4	4·7	3·8	0·2	2·7
tenniszezik	5·5	6·0	5·7	0·1	4·0
úszik	9·5	9·8	9·5	0·9	7·0
vív	4·1	0·4	3·1	0·4	2·3
egyéb sportot üz ..	18·1	6·8	15·0	3·4	11·6

A közületi alkalmazottak egyötöde jelentést tett arról, hogy a sportnak valamely ágát űzi és pedig nyilván rendszeresen űzi. Az altisztek és a szolgák között a sportoló alkalmazottak arányszáma ugyan törpe kisebbség volt, de annál magasabbra ugrott a tisztviselők körében s nyilván még magasabb szinten látnók azt, ha csupán azokkal a korosztályokkal állíthatnók szembe a sportoló alkalmazottakat, melyeknek alkalmuk volt már a modern sport varázsával közelebről megbarátkozni. Adatainkból kitűnik az, hogy legnagyobb népszerűsége az úszás sportjának van, melyet úgy a férfi, mint kiváltkép a nőtisztviselők igazán erősen felkaroltak. A vízi élet örömei ültetnek sok férfitisztviselőt az evezőlapátok mellé. Viszont a tennisznek mindkét nembeli sportolók által való könnyű elsajátíthatása segíti elő, hogy a tennisznek olyan sok híve van a nőtisztviselők sorában is.

c) A közületi alkalmazottak katonai szolgálata, hadipótléka és vitézi rendi tagsága.

A közületi alkalmazottak kétharmadrésze (67·5%) katonai szolgálatot teljesített, az alkalmazottak 44·6%-a pedig a világháborúban is résztvett. A két arányszám összehasonlítása első pillanatra talán meglepő, de a világháború vége után 10 évvel a közületi alkalmazottak közé már elég sokan kerültek be olyanok, akik katonai kiképzésüket a világháború után nyerték. Fontosabb ok az, hogy a közszolgálatban álló tisztviselők közül számosnak szolgálati nélkülözhetetlensége címén már a világháború előtt, a békeidőkben, megvolt a háború esetére való felmentése, (gondoljunk csak a legjellegzetesebb példára, a vasúti tisztviselőkre) s így történt, hogy a katonai szolgálatot teljesített tisztviselők jelentős része nem vehetett részt tényleg a világháborúban.

A tisztviselők között lényegesen kevesebben voltak katonák (61·3%), mintsem az altisztek és a szolgák között (78·9%). Ennek oka bizonyára az, hogy altiszti vagy szolgai állásokra sok esetben kifejezetten olyan embereket alkalmaznak, akik a katonai szolgálatot kiállották. Számos állás egyenesen az úgynevezett igazolványos altisztek részére tartatik fenn (a tisztviselői branche-ban is). A világháborúban résztvett tisztviselők (44·1%) és altisztek (51·1%) között jóval kisebb a különbség. A tisztviselők három kategóriája közül a bírák és az ügyészek, valamint a tanszemélyzet képviselői körülbelül egyforma arányban teljesítettek katonai szolgálatot, (az arányszám mindkét esetben 58 és 59% között mozog), viszont a többi tisztviselők sorában a katonai szolgálatot is teljesítő elemek arányszáma (61·9%) észrevehetően nagyobb. A világháborúban is járt alkalmazottak arányszáma a tanszemélyzetben a legmagasabb (45·2%), legalacsonyabb a bírák és az ügyészek között (31·2%).

A világháborúban való részvétellel szorosan összefüggvén az úgynevezett *hadipótlék* élvezése, itt említjük meg, hogy a székesfővárosi

statisztikai hivatal adatgyűjtése szerint a közületi alkalmazottak 18·7%-ának volt 1928-ban hadipótléka (a tisztviselők 17·9%-ának, az altisztek és a szolgák 20·3%-ának). E részben is kiemelkedik a tanszemélyzet (24·7%).

A statisztikai hivatal adatgyűjtése arról is számot ad, hogy a székesfővárosi közületi alkalmazottak közül 343 volt olyan, aki a *vitézi rend* tagjai közé beiktattatván, a maga és fiutódjai számára a vitézi előnevet megszerezte. Tisztviselő közöttük 138 volt ; altiszt vagy szolga 205.

d) A közületi alkalmazottak társadalmi vagy tudományos egyesületi tagsága.

A szervezkedésben rejlő hatalmas nagy erőt a közületi alkalmazottak is ismerik s mint a székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtése bizonyítja, jelentős tömegeik tömörülnek különböző társadalmi vagy tudományos egyesületekbe :

Tagjai-e s ha igen milyen egyesületnek?	Férfi-tisztviselők	Nő-tisztviselők	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
Nem	39·9	65·2	46·9	85·4	58·0
Igen és pedig :					
Társadalmi egyesületnek	34·6	26·0	32·2	13·9	26·9
Tudományos egyesületnek	6·9	3·4	5·9	0·3	4·3
Társadalmi és tudományos egyesületnek ...	18·6	5·4	15·0	0·4	10·8

Látnivaló, hogy különösen a tisztviselők szervezkedése öltött nagyobb arányokat, míg az altisztek és szolgák — legalább bevallott — társadalmi stb. egyesületi tagsága jóval kisebb részét mozgatta meg ennek a kategóriának. A férfiak érdeklődése a társadalmi vagy tudományos egyesületek iránt lényegesen nagyobb, mint a nőké. Ez különösen azon látszik meg, hogy azoknak a nőtisztviselőknak arányszáma, akik a tudományos vagy pedig társadalmi és egyben tudományos egyesületeknek is tagjai, a férfiakhoz képest sokkal kisebb.

Az egyesületi életbe bekapcsolódás azonban tudvalevőleg anyagi terheket is ró az érdekeltekre s talán ez az oka annak, hogy a sokszor szűkös viszonyok között élő közületi alkalmazottak tartózkodnak az egyesületbe való belépéstől, mert így az ily módon megtakarítható kiadásoktól mentesülnek :

Évenként fizetett egyesületi tagsági díjak összege	Férfi-tisztviselők	Nő-tisztviselők	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
— 25 P	49·5	79·4	54·9	74·8	56·9
25— 50 „	25·1	12·2	22·8	18·1	22·3
50— 75 „	6·5	1·4	5·6	1·9	5·2
75—100 „	6·4	1·1	5·4	0·8	4·9
100—150 „	3·8	0·5	3·2	0·4	3·0
150—200 „	1·8	0·0	1·5	—	1·4
200— „	2·2	0·0	1·8	—	1·6
Ismeretlen	1·2	3·1	1·5	2·5	1·6
Tagdíjat nem fizet	3·5	2·3	3·3	1·5	3·1

A közületi alkalmazottak évi tagdíja az esetek többségében 25 pengőn alul marad, de az alkalmazottak elég nagy része fizet — különösen a férfitisztviselők, — akkora összegű tagdíjat, amelynek előteremtése már épen-séggel nem alárendelt fedezeti kérdés. Nyilvánvaló, hogy a közületi alkalmazottaknak egészséges szervezetekbe való tömörülését tulajdonképpen elő kellene mozdítani. Ámde másfelől óvakodni kell a túlzásoktól, melyeknek számos jelét láthatjuk akkor, mikor a közületi alkalmazottakat is felesleges módon vonják be olyan egyesületekbe, melyek munkásságának eredménye nem igazolja a hangzatos jelszavakat, melyeket az egyesületek zászlóira írnak.

e) A közületi alkalmazottak irodalmi tevékenysége.

A székesfővárosi statisztikai hivatal a közületi alkalmazottakra vonatkozó felvételben az iránt is érdeklődött, hogy a közszolgálati alkalmazottak folytatnak-e vagy sem irodalmi tevékenységet. Bizonyára elegendő, ha az ide vágó adatokat csupán a tisztviselők tömegére nézve idézzük:

Megnevezés	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tanszemélyzet	Férfitisztviselők	Nőtisztviselők	Összes
Irodalmi tevékenységet:						
Nem folytat	83·4	89·2	73·2	81·4	95·9	85·4
Folytat és pedig:						
szépirodalmat	0·4	1·3	2·4	1·7	0·9	1·5
szakirodalmat	14·7	8·8	22·5	15·6	2·8	12·1
szép- és szakirodalmat	1·5	0·7	1·9	1·3	0·4	1·0

A számok, melyeket a fentiekben vizsgálhat az olvasó, tulajdonképpen a székesfővárosi közületi tisztviselők elég széleskörű irodalmi munkásságáról tanuskodnak. A nőtisztviselők között ugyan egyelőre szinte ritkaságszámba megy az, aki irodalmi munkásságot is fejt ki, de a férfitisztviselők között az arányszámuk a 20% felé közeledik. Aránylag legtöbb tisztviselő a szakirodalmat iparkodik ápolni, szépirodalmi babérokra kevesebb vágyik, — vagy arat ilyet közülük. Vegyes — szépirodalmi és szakirodalmi — munkássága épen-séggel kevés tisztviselőnek van. A tisztviselők három kategóriájából a tanszemélyzet körében vannak legtöbben azok, akik irodalmi tevékenységet is folytatnak: több, mint negyedrészüik. Legtöbben persze a szakirodalom terén tevékenykednek, de aránylag erős a tanszemélyzet képviselőinek az a rétege is, mely a szépirodalmat műveli.

f) A közületi alkalmazottak könyvtárai.

A különböző társadalmi rétegek kulturális színvonalának egyik érdekes mércéje annak kutatása, hogy e rétegek képviselői gondoskodnak-e szellemi felüdülésük biztosításáról azzal, hogy az irodalom jeleseinek műveiből otthonukban könyvtárat állítanak össze. Nyilvánvaló, hogy a statisztika

akkor, midőn a székesfővárosban élő közületi alkalmazottakhoz arra vonatkozólag intézett kérdést, van-e könyvtáruk, csak nagyon távolról markolta meg azokat a végtelenül érdekes szempontokat, amelyek felderítéséről és kibányászásáról itt szó lehetne. Hiszen kétségtelen az, hogy a könyvtár egymagában nem biztosítéka annak, hogy tulajdonosa a könyvtárt használja is. Sok esetben talán az ősről maradt ócskaságokat mondja a megkérdezett egyén könyvtáranyagnak, melyekkel semmi lelki vagy szellemi közössége nincsen. Az is fontos különbség, hogy a könyvtártulajdonos kisebb vagy nagyobb könyvanyag felett rendelkezik-e, szaporítja-e könyvanyagát s mennyit áldoz e célra. Ha tehát a könyvtárak igazi becsét akarnók megállapítani, a közületi alkalmazottak szellemi élete szempontjából, messzebbmenő kérdésekre kellene választ kapni. Persze bizonytalan, hogy az effajta vállalkozás sikerrel járna-e vagy sem. Tágabbkörű adatok híján azonban teljes mértékben figyelemreméltók azok, melyek a székesfővárosi közületi alkalmazottakat tagolják a szerint, hogy van-e vagy nincs könyvtáruk:

Van-e könyvtára?	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tan-személyzet	Férfi-tisztviselők	Nő-tisztviselők	Altisztek és szolgák	Együtt
Van	75·1	37·8	55·7	49·1	27·6	2·6	31·4
Nincs	24·3	61·7	43·9	50·5	71·8	96·9	68·1
Ismeretlen	0·6	0·5	0·4	0·4	0·6	0·5	0·5

A közületi alkalmazottak harmadrészének sincs saját könyvtára. A tisztviselők sorában azonban a könyvtártulajdonosok arányszáma kétötöd-rész fölé emelkedik, — csak az altisztek nagyon rossz arányszáma rontja le a végső átlagot. A férfitisztviselők között sokkal több az, akinek saját könyvtára van, mint a nőtisztviselők között. A tisztviselők hármaskategóriájából pedig kimagaslik a bírák és az ügyészek csoportja.

g) A közületi alkalmazottak napilap- és folyóiratelőfizetése.

A nyomtatott betű hatalmának ma észlelhető általános volta mellett a közületi alkalmazottak művelődési viszonyaira az a körülmény is fényt vethet, hogy járatnak-e saját költségükön napilapot vagy folyóiratot. Hiba volna azt gondolni, hogy az a tisztviselő vagy altiszt stb., aki saját maga nem fizet elő napilapra vagy folyóiratokra, teljesen távoltartja magát azoknak olvasásától. Az olvasás ma már általános szükséglet, minél fogva nyugodt lélekkel feltételezhetjük azt, hogy az a közületi alkalmazott, aki a saját magából nem áldoz napilapra vagy folyóirat előfizetésére, egyéb módokon nem mulasztja el mégsem azt, hogy a sajtó termékeivel érintkezést tartson fenn. Minthogy azonban az érdeklődésnek magasabb fokát jelenti az, ha valaki sajátjából fizet elő lapokra vagy folyóiratokra, az alábbi adatok újszerűségük mellett már csak azért is frissen hatnak.

Járat-e napilapot vagy folyóiratot?	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tanszermélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Mindössze
				tisztviselők				
Nem járat	7·8	32·9	21·9	24·3	43·4	29·5	75·3	42·8
Csak napilapot	26·8	33·6	27·3	34·6	25·2	32·0	20·8	28·8
Napilapot és szépirodalmi folyóiratot	11·3	9·7	8·4	9·6	9·0	9·6	1·0	7·0
Napilapot, szép- és szakirod. folyóiratot	23·0	6·6	13·0	10·3	4·0	8·6	0·2	6·1
Napilapot és szakirodalmi folyóiratot	28·1	8·8	17·8	14·1	4·7	11·3	0·4	8·3
Csak szépirodalmi folyóiratot	0·1	3·3	3·2	1·7	7·1	3·2	0·9	2·5
Csak szakirodalmi folyóiratot	1·9	3·8	6·3	4·4	4·0	4·3	1·1	3·4
Szép- és szakirodalmi folyóiratot	0·4	0·8	1·8	0·8	1·6	1·0	0·1	0·7
Ismeretlen	0·6	0·5	0·3	0·2	1·0	0·5	0·2	0·4

Az alkalmazottaknak csupán kisebbsége az, amely napilapot vagy folyóiratot nem járat. A tisztviselők között egyharmadrész sincs ezek száma, az altisztek és szolgák között kétharmadrésznyi. A férfitisztviselők jóval sűrűbben áldoznak ennek a kulturális igényüknek kielégítésére, mint a nők, akik sokszor nyilván beérik azzal, hogy családtagjaiknál hozzáférhető lapokat stb. olvassák végig. Természetesen a bírák és az ügyészek között vannak legkevesebben, akik nem járatnak napilapot vagy folyóiratot; a tanszemélyzet körében is csak alig haladja meg az egyötödrészt ezek száma. A napilapok járatása általában uralkodó. Azok, akik szépirodalmi vagy szakirodalmi, esetleg mindkét fajta folyóiratot rendelnek, csaknem minden esetben napilapokat is járatnak. Úgy a szépirodalmi, mint a szakirodalmi folyóiratok előfizetői viszonylag legsűrűbben a bírák és ügyészek között fordulnak elő.

h) A közületi alkalmazottak szabadságideje.

A közületi alkalmazottaknak nem ugyan törvényben biztosított kedvezménye a nyári szabadságidő, miniszteri rendeletek azonban hosszú idők óta évenként szabályozzák, hogy a tisztviselők, valamint az altisztek és szolgák és az egyéb alkalmazottak mekkora szabadságidőt kérelmezhetnek. Következik ebből, hogy szabadságidőre a közületi alkalmazottaknak igényük nincs, viszont kérhetik a megszabott keretek között a szabadságidő engedélyezését és rendszerint nem is hiába. *A fizikai munkát végző elemekkel, valamint a magántisztviselőrétegekkel szemben a közületi alkalmazottaknak a nyári szabadságidő élvezetében jelentkező privilégiuma kétségtelenül jelentős előny.* De, hogy mennyire a szellemi és a fizikai erő kifáradásával és a szükséges rugalmasság pihenés által való visszaszerzésének szükségletével függ össze, mutatja az a törekvés, melyet már a világháború előtt sokfelől a munkásság is támasztott szabadságidő elnyerése érdekében s már akkor sem egészen sikertelenül.

Ebből a szemszögből vizsgálva a kérdést, a székesfővárosi közületi alkalmazottak szabadságidejére vonatkozó adatok nem a legjobb fényt vetik azok pihenési lehetőségeire :

Megnevezés	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Állásuk és szolgák	Mindössze
				tisztviselők				
<i>A szabadság tartama és eltöltésének ideje szerint.</i>								
Szabadságon nem volt	4·3	17·3	49·2	19·8	35·0	24·0	21·4	23·2
Szabadságon volt és pedig								
—14 napig	0·7	15·7	3·2	12·9	11·3	12·3	60·4	26·3
15—28 „	0·7	38·8	3·4	28·0	33·5	29·6	16·8	25·9
29—42 „	57·9	26·3	7·0	28·7	8·1	23·0	0·8	16·6
43— „	35·7	1·5	36·7	10·2	11·6	10·6	0·1	7·5
Ismertlen	0·7	0·4	0·5	0·4	0·5	0·5	0·5	0·5
Szabadságát Budapesten töltötte	18·8	45·1	56·1	45·8	44·9	45·7	58·8	49·8
Szabadságát Magyarországon töltötte:								
a) fürdőhelyen	14·1	11·2	11·6	11·2	12·2	11·4	1·2	8·4
b) egyéb helyen	43·8	22·9	14·2	23·1	20·5	22·5	35·7	26·4
c) elszakított területen	10·7	6·9	3·4	7·0	4·9	6·5	1·9	5·2
Szabadságát külföldön töltötte és pedig:								
Ausztria	7·4	5·9	5·7	4·9	10·3	6·2	0·1	4·4
Németország	0·3	0·7	0·7	0·9	0·6	0·8	0·0	0·6
Franciaország	1·4	0·5	0·5	0·6	0·4	0·6	0·0	0·4
Olaszország	—	1·9	2·7	2·1	1·3	1·9	0·0	1·4
Európa egyéb államaiban	1·1	1·1	1·7	1·1	1·5	1·2	0·3	1·0
Afrika	—	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
Amerika	—	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0	0·0
Ismertlen	2·4	3·8	3·4	3·3	3·4	3·2	2·0	2·4

Az a tanulság, hogy a statisztikai hivatal felvétele szerint az alkalmazottaknak megközelítőleg negyedrésze nem lett volna szabadságon az észlelést megelőző évben, annyira váratlan, hogy szinte kételkednünk kell a miatt, vajjon ebben a részében a felvétel teljes mértékben hibátlan-e. Arra gondolunk, hogy a székesfővárosi közületi alkalmazottak a szabadság-időt nem vették mindig helyes értelemben s azok az alkalmazottak, akiknek szolgálati beosztásukból jár — pl. a tanszemélyzetnek — nyári szünidő, ezt nem fogták fel mindig szabadságidőnek és nem is tettek róla jelentést a statisztikai hivatal felvétele során. Mások talán úgy vélekedtek, hogy azt a szabadságidőt, melyet Budapesten töltöttek el, s melynek folyamán néha vagy többször is belátogattak hivatalukba, szintén nem lehet normális szabadságidőnek tartani s ezért nem adtak a kérdőíven helyes választ. Valószínű, hogy ha a statisztikai hivatal vállalkozásának ebben a részletében is ugyanolyan megértéssel találkozik az adatszolgáltatók részéről, mint egyebütt, a szabadságot nem élvezett alkalmazottak arányszáma lényegesen csökkent volna.

A felvétel eredményei szerint a tisztviselők közül többen voltak olyanok, akik nem kaptak szabadságot, mintsem az altisztek és a szolgák között. Ez aligha lehetett így. Viszont a nőtisztviselők olyan nagy része tett arról jelentést, hogy szabadságon nem volt, hogy a nők szabadságidejére vonatkozó adatokat — s e miatt az összes adatokat is — bizonyos óvatossággal kell kezelni. Annál inkább, mert bizonyára elsősorban a nőtisztviselők helytelen bevallása okozta azt, hogy a tanszemélyzet körében oly magasra nőtt a szabadságot igénybe nem vett tanerők száma.

A szabadságon volt alkalmazottaknak szabadságidejében dominál a legfeljebb kéthetes vagy legfeljebb négyhetes szabadságidő. A hat hétig terjedő szabadságidő már jóval kevesebbek kívánsága volt. Hat hetet meghaladó szabadság pedig épenséggel keveseké, bár mint majd látni fogjuk, bizonyos tisztviselőcsoportokban sűrűn találkozunk olyan elemekkel, melyek szabadságideje nagyobb volt hat hétnél.

Az altisztek és a szolgák között olyan egyén, akinek szabadságideje négy hétnél több lett volna, alig volt. Túlnyomórészüik legfeljebb kétheti szabadságra mehetett. A tisztviselőknél viszont a kéthetes szabadságra ment alkalmazottak arányszáma a négy hétnél hosszabb időre távozott alkalmazottaké mellett lényegesen háttérbe szorul. A nők tömegében a négy hétnél hosszabb ideig szabadságon levő alkalmazottak arányszáma jóval kisebb, mint a férfitisztviselők soraiban. Összefügg ez a férfiak jelentős részének nagyobb hivatali állásával és idősebb korával. A bírák és az ügyészek között alig volt olyan, aki négy hétnél kevesebb ideig volt szabadságon, viszont igen sokan hat hétnél továbbtartó szabadságot vehettek igénybe, — nyilván jórészt a nyáron tartó törvénykezési szünet révén. A szabadságon volt tanerők körében kiugrik azok csoportja, akik hat hétnél tovább lehettek távol intézetüktől. De valószínű, hogy ha a tanszemélyzet egészen helyesen fogta volna fel a felvételnek ezt a részét, a tanszemélyzet derékhada a hat hétnél nagyobb szabadságidőt élvező tisztviselők közé került volna.

A közületi alkalmazottak szinte felerésze Budapesten töltötte szabadságidejét. A szociális helyzet hatása jelentkezik elsősorban abban, hogy az altisztek és szolgák közül sokkal többen voltak olyanok, akik nem hagyták el Budapestet szabadságuk alatt sem, mint a tisztviselők közül. De méginkább abban, hogy a bírák és az ügyészek közül aránylag nagyon kevesen töltötték szabadságidejüket Budapesten. Figyelmet érdemel az a körülmény, hogy a tanszemélyzet körében mily sokan választották Budapestet nyári pihenőjük helyéül is. Magyarországi fürdőkön a közületi alkalmazottak közül kb. minden tizenkettedik töltötte szabadságidejét; a tisztviselők közül minden kilencedik, — az altisztek közül alig valaki. Leggyakrabban a bírák és az ügyészek keresték fel a magyarországi fürdőket üdülés céljából.

A fürdőhelyek mellett azonban nagy fontossága van a budapesti közületi alkalmazottak szabadságidejének kihasználása szempontjából az ország

többi vidéki részeinek is. Sokszor bizonyára a családi kapcsolatok — a szülők vagy rokonok vidéken lakása — teszi lehetővé azt, hogy a székesfővárosi közszolgálati alkalmazottak a nyári melegben a nagyváros falai közül ki-menekülve, a falvak tisztább levegőjében keressenek pihenést. A közszolgálati alkalmazottak közül kb. negyedrésnyi volt azok száma, akik így oldották meg pihenésük problémáját. *Világosan jelentkezik az egyes kategóriák számaiban az a hatás, mely az alkalmazottak származási viszonyai révén jön létre.* Láttuk már korábban, hogy a bírának és az ügyészeknek, másrészt a »tisztviselőknek« s végül az altiszteknek és szolgálknak mily erős gyökerei vannak vidéken. Az így szerzett kapcsolatok teszik lehetővé ezekben a csoportokba tartozó alkalmazottaknak azt, hogy legsűrűbben ezek utazzanak el szabadságidejük folyamán Magyarország vidéki részeire.

Ugyancsak a budapesti közületi alkalmazottak vándormozgalmával függenek össze azok a tanulságok, melyeket a szabadságidejüket az elszakított területeken eltöltött tisztviselők arányszámaiból olvashatunk ki. Épen azért nem kell külön megmagyarázni azt, miért vannak a bírák és az ügyészek között legtöbben azok, akik Erdélybe stb. mentek szabadságidejük alatt.

Azoknak a székesfővárosi közületi alkalmazottaknak a tömege, akik szabadságidejüket — részben vagy egészben — külföldön töltötték el, jóval több. Többször Ausztria a célja a nyáron külföldre utazó közületi alkalmazottaknak, de — úgy látszik — Olaszország üdülésre szolgáló fürdőhelyeinek is elég sok barátja van közöttük. Az egyes alkalmazottak kategóriáira vonatkozó adatoknak az a jellemző sajátága, hogy a bírák és ügyészek között alig vannak többen, mint a »tisztviselők« között olyanok, akik külföldre mentek szabadságuk alatt, — sőt valamivel kevesebben vannak, mint a tanszemélyzet körében. Feltűnő tanulság az, hogy a nőtisztviselők jóval gyakrabban (14.1%) jutottak ki külföldre, mint a férfitisztviselők.

i) A közületi alkalmazottak külföldi tartózkodásuk szerint.

Aligha kell bővebben magyarázni azoknak a külföldi utaknak jelentőségét, melyeket a közületek alkalmazottai akár csak szabadságidejük tartama alatt is megtesznek. Az a tisztviselő, aki sűrűn fordul meg külföldön, tárgult látókörének tapasztalatait szolgálatában lépten-nyomon hasznosíthatja. Nem volna tehát érdektelen, ha arra vonatkozólag is rendelkeznének statisztikai adatokkal, hogy a székesfővárosi közületek alkalmazottai hány-szor, mikor és hol jártak külföldön és mennyi ideig tartózkodtak ott. Talán a székesfővárosi statisztikai hivatal által végrehajtott nagyszerű felvétel megismétlése során lesz majd mód rá a jövőben, hogy ebbe az irányba is kiterjesztessék a vizsgálat köre. Egyelőre azonban be kell érünk az első felvétel adataival, melyek mindenesetre nyújtanak arra nézve felvilágosí-

tást, hogy a közületi alkalmazottaknak mekkora része járt vagy nem járt egyáltalán külföldön s azok, akik megfordultak már idegenben, mely államokat kerestek fel:

Megnevezés	Férfi-	Nő-	Összes	Megnevezés	Férfi-	Nő-	Összes
	tisztviselők				tisztviselők		
Külföldön nem járt .	29·5	52·4	35·8	Olaszország	37·3	21·4	32·9
Külföldön járt	70·5	47·6	64·2	Oroszország	11·3	0·5	8·3
Éspedig :				Románia	13·6	3·5	10·8
<i>Európa.</i>				Svájc	10·8	6·9	9·7
Anglia	5·4	2·0	4·5	Egyéb Európa	11·7	4·0	9·6
Ausztria	54·1	36·6	49·3				
Belgium	4·2	2·0	3·6	<i>Egyéb világrész.</i>			
Cseh-Szlovákia	11·3	5·3	9·6	Afrika	1·1	0·2	0·9
Franciaország	12·8	7·3	11·3	Amerikai Egyes.-Áll.	1·0	0·1	0·8
Hollandia	3·5	2·8	3·2	Egyéb Amerika	0·1	0·2	0·2
Jugoszlávia	16·8	5·0	13·6	Ausztrália	0·0	—	0·0
Lengyelország	8·1	0·9	6·1	Ázsia	1·8	0·2	1·3
Németország	34·8	14·8	29·3				

Látnivaló, hogy a felvételnek csupán legfontosabb eredményeit dolgoztuk fel tanulmányunk számára, beérve a tisztviselők adattárával. Aránylag nem sokan, de mégis egész tömegük egyharmadrészénél többen vannak azok a tisztviselők, akik külföldön sohasem jártak, — számuk a nőtisztviselők között jóval nagyobb, mint a férfitisztviselők között. *Ez a tanulság azonban épenséggel nincs ellentétben a másikkal, melyet épen az imént, a szabadságidő tárgyalása során vontunk le a nőtisztviselők külföldi útjairól. Nincs ellentétben azért, mert hiszen a külföldi utak nagyobb arányban való felkarolása az egész magyar társadalom s különösen a közületi alkalmazottak részéről csak a valuta-stabilizálás éve, 1924 után és akkor vált lehetségessé, midőn a közületi alkalmazottak fizetését állam és város stb. a megélhetési költségekkel legalább némileg egyensúlyba igyekeztek hozni. 1928-ig bezárólag tehát, ellenére a nők körében megnyilvánult nagyobb utazási vágynak, nem lehetett kiegyenlíteni azt az előnyt, mely a férfiak javára a háború előtti idők több utazási lehetőségéből származott.*

A külföldi tartózkodást részletesebben megvilágító adatok azokat a közületi alkalmazottakat, akik több idegen államot is megjártak, többszörösen szerepeltetik. Ez okozza azt, hogy a részleges megoszlási arányszámok összegezése 100%-nál jóval magasabb arányszámot ad. A részleteket illetőleg utalunk a fentebb közölt tábla anyagára. Csak egyet említünk meg külön: a háború vagy helyesebben, az idegenben töltött hadifogság hatása ezekből a számokból is világosan visszatükröződik. Történhetné-e egyébként, hogy a székesfővárosi közületi alkalmazottak közül oly sokan tartózkodtak pl. Ázsiában?

5. A közületi alkalmazottak kereseti és megélhetési viszonyai.

a) A főfoglalkozásból származó havifizetés nagysága.

A közületi alkalmazottakról végrehajtott felvételnek kétségtelenül a legtanulságosabb részletei közül valók azok, amelyek az alkalmazottak jövedelmi viszonyait s megélhetésük kérdését tárgyalják. Igaz ugyan, hogy a megélhetés kérdését érintő adatok tanulmányunk utolsó szakaszában sorraveendő adattárból sem fognak egészen hiányozni, mivel azoknak a közületi alkalmazottaknak statisztikáját, akik albérlők tartásával igyekeztek fokozni jövedelmeiket, a lakásviszonyok részletes megbeszélésénél vesszük elő.

Tanulmányunknak ebbe a fejezetébe iktatott adatok azonban önmagukban is roppant értékesek, — befejezett egész alkotnak — s tulajdonképpen sajnálnunk kell, hogy itt is, mint a munkánkban elejétől végig, csak a legszükségesebb összefoglalások alapján világítjuk meg az adatgyűjtésből levonható konkluziókat.

A székesfőváros statisztikai hivatala nem azt kérdezte a közületi alkalmazottaktól, hogy melyik fizetési osztályba s annak mely fokozatába tartoznak. Sokan a háború óta komplikálttá lett s igazán nem eléggé egyszerű fizetési rendszer mellett nem is tudtak volna helyes választ adni az ilyen értelemben feltett kérdésre. A statisztikai hivatal érdeklődése egyenesen arra irányult, hogy mennyi a közületi alkalmazottak havi illetménye, fizetése s az így kapott adatok segítségével igyekezett a hivatal az alkalmazottakat illetményeik nagysága szerint csoportokba foglalni.

Mielőtt azonban az alább következő adatok legfőbb jellemvonásainak kidomborítására térnénk át, hangsúlyoznunk kell, hogy *bár a statisztikai hivatal felvételéből kibontakozó kép épenséggel nem arra vall, mintha a közületi alkalmazottak nagy bőségben éltek volna, akár 1928-ban is, — mint ahogy sohasem éltek abban — az 1931. év ősze óta foganatosított fizetéscsökkentések még lényegesen kisebb mértékre szorították le a közalkalmazottak havi fizetését annál a szerény mértéknél, mint aminőt a négy évvel ezelőtt végrehajtott statisztika adatai alapján láthatunk.*

Még egyet. A statisztikai hivatal érdeklődése egyenesen a havifizetés nagyságára irányult, s bár a mellékfoglalkozásokat és az azokból eredő bevételeket szintén kutatta, nem terjeszkedett ki azokra az illetményekre, melyeket egyes közületi tisztviselők különleges, törvényes jogcímek alapján élveztek, fizetésük mellett. Mivel azonban ez utóbbi tisztviselők száma törpe kisebbség azokéval a tisztviselőkével szemben, akiknek havi fizetése egész jövedelmükkel egyenlő, a felvétel eredményeinek elbírálása szempontjából nem okoznak gondot.

Havi fizetés nagysága	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
— 50 P	—	—	—	—	—	—	1·5	0·4
51— 100 „	—	4·6	0·4	2·3	6·8	3·5	25·8	10·0
101— 150 „	—	18·9	4·9	10·8	26·4	15·1	49·8	25·1
151— 200 „	—	25·6	15·7	19·4	30·5	22·5	19·6	21·6
201— 250 „	0·6	14·6	24·7	16·3	16·6	16·4	2·5	12·4
251— 300 „	2·6	12·4	20·8	15·0	11·1	13·9	0·5	10·1
301— 400 „	6·6	11·8	19·8	15·9	6·9	13·4	0·1	9·5
401— 500 „	29·2	4·8	5·7	7·7	1·0	5·9	—	4·2
501— 600 „	23·2	4·6	3·9	6·3	0·3	4·6	—	3·3
601— 750 „	16·6	2·0	2·4	3·6	0·0	2·6	—	1·8
751—1000 „	20·8	0·6	1·4	2·1	0·0	1·5	—	1·1
1000— „	0·4	0·2	0·0	0·2	—	0·2	—	0·1
Fizetést nem kap	—	0·1	—	0·1	0·1	0·1	—	0·1
Ismeretlen	—	0·4	0·3	0·3	0·3	0·3	0·2	0·3

Ezeknek a számoknak jobb megértése céljából még az egyes sorok medián-értékeit is kiszámítottuk, azaz megállapítottuk, hogy különböző csoportokban mekkora annak az alkalmazottnak illetménye, aki a számsor elejétől kezdve a sor közepén helyezkedik el. A mediánok a következők:

Bírák és ügyészek	548	Nőtisztviselők	178
Tisztviselők	203	Összes tisztviselők	227
Tanszemélyzet	260	Altisztek és szolgák	123
Férfitisztviselők	254	Mindössze	183

A mediánszámok talán leginkább megvilágítják azt a kétségtelen tényt, hogy *a közületi alkalmazottak a székesfővárosban sem dúsálhattak anyagi javakban, hiszen az összes megfigyelt közületi alkalmazottakat fizetésük sorrendjében egymásmellé állítva, a középső alkalmazott illetménye jóval kevesebb, mint 200 pengő.* Igaz, hogy a tisztviselők medián havi illetménye a 200 pengős határon fölé ugrott; az altiszteké és szolgáké azonban csak a 100 pengő felett tudott valamivel elhelyezkedni.

A háború előtti időkkel természetesen nem lehet a rendelkezésre álló adatok segítségével semmiféle közvetlen összehasonlítást sem tenni. Mégis, bár az altisztek és szolgák medián-illetménye arra vall, hogy az alkalmazottaknak e csoportja felé igazán nem int a bőség szaruja, másrészt nagyon valószínű, hogy *az egykori idők illetményeihez képest az altisztek és szolgák abszolút értelemben magasabb illetményeket élveznek, azaz szociális és gazdasági helyzetük javult. Nem így a tisztviselőké, akik közül az alacsonyabb rangú tisztviselőelem illetményei szintén tudvalevőleg elérték vagy meg is haladták a békebeli időké, a magasabb fizetési osztályokba sorolt tisztviselők illetménye annál inkább mögötte maradt az egykoriciónak.*

A férfi- és a nőtisztviselők mediánilletményei között elég jelentékeny eltolódás mutatkozik a férfitisztviselők javára, — hogy nagyobb nem, annak nyilván az az oka, hogy a tanszemélyzet körében a női tanerők a fizetés

szempontjából egyenlő rangú versenytársai a férfiaknak. Azt pedig, hogy a tanszemélyzet illetményei milyen súlyosan esnek latba a székesfővárosi közületi alkalmazottak illetményeire vonatkozó vizsgálatoknál, egyszerűen igazolja az, hogy a tanszemélyzet mediánilletménye jóval magasabb, mint a »tisztviselőké« — igaz, hogy felerésze sincs a bírák és ügyészek mediánilletményeinek.

A mediánszámok mellett azonban nem szabad megfedkezünk a megoszlási arányszámok megvizsgálásáról sem ; ezek felépítése is sok tanúságot rejt magában. Az összes közületi alkalmazottak között azok a csoportok jutnak leginkább előtérbe, amelyeknek 101—150, illetőleg 151—200 pengő havi fizetésük volt. A 100 pengőnél kevesebb, illetőleg 200 pengőnél nagyobb fizetésű alkalmazottak közül azonban az utóbbiak jóval többen voltak s noha 200—400 pengős illetménye a székesfővárosi közületi alkalmazottak elég jelentős részének (32%) volt, azok az alkalmazottak, akik számára a közületek pénztárai a hónap első napján 400 pengőnél nagyobb összeget utaltak ki, már 1928-ban is többé-kevésbé ritkaságszámba mentek. Azok az alkalmazottak pedig, akiknek illetménye 750 pengőnél nagyobb volt, épinséggel már a kivételes illetmény-arisztokraták közé tartoztak. Nyilvánvaló, hogy a mai időpontra vonatkozó statisztikai észlelés ezeknek a nagyobb illetményű alkalmazottaknak arányszámát még sokkal alacsonyabbnak mutatná, semmint az olvasó a fenti táblázatból láthatja. Aki azonban a statisztikai számsorok értelmét a könnyen felbukkanó tanulságokon túl mélyebb összefüggéseiben is iparkodik felfogni, az tisztában van a székesfővárosi közületi alkalmazottak havi fizetésére vonatkozó statisztikai észlelés lényegével. Azzal, hogy az *illuziók világába tartozott már 1928-ban, tehát a gazdasági konjunktúra idején is az a hit, mintha a közületi alkalmazottak túlnyomórésze olyan hatalmas összegeket élvezne a közpénztárak — s így közvetve az adózó közönség — terhére, melyek részükre valóban irigylésre méltó megélhetést nyujtanának.*

A tisztviselők helyzete az altisztekéhez és a szolgákéhoz képest, ha a rájuk vonatkozó két számsort összehasonlítjuk, kétségtávol jobb. Az altisztek és a szolgák legjellegzetesebb csoportja az a réteg, melynek 101—150 pengő fizetése van ; 200 pengőnél magasabb fizetése közülük a felvétel szerint már csak kevésnek volt. Mindenesetre az altiszti munka megbecsülését jelentette a közületek részéről az, hogy 198 altiszt stb. fizetése 201—250 pengő, s negyvenöté 251—300 pengő között mozgott, tizeneggyé pedig 300 pengőn felül is emelkedett, — ha a 400 pengőt nem is érte el. A tisztviselők számsorának legsűrűbb értékét a 151—200 pengős tisztviselői kategóriában fedezhetjük fel. Ennek a kategóriának arányszáma azonban szintén nem emelkedik ki a többi arányszáma közül s bezárólag a 400 pengős havifizetésig a sor minden egyes tagját elég magas %-ok jellemzik. Azoknak a tisztviselőknek a százaléka azonban, akik 500 pengőnél nagyobb havifizetést kaptak 1928-ban, már a tízet sem érte el (8-9%), 1000 pengőt meghaladó illetménye pedig a felvétel szerint csak 37 köztisztviselőnek volt, — a valóságban sem lehetett sokkal

többnek, — holott a gazdasági élet szintáján ekkora fizetés ebben az időtájban ugyancsak hétköznapi jelenség volt.

A férfi- és a nőtisztviselők eltérő fizetési viszonyait legjellemzőbben talán úgy tudjuk megvilágítani, hogy rendre az illető sorok egyes értékeit egymásmellé állítva megállapítjuk, hogy a férfiaknál mutatkozó megoszlási arányszámokat mennyire haladja meg a nőknél kiszámítható arányszám (ezeket a különbségeket + jellel jelöljük meg), illetőleg másrészt a férfiak arányszámainál mennyivel kevesebb a nők arányszáma (—):

Illetménykategória			Illetménykategória		
51—100	pengő	+ 4·5	401—500	pengő	— 6·7
101—150	«	+ 15·6	501—600	«	— 6·0
151—200	«	+ 11·1	601—750	«	— 3·6
201—250	«	+ 0·3	751—1.000	«	— 2·1
251—300	«	— 3·9	1.000 pengőn felül		— 0·2
301—400	«	— 9·0			

A legfeljebb 200 pengős havifizetésig a nőtisztviselőknek sokkal nagyobb része tömörül a kisebb fizetésű, tehát a közületek szempontjából olcsóbb, munkakerők közé. A női munkakerő olcsóbb voltát az is mutatja, hogy a 201—250 pengős tisztviselők arányszáma is nagyobb, bár csak már alig valamivel, mint a férfitisztviselőké. A magasabb fizetést élvező tisztviselők csoportjaiban a női munkakerők szerepe észrevehetően háttérbe szorul: s a fentebb jelzett negatív előjelű különbségek korántsem tájékoztatnak fel ténylegesen azt a nagy eltérést, ami ezen a téren a kétnembeli tisztviselők között mutatkozik. Legjellemzőbb adalék ennek a kidomborításához talán az, hogy 51—100 pengős fizetése az adatgyűjtés szerint 325 férfi- és 368 (tehát több) nőtisztviselőnek volt, míg 751—1000 pengős fizetése 294 férfinak és csupán egy nőnek.

A tisztviselők három kategóriája közül a bírói és az ügyészi kar javadalmazása a legjobb; ezek illetménye túlnyomórészt 400 pengőn felüli volt, s jó egyötödrészüké 750 pengőnél is több. A »tisztviselők« s másrészt a tanszemélyzet illetményviszonyainak közelebbi szemlélete viszont ellentmondást nem tűrő módon tárja eléünk azt a tényt, hogy a tanszemélyzet körében a középfizetésű (200—400 pengő) havifizetést élvező alkalmazottak arányszáma (65·1%), jóval magasabb, mint a »tisztviselők« között (38·8%).

b) A mellékfoglalkozások kérdése.

Tanulmányunknak az imént lezárt vizsgálati köréből is kitűnt az, hogy a közületi alkalmazottak illetményei — az alkalmazottak tömegeit tekintve — nem igen adhattak az 1928. évben érvényes árszínvonal mellett nyugodt, gondtalan, megélhetést. Mert ha erre vonatkozólag adatokkal nem is rendelkezünk, mégis bizonyos az, hogy a középfizetést élvező közületi alkalmazottak jórésze már házassági kötelekben élt, ha pedig még nem lépett házasságra, egyéb családi kötelezettségei miatt kellett mások eltartásáról is gondoskodnia.

Nem kell tehát csodálkoznunk azon, hogy a közalkalmazottak a lehetőség határain belül megkísérelték, hogy mellékfoglalkozások révén oly bevételre tegyenek szert, melyekkel a főfoglalkozásukból származó szerény fizetésüket életfenntartásuk érdekében kiegészíthetik. Épenséggel nem lehetetlen, hogy a székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtése ebben a vonatkozásban nem egészen tökéletes. Mert bár a statisztikai hivatal a felvétel előkészítése során mindent el is követett arra vonatkozólag, hogy az érdekelteket felvilágosítsa az adatgyűjtés intenciói felől, *megtörténhetett, hogy a mellékfoglalkozásukat esetleg elárulni nem kívánó s azt eddig is titokban tartott közalkalmazottak nem fedték fel azt a statisztikai hivatal érdeklődésére sem.*

A rendelkezésre álló forrásanyag háromféle irányban világítja meg a szóbanforgó kérdést. Beszámol arról, hogy a közalkalmazottaknak egyáltalán van-e vagy nincs mellékfoglalkozásuk s ha igen, az milyen jellegű. Feltárja a meglévő foglalkozás helyét. S ami talán legfontosabb: megállapítja a mellékfoglalkozásból eredő havijövedelem összegét:

Megnevezés	Tisztviselők	Bírák és ügyészek	Tansze- mélvétel	Férfi-	Nő-	Összes	Altlisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
A) Mellékfoglalkozása nincs	95·1	96·8	86·2	91·3	98·2	93·2	95·8	93·9
B) Mellékfogl. van és pedig :								
Házfelügyelő, házgondnok	0·0	—	—	0·0	—	0·0	2·9	0·9
Magántisztviselő.....	1·2	0·9	0·9	1·5	0·1	1·1	0·1	0·8
Orvos	1·2	—	0·2	1·2	0·2	0·9	—	0·7
Tanár	0·3	0·1	3·8	1·5	0·1	1·1	—	0·8
Tanító	0·1	—	5·4	1·4	0·8	1·3	—	0·9
Egyéb és ismeretlen	2·1	2·2	3·5	3·1	0·6	2·4	1·2	2·0
Összesen	4·9	3·2	13·8	8·7	1·8	6·8	4·2	6·1
C) Mellékfoglalkozását folyt.								
Irodában	1·6	1·5	5·0	3·0	0·4	2·3	0·3	1·7
Iskolában	0·4	0·4	4·8	1·7	0·7	1·4	0·0	1·0
Otthon	1·5	0·7	3·3	2·4	0·5	1·9	3·2	2·3
Egyéb és ismeretlen h. ..	1·4	0·6	0·7	1·6	0·2	1·2	0·7	1·1
D) Mellékfoglalkozása utáni havi jövedelem nagysága :								
— 50 P	1·4	—	2·8	2·2	0·4	1·7	2·1	1·8
51— 75 „	0·4	—	3·1	1·2	0·2	1·0	1·1	1·0
76— 100 „	0·9	0·4	3·3	1·8	0·5	1·4	0·4	1·1
101— 150 „	0·6	0·4	1·5	1·0	0·2	0·8	0·1	0·6
151— 200 „	0·5	1·0	0·9	0·9	0·1	0·6	0·0	0·5
201— 300 „	0·5	0·1	0·5	0·6	0·1	0·5	0·0	0·3
301— 500 „	0·4	0·4	0·5	0·5	0·0	0·4	—	0·3
501—1000 „	0·1	—	0·1	0·1	—	0·1	—	0·1
1001— és több P	0·0	—	0·0	0·0	—	0·0	—	0·0
Ismeretlen	0·1	0·9	1·1	0·4	0·3	0·3	0·5	0·4

Ha a székesfőváros statisztikai hivatalának adatgyűjtése csak megközelítőleg is fedi a valóságot — ezt pedig mindenesetre jogosan hihetjük — meglepő az a tanulság, hogy *az alkalmazottak csak csekély részének volt rendszeres mellékfoglalkozása.* A »rendszeres« mellékfoglalkozás fogalmát kell előtérbe tolnunk, mert hiszen nyilvánvaló az, hogy esetenként vállalt kisebb-nagyobb mellékfoglalkozások elvégzése címén (például különórákra való berendelés vagy bizonyos szakmánydíjazás mellett történő munkák révén) még sok egyént lehetne a mellékfoglalkozással bíró közalkalmazottak közé sorolnunk.

A mellékfoglalkozások tekintetében a tisztviselői branche csak alig valamivel van kedvezőbb helyzetben, mint az altisztek és a szolgák. Ez utóbbiak mellékfoglalkozásának leggyakoribb esete a házfelügyelőség. Az a hat tisztviselő, akinek házfelügyelői vagy házgondnoki mellékfoglalkozása volt 1928-ban, nyilván: házgondnoki pozíciót töltött be. A *tisztviselők egyéb mellékfoglalkozásai közül kiemelkedik a tanítói vagy tanári munka,* melynek persze főellátói maguk is a tanszemélyzet körébe tartoznak. Az egy csoportba foglalt *»tisztviselők«* közül viszonylag *elég sokan magántisztviselői állást töltenek be* vagy mint magánorvosok fejtenek ki praxist. A mellékfoglalkozás terén *a nőtisztviselők egyelőre alig versenytársai a férfiaknak.* Csak egészen csekély töredék az, amely közülük mellékfoglalkozással egészíti ki havi keresetét.

A közalkalmazottak mellékfoglalkozásának jellege olyan, hogy azt nagyon sok esetben otthon folytathatják az érdekeltek vagy legalább is a saját munkahelyükön, az iskolában folytatott mellékfoglalkozások esetében, bizonyára erről van szó. Az irodában végzett mellékfoglalkozás azonban arra mutat, hogy *a délutáni üres óráiban hivataloskodó közületi alkalmazott magáncégekkel kerül szolgálati viszonyba.* A férfitisztviselők mellékfoglalkozásának főszínhelye a különböző irodák; a nőtisztviselőké az iskolák.

Fentebb kifejtettük azt, hogy *mellékfoglalkozása aránylag milyen kevés közalkalmazottnak van.* A rendelkezésre álló adatok alapján hozzátehetjük, hogy *olyan mellékfoglalkozása, melyek révén valóban jelentékeny összegeket kap, csak nagyon kevésnek van.* Jellemző erre nézve az, hogy azoknak a közületi alkalmazottnak a száma, akik mellékfoglalkozásuk révén *legfeljebb 100 pengő jövedelemre tesznek szert havonta, a mellékfoglalkozással bíró alkalmazottak kétharmadrésze körül jár.* Ennek a csoportnak is legerősebb része azok, akik havi 50 pengőnél kevesebbel beérik.

Azok száma, akiknek mellékfoglalkozása havonként 200 pengőnél nagyobb összegeket jelent, abszolút számban is nagyon kevés (195), nem csupán arányszám szerint (11·9%). Az altisztek és a szolgák mellékfoglalkozását természetesen azok az esetek jellemzik leghatározottabban, mikor a mellékfoglalkozásból származó havijövedelem 50 pengő vagy legfeljebb 75 pengő határán nem lép túl. A tisztviselők mellékfoglalkozási keresete azonban szintén elég szűk keretek között mozog; *1348 tisztviselő közül csak 192 külön keresete (14·3%) emelkedett felül 200 pengőn.* Nincs mód arra vonat-

kozólag vizsgálódásokat végezni, hogy sajátlagosan a mellékfoglalkozásokból származott jövedelem mennyiben emelte a közületi alkalmazottak rendes javadalmazásának összegét. De bárminő okoskodással is próbáljuk emelni a mellékfoglalkozási jövedelmekkel a főfoglalkozásokból eredő havifizetéseknél összegét, nem juthatunk más eredményre, mint hogy ezek a plusz-jövedelmek csak nagyon szerény összegekben jelentkeznek s egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy révükön a közületi alkalmazottak elég nehéz megélhetési viszonyai felől táplált véleményünket megváltoztassuk.

c) A közületi alkalmazottak házastársainak foglalkozása.

A közületi alkalmazottak gazdasági viszonyainak megértéséhez szorosan hozzátartozik annak megvizsgálása, hogy a házassági kötelékben élő és pedig úgy a férfi-, mint a nőalkalmazottak közül hánynak a megélhetését teszi könnyebbé hitvestársa kereső munkája. *Szociális szempontból aligha lehet kedvező fejlődésről beszélni akkor, mikor a férfi-közületi alkalmazottak feleségei maguk is hivatalba járnak, vagy egyéb keresetük van. Nemcsak azért, mert ily módon a feleség kénytelen-kelletlen elvonódik tulajdonképeni hivatásától, a háztartás viteléből nem veheti ki köteles részét s kevésbé törődhetik gyermekeiknek nevelésével, — ha a feleség hivataloskodása esetleg egyáltalán útját nem vágja annak, hogy a házasságot gyermekáldás kísérje. De másfelől — s talán ez a súlyosabbik ok — azok az asszonyok, akiknek férje a közületek szolgálatában áll s maguk is az otthonuktól távol fejtenek ki kereső munkát, tipikusan olyan csoportját alkotják a társadalomnak, mely a munkapiac feszültségét emeli. Nehéz eldönteni, hogy mit tartsunk kedvezőtlenebb tünetnek, azt-e, ha a férfi-közületi alkalmazottak felesége vállal kereső munkát, vagy azt-e, ha a nő-közületi alkalmazottak férjeinek van önálló foglalkozásuk* (amit persze különben etikai szempontból felette kívánatosnak kell tartani). Az alábbi adatokból mégis az tűnik ki, hogy egészségtelenebb a helyzet a nőtisztviselők körül :*

Házastársának	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
a) Nincs kereső foglalkozása	93·2	84·9	56·0	87·6	16·9	79·3	94·2	84·9
b) Van kereső foglalkozása és pedig :								
Állami tisztviselő	—	3·4	4·6	2·1	14·4	3·5	0·1	2·2
Fővárosi tisztviselő	—	0·8	3·0	0·2	8·9	1·2	0·0	0·8
Kereskedő és keresk. alkalmazott	—	0·5	0·2	0·3	0·7	0·3	0·4	0·4
Magántisztviselő	0·8	2·9	4·9	2·4	8·9	3·2	0·2	2·0
M. Á. V. tisztviselő	—	0·7	0·9	0·6	2·0	0·7	0·0	0·5
Nyugdíjas	—	0·4	2·6	0·2	4·7	0·8	0·0	0·5
Orvos	0·2	0·3	0·4	0·1	1·1	0·2	—	0·1
Postatisztviselő	—	0·8	0·9	0·1	6·1	0·8	—	0·5
Tanár	2·6	1·1	9·5	2·6	5·5	3·0	—	1·8
Tanító	0·9	1·6	12·4	1·5	21·4	3·9	—	2·4
Egyéb közalkalmazott	—	0·3	1·4	0·4	1·8	0·5	0·6	0·6
Egyéb szabadfoglalkozású	0·2	0·3	1·6	0·2	3·9	0·6	—	0·4
Iparos és munkás	0·2	0·8	0·2	0·5	2·6	0·7	0·4	0·6
Egyéb	1·9	1·2	1·4	1·2	1·1	1·3	4·1	2·3

A legtöbb közületi alkalmazott házastársának nincs kereső foglalkozása, az altisztek és szolgák közül alig valamelyik feleségének van. A tisztviselők között sokkal többnek ; jórészt a nőtisztviselők speciális körülményei miatt, minthogy a férfitisztviselők között szintén csak a kisebbség házastársának van kereső foglalkozása. Sőt azt sem tudjuk, hogy a statisztikai hivatal felvételének az az eredménye, mely szerint a nőtisztviselők közül körülbelül minden hatodik férjének nem lett volna kereső foglalkozása, teljesen fedi-e az igazságot. Mert bár például a háztulajdonosok vagy az egyébként vagyonukból élő elemek esetében a statisztika a kereső foglalkozást csak nehezen is tudja megállapítani, nyilván lehettek az említett nőtisztviselők férjei között olyanok, akiknek, főleg nyugdíjasoknak, önálló keresetük volt, de az adatszolgáltató félreértette a felvétel intencióját.

Mindenesetre mégis figyelmet érdemlő körülmény, hogy *a nőtisztviselők között milyen sokan vannak olyanok, akiknek a férje is a közületek szolgálatában áll: a férjes közületi alkalmazottak csaknem mindegyike olyan házassági kötelékben él, ahol a férj elsősorban a közülettől nyert fizetéssel járul hozzá a háztartás kiadásaihoz.* Azoknak az eseteknek a száma, mikor a nőtisztviselők férje magántisztviselő vagy szabadfoglalkozást űző orvos — talán más szabadfoglalkozású egyén — esetleg iparos vagy munkás volt, nagyon csekély. Félreismerhetetlenül jelentkezik itt a tendencia, hogy *a közületek szolgálatában álló férfiak és nők abban a tudatban lépnek házasságra, hogy kettőjük jövedelméből biztosabban tudnak megélni, mint külön-külön ki-ki a saját keresetére utalva.* Felöltlik az, hogy a nőtisztviselők (nyilván maguk is tanszemélyzetbeliek) közül mennyinek a férje tanár vagy tanító.

A férfitisztviselők közül is elsősorban azok tűnnek szembe, akiknek felesége tanár vagy tanító. Úgy látszik, *a közös munkahelyen való szereplés hozzá egymáshoz közel ezeket a házastársakat és érteti meg velük a házasságra lépés gazdasági előnyeit.*

A tisztviselők három kategóriájában ezek az arányszámok nem egyformák, sőt erős eltéréseket mutatnak. Nem meglepő az, hogy a bírák és ügyészek között alig van valaki, akinek felesége önálló keresettel rendelkezne s viszont a tanszemélyzet körében az ilyen tisztviselők aránya 44·0%. A székesfővárosban működő és házassági kötelékben élő tanárok és tanítók közül 21·9%-nak, tehát minden ötödiknek, hasonló foglalkozású a házastársa is.

Az altisztek és a szolgák között, mint említettük, csak nagyon kevésnek házastársa folytat kereső foglalkozást. Előterbe nyomul itt a kereskedelmi alkalmazottak, az iparosok, a munkások és a segédszemélyzetbeli közalkalmazottak szerepe — s végül azoké, akiknek foglalkozását nem is tüntethettük fel külön megnevezéssel a táblázatban.

d) A közületi alkalmazottak támogatása családjuk részéről.

A közületi alkalmazottak gazdasági helyzetére vonatkozó adatokat észszerűen egészítik ki a statisztikai hivatal felvételének azok az eredményei, amelyek az alkalmazottaknak családtagjaik részéről való támogatásáról számolnak be. *Normális körülmények között egészségtelen viszonyok jelét olvashatnók ki a statisztikának abból az ujjmutatásából, mely szerint szélesebb rétegeket támogatnak a szülők vagy egyéb hozzátartozók akár természetben, akár készpénzzel, mert hiszen a közületi alkalmazottak fizetésének legalább a családfő (kereső) és a családtagok egyszerű, szerény megélhetését biztosítania kell.*

A világháború óta annyira megváltozott viszonyok mellett azonban nem kell csodálkozni azon, hogy a családi támogatásban részesülő közületi alkalmazottak számával érdemes foglalkozni. Sok esetben a szülők a pályájukra lépő fiú- és leánygyermekük első keresetét csupán mintegy igérvénynek tekintik és számítanak arra, hogy azok csak hosszabb idő múltán kerülnek abba a helyzetbe, hogy fenntartásukról gondoskodni tudjanak.

Megnevezés	Férfi- tisztviselők	Nő- tisztviselők	Összes	Altisztek és szolgák	Mindössze
Családi támogatásban:					
a) Nem részesül	91·4	89·7	90·9	96·7	92·6
b) Részesül és pedig:					
α) szülők részéről	7·2	9·0	7·7	1·3	5·8
β) gyermekek részéről	0·2	0·1	0·2	0·7	0·3
γ) más hozzátartozó részéről	0·9	0·9	0·9	0·1	0·7
δ) ismeretlen	0·3	0·3	0·3	1·2	0·6
Összesen.....	8·6	10·3	9·1	3·3	7·4
Ebből:					
Természetbeni támogatást kap ..	6·5	9·1	7·2	1·3	5·5
Készpénztámogatást kap:					
— 100 pengőt	0·2	0·5	0·3	0·2	0·2
101— 250 „	0·2	0·4	0·3	0·1	0·2
251— 500 „	0·5	0·5	0·5	0·1	0·4
501—1.000 „	0·7	0·5	0·6	0·2	0·5
1.000— „	0·7	0·1	0·5	0·1	0·4

A közületi alkalmazottak túlnyomó része családi támogatásban nem részesült. A támogatást igénybevevő alkalmazottak arányszáma mégis 7·4%. Az altisztek és a szolgák között jóval többen vannak azok, akik családi támogatás nélkül élnek. Viszont a tisztviselők között koránt sincs akkora különbség a nőtisztviselők hátrányára, semmint eleve gondolhatnók. A nő- és a férfitisztviselők egyaránt rászorulnak egyelőre családjuk támogatására. *A nőtisztviselők helyzete azonban mégis látszólag kedvezőtlenebb s ez jórészt arra vezetendő vissza, hogy közülük többen kapnak természetbeni támogatást,*

— nyilván lakást, esetleg ellátást is — a nők általában inkább ragaszkodnak a szülői házhoz, mint a férfiak s nehezebben lépnek ki a családi közösségből akkor is, ha önálló foglalkozásuk van.

A közalkalmazottak családi támogatásának legfőbb forrása a szülők részéről juttatott segítség. Kiváltképen a nőtisztviselőknél. A fordított irányú támogatásra, — melyet a szülők gyermekeiktől kapnak, — első-sorban az altisztek és a szolgák között vannak példák. A tisztviselők között a férfiak között van több olyan, akiket gyermeke támogat.

A támogatás túlnyomórészt természetbeni támogatás volt, mely — ha rendszeres jelleget vesz fel, — bizonyára vagy a lakás- vagy az élelmezési szükséglet kielégítését biztosítja. Késpénzbeli támogatásról sokkal ritkább esetben volt szó. Érdekes azonban, hogy azoknak az alkalmazottaknak a száma, akik hozzátartozóiktól rendszeres késpénztámogatást élveztek, az alacsonyabb kategóriákban kisebb. Nem tudjuk megállapítani azt, hogy mi volt a késpénzbeli támogatások maximális határa, — ám rendszerint csak csekély összegűek voltak. Valószínű, hogy a természetbeni támogatások értéke többnyire felülmúlja a késpénztámogatások összegét.

e) A közületi alkalmazottak összes havi jövedelme, egybevetve családtagjaik számával.

A közületi alkalmazottakra vonatkozó felvételek anyagának érdekes kombinációs feldolgozásai is vannak. Ezek egyike révén azt tanulmányozhatjuk, hogy a különböző fizetésű alkalmazottak hány családtag fenntartásáról gondoskodtak, illetőleg volt-e egyáltalán családtagjuk? A statisztikai hivatal közlései a 75 pengőnél kisebb összegű havijövedelmektől kezdődően a 2000 pengőt meghaladó havijövedelmekig bezárólag tagolják vertikálisan az alkalmazottak létszámát, — horizontálisan pedig bezárólag a 11 családtagú alkalmazottakig. Ezeknél a feldolgozásoknál a statisztikai hivatal természetesen nem csupán a közalkalmazottak rendes fizetését, hanem a mellékfoglalkozásból származó jövedelmeiket és családi támogatásaikat is figyelembevette :

Havijövedelem	1—2	3—5	6—	Családtag	Isme-	Összes alkal-
	családtag	családtag	családtag	nélkül	retlen	mazottak
— 150 pengő	9·9	6·9	6·2	22·2	52·5	12·3
151— 250 „	32·0	31·8	36·7	38·6	28·1	33·8
251— 400 „	25·1	23·8	25·6	21·8	7·2	23·8
401— 600 „	21·2	22·1	17·4	11·2	4·3	18·7
601—1.000 „	10·2	13·5	11·1	5·3	—	9·9
1.001—1.500 „	1·3	1·5	1·8	0·4	—	1·1
1.501— „	0·1	0·3	0·1	0·0	—	0·1
Ismeretlen	0·2	0·1	1·1	0·5	7·9	0·3

Kiemelkedő, jellegzetes havijövedelemkategória a 151—250 pengős jövedelem. Úgy a családtag nélkül élő, mint a kevesebb vagy több családtagot eltartó közalkalmazottak relatív többsége az ilyen keresetű alkalmazottakra esik. Legmagasabb ez az arányszám mégis a családtagok nélkül élő közalkalmazottak számsorában. Ez nem is volna feltűnő, mert azt jelentené, hogy *a kisebb fizetésű közületi alkalmazottak nem gondolnak még családalapításra, — illetőleg azt, hogy a férjhez nem ment ifjú nőtisztviselők közül soknak csak szerényebb jövedelme van.* Az utóbbi feltevést megerősíti, hogy a családtag nélkül élő nőalkalmazottak jó egyötödrésének összes havi jövedelme legfeljebb csak a 100 pengős határt éri el. A családtag nélkül élő közületi alkalmazottak között azért persze nem kevesen vannak azok is, akiknek havijövedelme a 200 pengős jövedelmi határt meghaladja s ha azok arányszáma, kik 600 pengőnél nagyobb havijövedelemmel rendelkeznek, erősen meg is ritkul, nem kétséges, hogy *a középest meghaladó jövedelmek a csak magukban élők számára jóval jobb megélhetést biztosítanak, mintsem azok számára, akiket családtagjuk életfenntartásának gondja is terhel.*

A családós közalkalmazottak számsorainak vizsgálatánál első pillanatra szembetűnik az, hogy a 151—200 pengős jövedelmű alkalmazottak arányszáma nem a kisebb családlétszámú, hanem éppen a legtöbb családtagot ellátó közületi alkalmazottak számsoraiban a legmagasabb, — csaknem akkora, mint a családtagnélküli alkalmazottak számsorában. Bizonyára azért, mert *népes családú közalkalmazottak leginkább az altisztek és szolgák között fordulnak elő, akiknek házassági termékenységet még nem kezdte ki, vagy legalább nem olyan mértékben támadta meg a gyermekek létszámának korlátozása, mint a tisztviselőké.* Kivétel az, hogy a hatnál több családtagú közalkalmazottak között legkevesebben vannak azok, akiknek összes havijövedelme 100 pengőnél nem több s másrészt legtöbben azok, akiknek havijövedelme 1000—1500 pengő között mozog, de hát ilyenek — abszolút számban — csak néhányan vannak. Egyébként azonban világosan látszik, hogy *a sokgyerekes közalkalmazottak között háttérbe szorul azok száma, akik a közepesnél nagyobb havijövedelem felett rendelkezhetnek.*

A kisebb létszámú, a családfőn kívül 1—2, vagy 3—5 családtagot magukban foglaló család eltartásáról gondoskodó közületi alkalmazottak megoszlása nem igen különbözik. A kisebb családot eltartó közületi alkalmazottak között mégis valamivel többen vannak a szerényebb, vagy éppen séggel kisjövedelmű családfők s így a közép- vagy nagyobb jövedelmet szerzők magasabb arányszámot képviselnek. *Ha egyebütt tehát nem, 3—5 családtag jelenléténél mégis következtethetünk arra, hogy a jövedelem magassága és a családtagok száma között egészséges párhuzam fejlődött ki.*

Nem végzünk felesleges munkát azzal, hogy az egyes jövedelmi kategóriákba sorolt közalkalmazottakat a szerint tagoljuk, hogy mennyinek van közülük kevesebb vagy több családtagja:

Havijövedelem	1—2 családtaggal	3—5 családtaggal	6—	Családtag nélkül	Isme- retlen
— 150 pengő	32·4	17·2	1·5	46·6	2·3
151 — 250 „	37·9	29·1	3·2	29·4	0·4
251 — 400 „	42·3	30·8	3·1	23·7	0·1
401 — 600 „	45·3	36·4	2·7	15·5	0·1
601 — 1.000 „	41·2	41·8	3·2	13·8	—
1.001 — 1.500 „	46·5	40·5	4·4	8·6	—
1.501 — „	26·8	63·4	2·5	7·3	—
Ismeretlen	24·5	12·2	10·0	41·1	12·2

A legkisebb jövedelmű közületi alkalmazottak között legtöbben vannak a családtag nélkül élő egyének. A magasabb jövedelmi kategóriákban ilyen alkalmazottak arányszáma meredeken csökken. Nem kétséges, hogy a kormegoszlásnak is van ebben a tekintetben fontos hatása: csak bizonyos kor elérésével jutnak a közületi alkalmazottak abba a helyzetbe, hogy havijövedelmük elegendő a családalapításra. *Másfelől azonban világos és pozitív irányú a kisebb jövedelem házasság-akadályozó ereje. Talán elegendő már arra, hogy vele biztosítsa a kereső megélhetését, de a jözanság visszatartja az egyént attól, hogy olyan jövedelem birtokában lépjen házasságra, mely két vagy több ember számára a nélkülözést, esetleg a nyomort jelentené.*

A havijövedelem és a családtagok számának összefüggése azonban akkor is — mégpedig kedvező irányban — jelentkezik, mikor a kisebb (egy-két családtagú) és a nagyobb (3—5 családtagú) családról gondoskodó közületi alkalmazottak arányszámait vizsgáljuk. Nem sokkal többen vannak azok, akiknek csupán egy vagy két családtagjuk van. A magasabb jövedelmi kategóriákban egyre inkább emelkedik a 3—5 családtagú közalkalmazottak arányszáma: a nagy (600 pengőnél több) jövedelmű közületi alkalmazottak között már általában ugyanannyi — vagy még több — népesebb, mint kisebb létszámú családot fenntartó egyént találunk.

A közületi alkalmazottak gyermeklétszámának korlátozásra vonatkozólag fentebb kifejtett véleményünket tehát enyhíteni kell: nyilvánvaló, hogy legalább is a régi vágású közületi alkalmazottak gondolatvilágának (ezek közül kerülnek ki t. i. jórészt azok, akiknek ma magasabb illetményeik vannak) idegen a család gyermeklétszámának az a tudatos korlátozása, melynek annyi híve van az újabb generációkban.

f) A közületi alkalmazottak életbiztosítása.

A székesfővárosi statisztikai hivatal felvétele nem terjeszkedett ki a vagyoni viszonyok kutatására. Nyilván azért sem, mert a vagyoni viszonyok adatok megszerzése néhány külsőleg megnyilatkozó ismerv kérdésén kívül még nehezebb feladatot ró a szociális statisztikára, mint például a jövedelem-viszonyok kutatása, melyek megállapítása a közületi alkalmazottak esetében

még ez utóbbiak passzív magatartása mellett sem ütköznék leküzdhetetlen akadályokba. Minthogy azonban az a körülmény, hogy a közületi alkalmazottaknak van-e házuk vagy földjük (a népszámlálások észlelése ezeknek a vagyontárgyaknak kérdésére terjed ki) a probléma lényege tekintetében nem tájékoztathatja a kutatót, nincs okunk sajnálni, hogy ezt a nehezen megfogható részletet rendelkezésünkre álló statisztikai anyag nem öleli fel. A jövőről való gondoskodásnak azonban értékes jelét árulja el az, aki életbiztosítás kötésével iparkodik hátramaradó családja részére tőkét tartálékolni. A világháború és még inkább a valutaromlás korszakának kellemetlen emlékei miatt széles társadalmi rétegeknek megrendült a bizalma az életbiztosítási ügylettel szemben. Valutánk értékállandóságának visszaszerzése óta azonban a bizalmatlanság tűnőben volt.

Bizonyára érdekes volna tudni azt, hogy a közületi alkalmazottak életbiztosításai mikor kötöttek meg. De valószínű, hogy a bejelentések túlnyomó része olyan biztosításokra vonatkozott, amelyek már stabil valuta értékben kötöttek meg: aranykorona-, vagy dollárértékben stb. Az életbiztosítások statisztikájának érdekes részlete lehetne még az ügyletek tartama: az, hogy a biztosítást elérésre vagy pedig halálesetére kötötték-e. Azt meg épséggel fontos volna tudni, hogy a különböző fizetésű közületi alkalmazottak, akiknek fizetésükből egyáltalában nincs módjuk arra, hogy öreg napjaikra, vagy családtagjaik számára akár kisebb tőkét félrerakogassanak, miképpen iparkodnak a biztosítások révén a gazdasági kényszerűség nyomásán felülkerekedni.

A rendelkezésre álló adatok, melyeket csak a tisztviselőkre nézve idézünk, egyszerűbb összetételükben is tanulságosak:

Megnevezés	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tanszermélyzet	Férfi-	Nő-	Összes
				tisztviselők		
Nincs életbiztosítása	92·1	91·0	95·2	89·5	98·5	92·0
Van életbiztosítása és pedig:						
— 1.000 P	1·3	2·5	0·8	2·6	0·6	2·0
1.001— 2.500 „	0·4	2·2	0·8	2·3	0·5	1·8
2.501— 5.000 „	2·8	1·7	1·1	2·2	0·2	1·6
5.001— 7.500 „	1·8	1·0	1·0	1·4	0·1	1·0
7.501—10.000 „	0·6	0·6	0·3	0·7	0·0	0·6
10.001—15.000 „	0·4	0·4	0·6	0·6	0·0	0·5
15.001— „	0·6	0·4	0·2	0·5	0·0	0·4
Ismeretlen	—	0·2	0·0	0·2	0·1	0·1

Meglehetősen csekély azoknak a közületi tisztviselőknek a száma, akiknek van életbiztosításuk. A nőtisztviselők között alig valakinek van. A férfiak közül szemmel láthatólag többnek. A férfitisztviselők korviszonyai és családi

állapot szerint való megoszlásuk magyarázzák meg ezt. A tisztviselők három kategóriája közül legtöbb híve akad az életbiztosításnak a bírák és az ügyészek között, a tanszemélyzet körében sokkal kevesebb.

A köztisztviselők életbiztosításainak általában szerény összege jelzi egyfelől azt, hogy a tisztviselők nehezen tudják előteremteni azokat a csekély összegeket is, amelyeket a havonként vagy negyedévenként esedékes díj-nyugták beváltásáért kell fizetniük. Másfelől pedig jelzi azokat a szerény fogalmakat is, melyeket a tisztviselők a vagyonról alkotnak magukban, midőn az életbiztosítási ügyletet megkötik. A kötvényen túlnyomó része legfeljebb 2500 pengőről szól, az 5000 pengő összeget meghaladó kötvények száma már erősen megritkul; 10.000 pengőnél magasabb életbiztosítása igazán kevés tisztviselőnek van.

g) A közületi alkalmazottak tartozásai.

A székesfővárosi statisztikai hivatal szőrmentén kezelte felvételében azt a kérdést, hogy a közületi alkalmazottaknak van-e vagy nincs vagyonuk. Viszont a legnagyobb mértékben dicsérni kell a merész vállalkozást, hogy a hivatal felvételének programjába beszötte a tartozások kutatását. Nem merjük határozottan állítani azt, hogy a felvétel ebben a részben tökéletesen megfogta a közületi alkalmazottak minden adósságát. *Hiába garantálta a statisztikai hivatal az adatok feltétlen diszkrét kezelését: sok esetben lehetett szó arról, hogy kérdőívet kitöltő tisztviselő vagy egyéb alkalmazott álszeméremből nem tett jelentést esetleg nyomasztó terheiről sem.* De ha fel is tételezzük, hogy a közületi alkalmazottaknak adósságokkal való bajlódása — és sokszor nehéz küzdelme — nagyobb méretű a valóságban, mint majd az alábbiakból kitűnik, *a székesfőváros statisztikájából kibontakozó kép mégis egyetlen a maga nemében.* A jövőre vonatkozólag ugyan megemlíthetjük, hogy a rendelkezésre álló adatok feldolgozását és értelmezését megkönnyítené az, ha a különböző fizetést élvező közalkalmazottak adósságainak összegét ismernők, de a statisztikai hivatal adatgyűjtésének becsét e kívánságok cseppet sem csorbítják.

A közületi alkalmazottak adósságainak a kérdését három irányban vehetjük szemle alá: az első irány annak a megismerése felé vezet el bennünket, hogy az alkalmazottak vettek-e fel a *Pénzügyi Központtól házipénzes kölcsönt*:

Igénybevev-e a Pénzügyi Központtól házipénzes kölcsönt?	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tanszemélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Mindössze
				tisztviselők				
Igen	3·4	4·3	1·3	4·3	1·7	3·6	2·6	3·3
Nem	96·6	95·7	98·7	95·7	98·3	96·4	97·4	96·7

A házépítési kölcsönöket, bár tisztviselők és egyéb alkalmazottak ú. n. fogyasztási javak termelésére vették igénybe, mégsem tekinthetjük olyan terheknek, melyek fennforgásából szorultabb viszonyaikra következtethetnénk. Hiszen a Pénzügyi Központ házépítésre csak olyan esetekben nyújt kölcsönt, ha a kérelmező tehermentes telekkel rendelkezik s e mellett ki tudja mutatni azt is, hogy az építési összeg jelentős részének megfelelő készpénzzel rendelkezik. *Tekintettel arra, hogy ezeknek a házépítési kölcsönöknek folyósítása csak újabb keletű, nem csodálkozhatunk azon, hogy a közületi alkalmazottaknak aránylag csak kisebb része vette azokat igénybe.* A tisztviselők s különösen a férfitisztviselők helyzete ebben a tekintetben kétségkívül jobb volt, mint az altiszteké és szolgáké. A tisztviselők közül pedig elsősorban az egy csoportba foglalt »tisztviselők«, valamint a bírák és az ügyészek jutottak abba a helyzetbe, hogy a kölcsön felvételével hajlékot építhettek családjuknak.

A Pénzügyi Központtól igénybe vett házépítési kölcsönök a fentiek szerint inkább kivételszámba mennek. Azoknak a tisztviselőknek és egyéb közületi alkalmazottaknak a száma azonban, akiknek *egyéb tartozásaik*, rövidebb vagy hosszabb lejáratú adósságaik vannak, már épenséggel nem jelent szórványos kivételt. A székesfővárosi statisztikai hivatalnak e tartozásokra vonatkozó közlései ugyan nem részletezik a tartozás jogcímét, de e nélkül is érdekesek:

Megnevezés	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Mindössze
				tisztviselők				
Egyéb tartozása nincs	67.9	63.6	77.4	63.0	76.9	66.9	72.0	68.3
Egyéb tartozása van és pedig :								
— 150 P	0.3	2.5	1.2	1.7	3.3	2.1	5.8	3.2
151— 200 «	0.4	2.6	1.4	1.9	3.2	2.3	4.2	2.8
201— 300 «	1.3	3.5	1.6	2.8	3.5	3.0	5.2	3.7
301— 400 «	1.5	3.3	2.2	3.2	2.5	3.0	3.2	3.0
401— 500 «	1.7	4.1	1.9	4.1	2.2	3.5	2.7	3.3
501— 700 «	2.5	3.4	2.1	3.6	1.6	3.0	1.7	2.7
701— 1.000 «	7.3	5.7	3.8	6.4	2.5	5.3	1.7	4.3
1.001— 1.500 «	3.2	2.7	1.6	3.0	1.1	2.5	0.9	2.0
1.501— 2.000 «	2.4	2.8	1.8	3.1	0.9	2.5	0.9	2.0
2.001— 2.500 «	1.2	0.7	0.5	0.8	0.2	0.6	0.4	0.6
2.501— 3.000 «	1.9	1.0	0.8	1.3	0.3	1.0	0.2	0.8
3.001— 5.000 «	2.8	1.2	1.0	1.6	0.2	1.3	0.3	1.0
5.001— 10.000 «	2.1	0.9	0.8	1.2	0.2	0.9	0.3	0.7
10.001— «	2.9	0.6	0.4	0.9	0.1	0.7	0.1	0.5
Ismeretlen	0.6	1.4	1.5	1.4	1.3	1.4	0.4	1.1

Mielőtt azonban ezeknek a számoknak közelebbi vizsgálatára térnénk át, az egyes alkalmazott-kategóriák adósságainak mediánértékeit is kiszámítjuk:

Bírák és ügyészek	1.182	Nőtisztviselők	334
Tisztviselők	586	Összes tisztviselők	622
Tanszemélyzet	712	Altisztek és szolgák	273
Férfitisztviselők	722	Mindössze	588

Az adóssággal terhelt közületi alkalmazottak adósságainak mediánértéke megközelítőleg 600 pengő. A tisztviselőké sem sokkal magasabb ennél. Az altiszteké és szolgáké természetesen jóval csekélyebb. Ha a közületi alkalmazottak most említett két csoportjának mediánadósságát összevetjük havi fizetésük mediánértékével, kiderül, hogy a tisztviselői kar fizetéséhez képest erősebben terhelt adóssággal, mint az altisztek és szolgák. A tisztviselők medián-havifizetésének értéke úgy aránylik az altisztekéhez, mint $1:9:1$, míg mediánadósságuk úgy, mint $2:3:1$.

Az adósság és havifizetés mediánjait azonban a közalkalmazottak főcsoportjain belül is összehasonlíthatjuk: a tisztviselők adósságainak középső értéke úgy aránylik a havifizetések középső értékéhez, mint $1:2.75$, míg az altiszteknél csupán úgy, mint $1:2.21$. Mindkét arányszámítás azt mutatja, hogy a tisztviselői kar adósságokkal való megterhelése nagyobb mértékű, mint az altiszteké s ha a mediánok párhuzamba állítása az 1928. évben nem is jelezte végzettszerűen súlyosnak a közalkalmazottak terheléseit, a viszonyok ismerője jól tudja azt, hogy a tisztviselői kar számára súlyos megpróbáltatást jelent az az adósságteher is, melynek összege csaknem háromszorosan meghaladja a tisztviselők egyhavi fizetését.

A havi illetmény háromszorosának megfelelő adósságtörlesztése normális fizetésű viszonyok mellett is csak nehézkesen történhetik: a tisztviselő-háztartások bevételei közül ugyancsak erősen hiányzik az összeg, melyet ekkora adósságnak akár hosszabb időn keresztül való kiegyenlítésére kell fordítani. A tisztviselők adósságainak azonban rendszerint az a természetük, hogy — az úgynevezett P. K. kölcsönökön kívül — a legtöbb rövidlejáratú adósság, melyeknek teljes összegben való visszafizetéséről kell gondoskodni az adósnak sokszor olyan esetekben, amikor egyáltalán nem rendelkezik bevételi felesleggel. Legfeljebb újabb hitelműveletek árán tolhatja ki az esedékesség időpontját, gyakran nem csekély árat fizetve — ha burkoltan is — hitelezői kiméletéért.

A férfitisztviselők adósságainak mediánja jóval magasabb, mint a nőtisztviselőké. Kiemelkedik a bírák és az ügyészek adósságainak középső értéke, bár ez sem nagyobb, mint a közalkalmazottak egész tömegére vonatkozólag kiszámított középső érték. Nem tudjuk, mint említettük, egyéb hivatalos forrás híján, megállapítani, hogy az adatgyűjtés mennyiben derítette ki az adósságokkal terhelt alkalmazottak számát. Valószínű, hogy a felvétel során nem érvényesült egészen egyöntetű felfogás az adatszolgáltatók részéről, s bizonytalan, hogy az érdekeltek legjobb szándékuk mellett is pontosan jelentést tettek-e olyan tartozásokról, amelyek például áruvásárlás stb. ellenében terhelték őket. Ezt azért kell megjegyezni, mert bár a közalkalmazottak adósságainak magassága a medián-fizetések magasságához elég tekintélyes, másrészt az adatoknak az a tanulsága, hogy a közalkalmazottak több, mint kétharmadrészének nincs tartozása, — legfeljebb házipénzügyi kölcsöne — valójában kellemes meglepetés erejével hathatna.

A tartozással nem terhelt alkalmazottak arányszáma az altisztek és a szolgák között kisebb, mint a tisztviselők között. Ez az előbbiek kisebb hitelképességével függ össze, de nyilván szerepet játszik benne az is, hogy a tisztviselők megélhetési és egyéb társadalmi igényei jóval költségesebbek s gyakran nem szorítják ezeket még akkor sem vissza, midőn a fizetésük nagyságától függő gazdaságosság ezt feltétlenül megkívánná. A nőtisztviselők között sokkal többnek nincs tartozása. Valószínűleg a nőtisztviselők nagyobb arányán múlik az, hogy a tisztviselők három kategóriája közül legkevésbé látszik eladósodottnak a tanszemélyzet.

Mielőtt a közalkalmazottak adósságainak nagyságára vonatkozó adatokat közelebbről megvizsgálónk, a fentebb közölt adatokat összevonva is felsoroljuk. Így világosabban fejeződnek ki a felvétel lényeges eredményei :

Megnevezés	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Mindössze
				tisztviselők				
Egyéb tartozása nincs	67·9	63·6	77·4	63·0	76·9	66·9	72·0	68·3
Egyéb tartozása van és pedig :								
— 500 P	5·2	16·0	8·3	13·7	14·7	13·9	21·1	16·0
501—1.000 „	9·8	9·1	5·9	10·0	4·1	8·3	3·4	7·0
1.001—2.500 „	6·8	6·2	3·9	6·9	2·2	5·6	2·2	4·6
2.501—5.000 „	4·7	2·2	1·8	2·9	0·5	2·3	0·5	1·8
5.001— „	5·0	1·5	1·2	2·1	0·3	1·6	0·4	1·2
Ismeretlen	0·6	1·4	1·5	1·4	1·3	1·4	0·4	1·1

A közületi alkalmazottak adósságainak összege többnyire 500 pengőn alul marad. Az altisztek és a szolgák között az ilyen kisebb adósságú alkalmazottakkal szemben erősen háttérbe szorulnak azok, akiknek 500 pengőnél több az adósságuk. A tisztviselők között természetesen sűrűbben fordulnak elő olyanok, akiknek adóssága jóval túl van 1000 pengőn, hiszen azoknak a tisztviselőknek száma, akik 5001—10.000 pengő adósságról tettek jelentést, 179 volt. 10.000 pengőnél nagyobb adóssága 132 tisztviselőnek volt.

Hiba volna akár az ilyen magasösszegű adósságok láttán is azonnal félrevernünk a harangot. Akinek ekkora hitele van, többnyire rendelkezik bizonyos fedezettel, s ha esetleg időközben a fedezet (például föld) értékéből vesztett is, az ilyen adósokat még korántsem tekinthetjük elárvult, elesett tisztviselőknek. A férfi- és a nőtisztviselők adóssági viszonyai között nemcsak azért nagy az eltérés, mert a férfiak jóval erősebben eladósodtak, mint a nőtisztviselők, hanem azért, mert az előbbiek adósságai túlnyomórészt szerény vagy egész szerény keretek között mozognak. Ezt épenséggel nem mondhatjuk a férfitisztviselők adósságairól. A tisztviselők három kategóriája közül a tanszemélyzet adóssági viszonyai a legkedvezőbbek.

A bírának és az ügyészeknek, bár aránylag ritkábban van adósságuk, mint például a »tisztviselők«-nek, de nagyobb adósságterhet aránylag sűrűbben viseltek, mint az utóbbiak. Nincsen adatunk arról, hogy a székesfővárosi közületi tisztviselők és egyéb alkalmazottak adósságaiban milyen változások történtek a felvétel időpontja óta négy év folyamán. De nagyon valószínű, hogy az 1931. év ősze óta az államháztartás súlyos helyzete által kényszerűen több ízben elrendelt fizetéscsökkentés csak súlyosabbá tette a tisztviselők helyzetét, akik most jóval kisebb fizetés birtokában kénytelenek ugyanazokért az adósságokért helytállni, melyeket nagyobb fizetés mellett vállaltak. Bár a gazdasági élet súlyos válsága mellett nem igen lehet gondolni effajta tranzakciókra, mégis úgy véljük, hogy ha egyszer a kibontakozás órája ütni fog, akkorra a közületi alkalmazottak már egészen összekuszált adóssági viszonyait csak úgy lehet egészséges mederbe terelni, ha egységes, jól átgondolt hitelakció segítségével gondoskodunk az adósságok konverziójáról.

h) A közületi alkalmazottak fizetési előlegei.

Az önhibájukon kívül váratlanul szorult helyzetbe került közületi alkalmazottak az érvényben álló jogszabályok szerint családi viszonyaikhoz képest egy vagy kéthónapi fizetésüknek megfelelő kamatmentes előleget vehetnek igénybe, melyet legfeljebb 12 hónap alatt vonnak le egyenlő részletekben a fizetésükből. A közületi alkalmazottak a kölcsönszerzésnek ezt a módját a legkedvezőbbnek tartják. Valóban sok átmeneti helyzeten segíti át őket az utalványozó hatóságok megértése, melynek folytán ezek sürgős esetekben szinte minden más pénzforrásnál gyorsabban állanak rendelkezésre a hiteligénylőknek.

Az utalványozó hatóságok kezét megkötik a jogszabályok. Nem lehet az egyes költségvetési években bizonyos hitelkereten túl új fizetési előlegeket engedélyezni. Az adatgyűjtésnek az a tanulsága, mely szerint a közületi alkalmazottak 13·8%-a vett igénybe fizetési előleget, (a tisztviselők 14·7%-a, az altsztek és a szolgák 11·7%-a) azonban azt mutatja, hogy fizetési előlegek engedélyezése szabadelvűen, az előterjesztett kérelmek lehető méltányolásával történik meg:

A fizetési előleg nagysága	Férfi-	Nő- tisztviselők	Összes	Altsztek és szolgák	Együtt
Fizetési előleget nem vett igénybe ..	83·4	90·4	85·3	88·3	86·2
Fizetési előleget igénybevett és pedig:					
— 50 pengőt	0·1	0·1	0·1	0·3	0·1
51 — 100 „	0·3	0·4	0·3	1·4	0·7
101 — 150 „	0·8	1·5	1·0	2·5	1·4
151 — 200 „	1·8	2·3	1·9	3·0	2·2
201 — 300 „	3·1	2·5	2·9	2·9	2·9
301 — 400 „	3·3	1·8	2·9	0·5	2·2
401 — 500 „	2·2	0·4	1·7	0·2	1·3
501 — 750 „	2·9	0·3	2·2	0·1	1·6
751 — 1.000 „	1·3	0·1	1·0	—	0·7
1.001 — „	0·5	—	0·4	—	0·3
Ismeretlen	0·3	0·2	0·3	0·8	0·4

Ezeknek az adatoknak megbeszélése előtt szintén lássuk az egyes alkalmazotti kategóriák fizetési előlegeinek mediánjait:

Bírák és ügyészek	591 P	Nőtisztviselők	219 P
Tisztviselők	328 »	Összes tisztviselők	337 »
Tanszemélyzet	318 »	Altisztek és szolgák	171 »
Férfitisztviselők	364 »	Mindössze	290 »

Ha ezeket a mediánokat — nyersen — összevetjük a közületi alkalmazottak egyéb tartozásaira vonatkozó mediánokkal, kitűnik, hogy *a fizetési előlegek formájában jelentkező eladósodás mértéke körülbelül feleakkora, mint az, ami egyéb adósságok formájában lép fel.* Nem tudjuk természetesen azt, hogy fizetési előleget hány tisztviselő vett fel, akinek más tartozása is van, esetleg nem konvertálta-e egyéb tartozásait épen a fizetési előlegnek felvételével. De a mediánok egyszerű vizsgálata is meggyőzheti az olvasót arról, hogy *a fizetési előlegek kedvezménye a közületi alkalmazottak gazdasági viszonyainak elrendeződésénél szinte döntő hatást gyakorol.*

Az alkalmazottaknak fizetési előlegük nagysága szerint való csoportosítása kivétel nélkül mindegyik kategóriában, melyre vonatkozólag adatokat közöltünk, harmónikus vonalakat mutat. A kisebb fizetési előleget felvett alkalmazottaktól felfelé bizonyos határig (az összes alkalmazottak esetében 200—300 pengős előleghatárig) rendre emelkedik azok száma, akik több és több előleget vettek fel, ezen a határon túl pedig csökken. Figyelemmel arra, hogy a közületi alkalmazottak sorai között a kisfizetésű elemek többségben vannak, az alkalmazottak tömegének ez a csoportosulása nyilván azzal függ össze, hogy a kisfizetésű alkalmazottak kéthónapos fizetési előlegei is már többnyire beleesnek a 200—300 pengős értékkategóriába.

Valójában tehát itt is az a szabály érvényesül, hogy *a csekélyebb fizetésre utalt, szerényebb viszonyok között élő alkalmazottak sűrűbben szorulnak fizetési előlegre, mint a nagyobb fizetés felett diszponálók.* Az alkalmazottaknak ilyen rendben való elhelyezkedése kivétel nélkül mindegyik csoportban előfordul, bár persze a maximumot mutató csoport nem mindig azonos helyen van. A tisztviselők között általában azok csoportja a legkiemelkedőbb, akik 200—400 pengős fizetési előleget vettek fel, az altisztek között a 151—200 pengőt kérlemezőké. A férfitisztviselőknél a maximum a 300—400, a nőtisztviselőknél pedig a 200—300 pengős fizetési előleget igénybevevett alkalmazottaké.

i) A közületi alkalmazottak háztartásai.

A közületi alkalmazottak megélhetési viszonyait tárgyaló adatok közé tartoznak azok is, amelyek azt világítják meg, hogy az alkalmazottak vezetnek-e vagy sem önálló háztartást s ha nem, hol étkeznek. A háztartás viteleinek kérdése, mint majd alább látjuk, összefügg ugyan a közületi alka-

mazottak lakásviszonyaival, az alkalmazottak életberendezéséről azonban az alábbi számok is érdekes adalékokul szolgálnak:

Megnevezés	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Önálló háztartást vezet	88·7	66·2	69·6	73·4	52·7	67·7	87·5	73·4
Ebből kosztosokat tart	0·4	0·4	0·9	0·5	0·3	0·5	0·5	0·5
Önálló háztartást nem vezet	11·3	33·8	30·4	26·6	47·3	32·3	12·5	26·6
Ebből :								
vendéglőben étkezik ...	6·9	6·2	5·7	6·8	4·4	6·1	1·4	4·8
kifőzésben « ...	0·2	1·6	1·5	1·5	1·7	1·5	2·0	1·7
szülőknél « ...	2·2	15·9	15·6	9·4	30·9	15·4	1·7	11·4
rokonnál « ...	1·3	1·8	2·2	1·4	3·2	1·9	0·3	1·4
hiv. étkezdében « ...	0·3	6·4	1·1	5·4	3·8	5·0	5·3	5·1
lakásadónál « ...	—	1·0	1·8	1·0	1·5	1·2	0·7	1·0
intézetben « ...	—	0·1	0·7	0·2	0·5	0·2	—	0·2
ismeretlen helyen « ...	0·4	0·8	1·8	0·9	1·3	1·0	1·1	1·0

Az alkalmazottak több, mint negyedrésze nem vezet önálló háztartást. Ezek arányszáma azonban jóval magasabb, csaknem harmadrésznyi, a tisztviselők között; sőt a nőtisztviselőknél kevés híján a felerésze nem vezet önálló háztartást. Iziben látjuk azt, hogy azok a nőtisztviselők, akiknek saját háztartásuk nincs, elsősorban szüleik háztartására támaszkodnak s nyilván ez teszi lehetővé azt, hogy annyira erős versenytársai a közületi állásokban a férfiaknak. A bírák és az ügyészek között nagyon kevésnek nincs önálló háztartása, a többi közalkalmazottak között viszont ezeknek az elemeknek arányszáma legmagasabb az egy csoportba foglalt »tisztviselők« között. Nem meglepő az, hogy az altisztek és a szolgák között aránylag sokkal többen vannak azok, akiknek önálló háztartásuk van, mint a tisztviselők között.

Akik nem vezetnek önálló háztartást, többnyire szüleiknél étkeznek. Az ilyen nőtisztviselők száma csaknem egyharmadrész s a nőtisztviselők megélhetését az is megkönnyíti, hogy közülük sokan rokonaiknál étkeznek. Az önálló háztartást nem vezető alkalmazottak vagy a hivatalok étkezdéiben vagy vendéglőben étkeznek. *A vendéglőknek a hivatalos étkezdék a rendelkezésre álló adatok szerint is érzékeny versenyt támasztanak, — de másfelől a szociális érdekek szempontjából ezek a hivatali étkezdék nagy szolgálatot tesznek.* Hivatali étkezdékbe járó alkalmazottak legsűrűbben az altisztek és szolgák között fordulnak elő.

j) A közületi alkalmazottak háztartási alkalmazottai.

A közületi alkalmazottak szociális miliójének jellemző mérőeszköze az, hogy tartanak-e háztartásukban háztartási alkalmazottat — esetleg többet — vagy sem? A rendelkezésre álló adatokat ugyan még jobban felhasználhatnók, ha tudnók azt, hogy a családok alkalmazottak közül hányan

van háztartási alkalmazottja, de e nélkül is fontos tanulság az, hogy *csupán a közületi alkalmazottak negyedrésszének telik arra, hogy háztartásuk egyszerűbb teendőit egészben, vagy legalább részben külön alkalmazottal végeztessék el:*

	Bírák és ügyészek	Tiszt- viselők	Tan- személyzet	Férfi- tisztviselők	Nő- tisztviselők	Összes
Háztartási alkalmazottat :						
Nem tart	33·7	78·9	67·4	71·2	86·6	74·7
Tart	66·3	21·1	32·6	28·8	13·4	25·3
És pedig ez utóbbiak közül :						
mindenest	88·3	96·9	30·8	95·0	97·4	95·3
szakácsnőt	6·9	6·8	1·4	6·9	1·4	6·1
szobaleányt	5·8	2·9	0·9	3·5	0·6	3·1
takarítónőt	18·8	25·1	8·3	22·2	38·6	24·6
egyéb háztartási alkalmazottat ..	4·5	3·7	1·8	4·5	3·6	4·3

Csak a köztisztviselők adatait dolgoztuk fel. Az altiszteket és a szolgálékét figyelmen kívül hagytuk. Közöttük ritka az olyan, aki háztartásában külön alkalmazottat foglalkoztatott.

A nőtisztviselők között jóval kevesebbnek van háztartási alkalmazottja. A tisztviselők hármaskategóriájában legkedvezőbb a bírák és az ügyészek helyzete, bár ezek egyharmadrésze sem tart cselédséget. Azt, hogy a felvételnél ebből a részből kibontakozó kép legrosszabb az egy csoportba foglalt »tisztviselők«-nél, bővebben nem kell magyarázni. Az idesorolt alkalmazottak korviszonyai és családi állapot szerint való megoszlása sok esetben lehetetlenné vagy feleslegessé teszi számukra a háztartási alkalmazott tartását.

A tisztviselők, akik cselédet tartanak, legtöbbször beérik mindenessel. Sokan csak takarítónőt fogadnak fel, főképp a nőtisztviselők. Szakácsnő vagy szobalány kevés közületi alkalmazott háztartásában szolgál, leginkább a bírákéban és az ügyészekében.

A rendelkezésünkre álló adatok alapján meg tudjuk vizsgálni a háztartási alkalmazottak, illetőleg a takarítónők bérvizonyait is. Előbb a szorosabb értelemben vett háztartási alkalmazottak (a mindenesek, szakácsnők, szobalányok) adatait lássuk :

A háztartási alkalmazottak havi bére :	Bírák és ügyészek	Tiszt- viselők	Tan- személyzet	Férfi- tisztviselők	Nő- tisztviselők	Összes
— 25 pengő	5·8	17·4	15·3	15·0	20·3	15·7
26 — 40 „	63·3	55·6	59·9	57·0	60·4	57·5
41 — 60 „	27·6	16·0	15·4	17·6	12·4	16·8
61 — 100 „	2·9	5·5	5·1	5·7	2·2	5·2
101 — „	—	1·4	1·4	1·5	0·1	1·3
Ismeretlen	0·4	4·1	2·9	3·2	4·6	3·5

Nagyon kevés közalkalmazott fizetett háztartási alkalmazottjának 40 pengőnél több havi bért, 60 pengőnél magasabb bérek pedig már éppenséggel ritkaságszámba mentek. A drágább munkaerőket — aránylag — nem a bírák és ügyészek, hanem az egycsoportba foglalt »tisztviselők« és a tanszemélyzet tartották legsűrűbben.

A takarítónők havi bére általában még kisebb, mint a belső cselédségé :

A takarítónők havi bére :	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tan- személyzet	Férfi- tisztviselők	Nő- tisztviselők	Összes
— 25 pengő	21·2	32·9	23·5	30·3	26·1	29·3
26— 40 „	62·4	50·2	53·6	51·3	54·6	52·1
41— 60 „	7·0	5·0	9·3	6·2	7·2	6·4
61—100 „	—	0·7	1·1	0·6	1·1	0·7
101— „	—	0·1	—	0·0	0·3	0·1
Ismeretlen	9·4	11·1	12·5	11·6	10·7	11·4

Csak elvétve fordulnak elő olyan takarítónők, akiknek bére havi 40 pengőnél több, viszont gyakori jelenség 25 pengőnél olcsóbb takarítónő tartása.

6. A közületi alkalmazottak lakásviszonyai.

A székesfővárosban élő közületi alkalmazottak szociális és gazdasági viszonyait tárgyaló tanulmányunk utolsó fejezetében a rendelkezésre álló felvételnek azokat az adatait vesszük sorra, melyekből az alkalmazottak lakásviszonyait ítéldhetjük meg. A székesfővárosi statisztikai hivatalnak régóta jeles tudományos törekvése az, hogy a fővárosi élet szempontjából annyira fontos lakásstatisztikát minél tökéletesebben építse ki. Alig volt általános lakásösszeírás, mely ne igyekezett volna az észlelés körét tágítani és módszereit finomítani. A legutóbb lefolyt 1930. évi népszámlálással kapcsolatos lakásfelvétel alkalmával pedig egész sereg új szempontot iktatott be dr. *Illyefalvi direktor* a lakásstatisztika rendszerébe, aki különben azokban a társadalmi statisztikai felvételekben, melyeknek összefüggő rendszeréről már korábban említést tettünk, mindig különös gondot fordított arra, hogy az egyes megfigyelt társadalmi rétegek lakásviszonyait is lehetőleg tüzetes megvizsgálás alá vegye.

Valóban, annak a szociális miliőnek megismerésére, melyben a közületi alkalmazottak élnek, a kereseti viszonyok áttekintése mellett alig lehet alkalmasabb keretet találni, mint a lakásviszonyok gondos szemléletét. Az a körülmény, hogy a közületi alkalmazottak mennyit adnak ki lakásukra, hogy mint főbérlet, vagy mint albérlet elégtik-e ki lakásszükségletüket vagy esetleg sajátjukban laknak, egymagukban is fontos kutatási szempontok. Azok a további vizsgálati irányok pedig, hogy a közületi alkalmazottak mennyit áldoznak tényleg lakásukért, mekkora lakásban laknak stb., még inkább gyümölcsözővé teszik a statisztikai hivatal anyagának ebben a vonatkozásában való kiaknázását.

a) A közületi alkalmazottak lakásbérleti viszonyai.

Az imént említést tettünk arról, hogy a lakásstatisztikának egyik elsőrendű vizsgálati célja annak megvizsgálása, hogy a megfigyelt egyének milyen címen laknak lakásukban. A közületi alkalmazottak felvételének legfontosabb adatai ezek:

Lakásbérleti viszony	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Mindössze
				tisztviselők				
Tulajdonos	5·1	3·2	3·8	4·1	1·6	3·4	2·0	3·0
Haszonélvező	0·6	0·6	1·1	0·7	0·5	0·7	1·0	0·8
Főbérlet	83·6	60·8	55·6	69·0	38·1	60·5	78·9	65·8
Főbérlet családtagja	5·0	25·5	32·0	16·5	52·0	26·2	4·0	19·8
Albérlet	5·4	8·8	6·0	8·8	6·2	8·1	4·8	7·1
Egyéb	0·3	0·7	1·1	0·7	1·0	0·8	8·2	2·9
Ismeretlen	—	0·4	0·4	0·2	0·6	0·3	1·1	0·6

A feldolgozás disztingvált a szerint, hogy a megfigyelési egységek főbérlet voltak-e, vagy pedig annak családtagjai. Azok a közületi alkalmazottak, akik mint családtagok élnek a főbérleti lakásban, tulajdonképpen átmenetet jelentenek a főbérlet és az albérlet között. Gyakran fizetnek is lakásukért a főbérletnek, — atyjuknak, rokonuknak stb. — de az albérletnél sok tekintetben kedvezőbb szociális helyzetben vannak; a főbérlet velük rendszerint vérségi kapcsolat fűzi össze. A főbérlet családtagjainak különválasztására azért van szükség, mert a lakásstatisztika általában csupán a főbérleti lakásokat szokta elsődlegesen és teljességükben tüzetes vizsgálat alá venni. Így kell tennie, mert ha a főbérlet családtagjainak lakásviszonyait ugyanúgy kívánná szemlélni, mint a főbérletét, ugyanaz a lakás több ízben kerülne külön egységként elének a lakásstatisztikában.

A székesfővárosban élő közületi alkalmazottaknak nem egészen kétharmad-része volt főbérlet s volt ilyenformán eszméi értelemben teljesen független háztartás tulajdonosa. Ehhez a csoporthoz kell számítanunk azokat is, akik saját házukban laktak, vagy lakásuknak haszonélvezői voltak. A három csoportnak összegezése sem eredményez többet azonban 69·6%-os arányszámnál: a közületi alkalmazottak jelentős része nem lakik saját lakásában. Sokan családtagok főbérlet lakásaiban vagy albérlet, esetleg éppen ágybérlet.

A főbérlet családtagjainak száma mindenesetre szembeötlően magas s azt igazolja, hogy a közületi alkalmazottak közül sokan nem lépnek ki a szülői háztartásból azzal, hogy hivatalt vállalnak. A családtagoknak ez a szélesebbkörű megszervezkedése a hivatali munka terén elsősorban persze a középosztályhoz tartozó elemek megnehezült megélhetésével függ össze. Azok a közületi alkalmazottak, akiket a lakásstatisztika főbérlet családtagjaiként szerepeltet, nyilván azt az összeget keresik meg maguk s — rajtuk keresztül — a család számára, melyet normális körülmények között a családfőnek kellene előteremtenie.

Aránylag elég sok az albérlő közalkalmazott. Semmi esetre sem kedvező jelenség ez, még kevésbé az, hogy soraikban néhány száz ágybérlő is van, — igaz, hogy többnyire az altisztek és szolgák között.

A tisztviselők között a főbérlők jóval kevesebben vannak, mint az összes közalkalmazottak között. Ha a számukhoz a háztulajdonos és a hasznélvező alkalmazottak számát is hozzáadjuk, még mindig nem kapunk akkora tömeget, mely az összes alkalmazottak kétharmadát érné el. A tisztviselők lakásvizszoynainak tehát jellegzetes vonása az, hogy sokan vannak köztük főbérlők családtagjai, amiből viszont esetleg arra is következtethetünk, hogy *a közhivatalokban elhelyezkedett fiatalabb férj- és főképen nőtisztviselő elem maga is jórészt tisztviselők gyermeke.* A nőtisztviselők több, mint fele ilyen. A nőtisztviselők szociális miliójének szembeötlő vonása az, hogy többnyire nem lépnek ki családi körükből. Megélhetésüknek ezen a réven való kétségtelen könnyebbége az egyik oka annak, hogy mint olcsó, kevésbé igényes munkaerő jelentkeznek a szellemi munkapiacon.

Legtöbb a főbérlő a bírák és az ügyészek között, — közöttük egyébként legsűrűbben látunk ház- vagy lakástulajdonosokat is. A női nemhez tartozó tanerők nagy számával függ össze bizonyára az, hogy a tanszemélyzet körében csaknem minden harmadik főbérlő családtagja. Az egy csoportba foglalt »tisztviselők« között a jólszituált elemek mellett sokan vannak kisfizetésű egyének — és sokan bevándoroltak. Ez magyarázza meg azt, hogy az albérleti lakást leginkább ezek veszik igénybe.

Az altisztek és a szolgák többsége főbérleti lakásban lakik; csak kevesen főbérlők családtagjai. Albérlő sok van közöttük, az ágybérlő közalkalmazottak tömege pedig jórészt innen sorozódik.

b) A közületi alkalmazottak lakásában lakó személyek száma.

Tanulmányunkban már feldolgoztuk azokat az adatokat, melyek arra vonatkoztak, hogy a közalkalmazottaknak hány családtagjuk van. Ezeknek az adatoknak jelentősége egyfelől népesedéspolitikai, másfelől megélhetési szempontokból jelentkezett. A lakásstatisztika szemszögéből nézve azonban különös becse van azoknak a számoknak, melyek a közületi alkalmazottak lakásait a lakásokban lakó személyek száma s másrészt a szerint tagolják, milyen kötelék fűzi azokat a főbérlőhöz. A lakás lakói között többen-kevesebben lehettek olyanok, akiket csak időleges (pl. albérleti, ágybérlési, vagy cseléd) szerződés köt a lakáshoz, lehettek köztük vendégek is. Az utóbiaknak a lakással és családdal való kapcsolata persze laza, ennek ellenére nem csupán a statisztikai érdeklődés, hanem a számok mögött meghúzódó szociális háttér is érdemessé teszi a fáradságot, melyet ezeknek a számoknak megbeszélésére fordítunk:

A lakásban lakó személyek száma	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
1 személy	3·7	5·8	6·2	4·6	8·9	5·8	4·5	5·4
2 „	13·9	24·6	22·7	21·6	29·7	23·8	18·6	22·3
3 „	22·4	20·8	19·8	20·8	20·5	20·7	22·3	21·1
4 „	22·0	19·6	20·1	21·0	16·8	19·8	22·6	20·6
5 „	18·5	14·6	14·8	16·1	11·4	14·8	14·0	14·6
6—7 „	16·1	11·6	12·7	12·8	9·6	11·9	11·7	11·9
8— „	3·4	2·5	2·8	2·6	2·4	2·6	3·6	2·9
Ismeretlen	—	0·5	0·9	0·5	0·7	0·6	2·7	1·2
Lakók száma	2.786	53.000	16.383	53.975	18.194	72.169	30.284	102.453

Azoknak a főbérleti lakásoknak, melyekben csak egy személy lakik, nagyon csekély az arányszáma. De azok a lakások is nagyon háttérbe szorulnak, melyekben öt vagy több ember lakik: együttvéve a lakások 30%-át sem érik el, — azok a lakások pedig, amelyekben hat vagy több személy lakik, a 15%-ot sem. Nagyjában egyforma azoknak a lakásoknak a száma, amelyekben kettő, három vagy négy személy lakik. Mégis jól észrevehetjük az arányszámok fokozatos csökkenését még ezeknél a lakásoknál is. E tanulmány egyéb helyén kifejtett okokkal függ össze az, hogy a legritkábban lakott lakások arányszáma a tisztviselőknél nagyobb, mint az altisztek és szolgáknál. A nőtisztviselők speciális életkörülményei magyarázzák meg, hogy az ő lakásaik között van legtöbb olyan, melyben legfeljebb egy vagy két személy lakik.

A tisztviselőké közül legnépesebbek a bírák és az ügyészek lakásai; a tanszemélyzet lakásai sűrűbben lakottak, mint a »tisztviselők«-é. A népesedési és megélhetési viszonyok szempontjából fontos eredmény, hogy a közületi alkalmazottak közül aránylag csak kevésnek van olyan háztartása, amelyben a családtagok számáról arra lehetne következtetni, hogy a család fenntartását elegendő gyereklétszám biztosítja. *Közvetve is észrevehetjük, hogy a középosztály legértékesebb elemei közé számító tisztviselő-osztály saját törzsének továbbgyökereztetéséről nem eléggé gondoskodik.*

A felvételbe bevont 27.712 közalkalmazott lakásában összesen 102.453 egyén lakott. Egy lakásra így 3·7 személy esett. Ez az arányszám a tisztviselőknél is 3·65; az altiszteknél és a szolgáknál valamivel még nagyobb, 3·78. Ez utóbbiak lakásai annak ellenére, hogy — mint láttuk — nem igen van módjuk háztartási alkalmazottakat tartani, jóval sűrűbben lakottak.

A lakásban jelenlévők túlnyomórészt főbérleti családtagjai. (Lásd a 74. oldalon levő táblázatot.)

Az altisztek és a szolgák lakásaiban a családtagok arányszáma persze jóval magasabb, mint a tisztviselőknél. Albérleti viszont inkább az utóbbiak

lakásaiban vannak jelen s a háztartási alkalmazottak is a tisztviselőkakások lakóinak alkotják jelentős csoportját. Ágybérlőket azonban a tisztviselők alig tartottak, — az altisztek és szolgák 1000-nél is többet. Valóságban, szorosan a közületi alkalmazottakra, illetőleg ezek családtagjaira szorítkozva, még az altisztek és szolgák között sem volna olyan magas az ágybérlők arányszáma, mint fentebb láthattuk. *Végeredményben azonban, akár arról van szó, hogy a közületi alkalmazott maga ágybérlő, akár a lakásból szakít ki bizonyos részeket abból a célból, hogy azokat, mint ágybérleteket hasznosítsa; a szükségnek kétségtelen jeleivel találkozunk. Csak arról van szó, egészen sötét jeleivel, vagy világosabbakkal.*

A lakások lakói közül:	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Főbérlő	24·5	27·5	27·0	26·4	29·8	27·3	26·5	27·0
Főbérlő családtagja	53·1	58·4	56·3	58·4	55·7	57·7	63·7	59·5
Albérlő	2·9	5·3	4·0	4·3	6·9	4·9	3·7	4·6
Ágybérlő	—	0·2	0·1	0·2	0·3	0·2	3·4	1·1
Háztartási alkalmazott	18·5	7·0	10·2	8·9	5·8	8·1	0·5	5·9
Vendég	1·0	1·2	1·7	1·3	1·1	1·3	0·4	1·0

A közületi alkalmazottak lakásaiban, mint láttuk, 102.453 egyén lakott. *Ez a hatalmas tömeg Budapest székesfőváros lakosságának kerekszámában 10%-a, sőt 1928-ban még ennél is nagyobb része volt. A székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtéséből esetleg kimaradt elemek szociális és gazdasági viszonyai alig lehettek mások, mint aminőket a többiek megfeszítettek, vagy leszünk alább még megfestendőek. Nyilvánvaló így, hogy az adatgyűjtés a fővárosi társadalomnak hatalmas, értékes ágról nyújt olyan jellemző adatokat, melyek sok részletükben ugyan nem kedvezők, de jogosan hívják fel az állam és társadalom figyelmét s kívánnak orvoslást.*

c) A közületi alkalmazottak negyedévi lakásbérei.

A rendszeresített állásokra kinevezett közületi alkalmazottak megélhetését bizonyos értelemben könnyebbé teszi az, hogy fizetésükön kívül negyedévenként lakbért is kapnak. *Illetményeik a havi fizetés és a lakbér összefoglalásával sem mozognak ugyan olyan nívón, mely nyugodt és társadalmi állásukhoz képest megfelelő megélhetést biztosítana, — a társadalom egyéb kereső elemeihez viszonyítva azonban, amelyeknek jövedelemszerzésében a lakbérilletmény rendszerint ismeretlen fogalom, a közületi alkalmazottak kétségkívül előnyben vannak. A lakásbérek kérdését, kapcsolatban a tényleg fizetett lakbérek összegével, több irányban is vizsgálat alá vehetjük. Ez irányok elsője a lakbérilletmények nagyság szerint való megoszlása felé mutat:*

Az illetmény fejében kapott negyed- évi lakbér nagysága	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansz- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Lakbére nincs	—	4·1	5·7	4·3	4·4	4·3	3·4	4·0
Lakbére van és pedig :								
— 80 P	—	—	—	—	—	—	14·9	4·3
81—100 «	—	2·3	1·6	1·5	3·7	2·1	39·2	12·8
101—150 «	—	22·6	9·3	13·9	31·7	18·8	26·1	21·0
151—200 «	1·2	28·4	30·7	22·9	41·5	28·0	4·9	21·3
201—250 «	2·6	12·5	11·5	14·2	6·0	12·0	—	8·5
251—300 «	8·9	7·9	13·3	10·2	6·3	9·1	—	6·5
301—400 «	54·6	14·5	20·9	22·1	4·8	17·3	—	12·3
401—500 «	27·6	3·4	4·2	6·1	0·1	4·4	—	3·1
501—600 «	5·0	1·0	0·2	1·3	0·0	1·0	—	0·7
601— «	0·1	0·3	—	0·3	—	0·2	—	0·2
Természetbeni lakást kap. . .	—	2·8	2·4	3·1	1·2	2·6	11·3	5·1
Ismeretlen	—	0·2	0·2	0·1	0·3	0·2	0·2	0·2

Azoknak a közületi alkalmazottaknak a száma, akiknek lakbérük nincs, elenyészően kevés. Nem is lehet másképen, mert a világháború után az ideiglenes alkalmazású tisztviselők szinte eltűntek a közszolgálatból, a rendszeres állást betöltő alkalmazottak számára pedig a jogszabályok általában megállapítják a lakbért — ha az újabb fejlődés meg is szüntette a régi rendszert, midőn a közületi alkalmazottak — állásuknál fogva s tekintet nélkül családtagjaik számára — egyforma összegben kaptak lakbért.

Azoknak a száma, akiknek természetbeni lakásuk volt, szintén csekély volt, — különösen a tisztviselők körében. Viszont az altisztek és a szolgáknak több, mint egytizedrésze kapott lakbér helyett természetbeni lakást.

A közületi alkalmazottak tömegének lakbérük nagysága szerint való megoszlása meglehetősen egyszerű. Azok arányszáma, akiknek lakbére negyedévenként maximálisan 100 pengő, 17·1% (az altisztek és a szolgák között azonban 54%). Aki a székesfővárosi lakbérviszonyokat csak megközelítőleg is ismeri, az tisztában van azzal, hogy negyedévenként 100, évenként 400 pengő bérért csak ósdi és szűk lakásokat lehet kibérelni. Azok, akiknek lakásbére csak ekkora vagy ráfizetnek a fizetésükből a lakbérükre, vagy pedig szinte le kell mondaniuk arról, hogy lakásszükségletüket a pusztá földél megszerzésén túl biztosíthassák.

Az alkalmazottak legnagyobb csoportjának (42·3%) 101—200 pengős lakbére volt. Ekkora lakáspénz ellenében sem lehetett bérelni szerényebb polgári igényeknek megfelelő lakást. Pedig a tisztviselők 46·8%-ának volt ennyi lakbére, az altisztek és a szolgák között egy sem akadt, akinek lakbére negyedévenként 200 pengőn felül emelkedett volna. A legtöbbjüké 150 pengőnél sem volt nagyobb.

A férfitisztviselők kormegoszlásából és sokszor magasabb tisztviselői állásából folyik az, hogy közülük csupán 36·8%-nak lakbére volt ily alacsony összegű, a nők közül sokkal többé (73·2%). Az utóbbiak közül általában

kevésnek volt negyedévenként 200 pengőnél magasabb lakbére. 201—300, illetőleg 301—400 pengős lakbére csak tisztviselőknek volt. Előbbi a tisztviselők 21·1%-ának, utóbbi 17·3%-uknak. Azoknak a tisztviselőknek a száma azonban, akik negyedévenként 400 pengőnél nagyobb lakbért kapnak, rohamosan fogy; az 500 pengőnél nagyobb bért élvezőké pedig egészen jelentéktelenre olvad le. Lehetséges, hogy a nagyobb lakbért élvező, magasabb rangú tisztviselők közül aránylag sokan maradtak ki a statisztikai hivatal ezen szociális megfigyeléséből. De valószínű, hogy az összes, a fővárosban munkálkodó közalkalmazottak adatainak begyűjtése esetén is csak jelentéktelenül változott volna meg a kép.

d) A közületi alkalmazottak főbérleti lakásainak lakbérei.

A lakberek — láttuk — aligha elegendők arra, hogy azok révén az alkalmazottak megfelelő lakást szerezhessenek. A székesfővárosi statisztikai hivatal azonban természetesen arra nézve is kiterjesztette vizsgálódási körét, hogy a közületi alkalmazottak mekkora lakbért fizetnek. Az adatgyűjtésnek ebből a részéből elsősorban a főbérleti lakású bérlők vagy ilyenekkel egyébként rendelkező alkalmazottak lakásainak bérstatisztikája érdekelheti a kutatót. Először ezeket az adatokat idézzük s bár a későbbiekben az albérlő és ágybérlő alkalmazottak által fizetett bérösszegeket is áttekintjük, lemondunk a közületi alkalmazottak által fizetett lakberek együttes szemléletéről, mert a bérleti viszony természete éles éket ver a lakásprobléma megoldásának különböző útjai közé:

Főbérleti lakások negyedévi lakbére	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Áltisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
— 100 P	0·8	10·0	4·9	8·0	11·1	8·5	39·4	19·0
101 — 150 «	3·8	17·8	9·3	14·6	19·0	15·4	17·0	15·9
151 — 200 «	4·1	15·8	12·1	13·7	18·3	14·5	4·7	11·1
201 — 250 «	6·9	12·7	13·3	12·7	11·8	12·5	0·8	8·6
251 — 300 «	10·5	8·0	11·7	9·1	8·0	8·9	0·2	5·9
301 — 400 «	30·2	10·2	15·3	13·0	8·4	12·2	0·2	8·1
401 — 500 «	13·1	4·2	6·1	5·4	3·0	5·0	0·1	3·3
501 — 600 «	7·2	1·8	2·3	2·4	0·9	2·2	—	1·5
601 — 750 «	5·6	1·1	1·5	1·6	0·5	1·4	—	0·9
751 — 1.000 «	1·8	0·6	0·4	0·7	0·2	0·6	—	0·4
1.001 — «	1·0	0·3	0·3	0·4	—	0·3	—	0·2
Háztulajdonos	5·8	4·9	6·4	5·5	4·0	5·3	2·4	4·3
Természetbeni lakás.....	1·8	6·5	8·8	6·6	7·1	6·7	28·9	14·3
Ismeretlen	7·4	6·1	7·6	6·3	7·7	6·5	6·3	6·5

Felmerülhetne a gondolat, hogy ezeket az adatokat rendre összevessük azokkal az arányszámokkal, melyeket tanulmányunk imént lezárt szakaszában dolgoztunk fel, azaz hasonlítsuk össze a közalkalmazottak számsorait: a kapott és fizetett lakbérük szerint. Minthogy azonban az

amott tárgyalt számsor az összes alkalmazottakat egybe foglalta, azokat is tehát, akik mint albérlők, vagy mint ágybérlők elégitik ki lakásszükségletüket, helyesebbnek látszik, hogy a rendszeres és következetes összehasonlítást mellőzzük. Csupán nagy vonásokban hívjuk fel tehát a figyelmet a két számsor közötti összefüggésre.

Az összes közületi alkalmazottak között például 20%-nyi sem volt azoknak az alkalmazottaknak a száma, akiknek lakása negyedévenként legfeljebb 100 pengőbe került. Ez az arányszám azonban valamivel mégis nagyobb, mint a legfeljebb 100 pengő lakbérilletményt élvező alkalmazottaké. *Vannak tehát olyan közületi alkalmazottak, akik még szegényes lakbérükön is takarékoskodni akarnak.* Pedig a minimális lakbért fizető alkalmazottak arányszáma esetleg magasabb s az így kialakuló kép még kedvezőtlenebb volna, ha azt nem látnók, hogy az alkalmazottak közül sokkal többnek van természetbeni lakása, mint ahány illet: lakbérilletménye fejében kap. Sokan — láttuk ezt már előbb — olyan mellékfoglalkozáshoz jutottak — főképp altisztek és szolgák — melyek révén természetbeni lakást kaptak.

101—200 pengős lakásbére az alkalmazottak 27.0%-ának volt, — jóval kevesebbnek, mint amennyien hasonló összegű lakbérilletményt élveztek. Részben a természetbeni lakások megnövekedett tömege, továbbá azon alkalmazottak számának szaporodása, akiknek tényleg fizetett lakbéreit nem ismerjük, okozhatta azt, hogy az alacsony lakásbért fizető alkalmazottak arányszáma háttérbe szorult. De valószínűbb a másik feltevés: *az alkalmazottak közül sokan kénytelenek elégtelen lakbérüket szegényes fizetésükből kiegészíteni.* Pedig a lakások túlnyomórészt semmiesetre sem elégíthetnek ki magasabb igényeket; az évi 1600 pengőnél drágábbak arányszáma — pedig ilyen bérért 1928-ban a főváros sok részében csak két-három szobás modern lakást adtak — nem volt több, mint 6.41%.

A tisztviselők lakásviszonyait ez az adatgyűjtés is jóval kedvezőbbnek mutatja, mint az altisztekét és szolgákét. A tisztviselők — s főként a nőtisztviselők — gazdasági helyzetére is rossz fényt vet az, — akár azok a tisztviselők szorulnak ilyen lakásba, akiknek nincs lakbérilletményük, akár azok, akik lakbérükön takarékoskodnak — hogy legfeljebb 100 pengős negyedévi bérű lakása mennyinek van közöttük. Az altisztek és a szolgák lakása között a legfeljebb 100 pengős bérűek arányszáma még jobban kiugrik, bár a sok természetbeni lakás lenyomhatná azt. Szórványosan azonban az adatgyűjtés olyan altisztekkel és szolgákkal is találkozott, akik lakásukért negyedévenként 301—400 pengőnél többet fizettek.

A nőtisztviselők lakásai között több az olcsóbb lakás, mint a férfitisztviselőké között. A tisztviselők három kategóriája közül legdrágább lakásokban a bírák és ügyészek laknak, legolcsóbban az egy csoportba foglalt »tisztviselők«.

e) A közületi alkalmazottak lakbérilletményének és tényleg fizetett lakbérének összehasonlítása.

A székesfővárosi statisztikai hivatal — legalább az összes közületi alkalmazottakra vonatkozólag egységesen — feldolgozta a közületi alkalmazottak lakbérilletményének és tényleg fizetett lakbérüknek kombinációját. Ez a feldolgozás legtisztábban világítja meg azt a tényt, hogy milyen sokan kényszerülnek lakbérüknek egyéb jövedelmeikből való kiegészítésére. A főbb eredményeket alább közöljük, megjegyezve, hogy a viszonyszámítások révén az egy-egy lakbérilletmény-kategóriába tartozott alkalmazottakra állapítottuk meg azt, miképpen csoportosulnak lakbérterhük szerint:

A tényleg fizetett negyedévi lakbér	Lakbér nincs	Az illetmény fejében kapott negyedévi lakbér										Természetbeni lakást kap	Ismeretlen	Összesen
		—70	71—100	101—150	151—200	201—250	251—300	301—400	401—500	501—750	751—			
— 50 P	4:3	5:3	6:7	3:3	1:1	0:4	—	0:1	—	—	—	—	5:6	2:3
51—100 «	13:3	34:4	39:5	26:3	14:1	7:6	3:6	1:4	0:4	—	—	—	5:6	16:7
101—150 «	11:4	15:0	16:8	30:6	22:2	19:4	9:4	6:3	2:5	0:9	—	—	5:6	15:9
151—200 «	8:3	13:5	5:9	9:6	23:2	16:0	17:6	10:1	3:9	4:1	33:3	—	5:6	11:1
201—250 «	4:5	6:5	1:9	5:2	12:9	22:0	16:8	13:0	6:4	2:3	—	—	5:6	8:6
251—300 «	3:7	6:1	0:7	2:4	6:6	10:1	16:9	11:9	7:7	2:7	—	—	9:5	5:9
301—400 «	5:3	4:0	0:8	2:2	4:6	7:6	13:8	24:9	24:4	22:5	33:4	—	20:8	8:1
401—500 «	2:1	2:1	0:4	0:7	1:8	2:4	4:9	8:6	15:6	17:9	—	—	13:2	3:3
501—750 «	4:1	1:1	0:2	0:4	0:9	1:9	2:6	5:5	15:1	16:1	—	—	9:5	2:4
751—1.000 «	0:8	—	—	0:1	0:1	0:3	0:5	1:0	2:0	6:4	—	—	1:9	0:4
1.001— «	0:2	—	—	—	—	—	0:4	0:6	1:0	3:2	—	—	—	0:2
Háztulajdonos	1:8	4:6	3:3	2:8	3:6	5:0	6:6	7:1	10:1	9:2	33:3	100:0	7:6	4:3
Természetbeni lakás	27:3	4:0	14:5	9:9	3:9	2:7	1:5	2:8	2:4	0:5	—	—	5:7	14:3
Ismeretlen	12:9	3:4	9:3	6:5	5:0	4:6	5:4	6:7	8:5	14:2	—	—	3:8	6:5

A lakbért nem élvező alkalmazottak gyakran természetbeni lakás révén segítenek magukon, jelentős részükről azonban nem tudta a felvétel megállapítani, hogy mekkora lakbért fizetnek. Viszont aránylag meglepően sokan lennének közöttük azok, akik 1000 pengőnél nagyobb lakásbért fizetnek. Kár, hogy nem tudjuk azt, kik ezek.

A legfeljebb 70 pengő lakbérilletményt élvező alkalmazottaknak csupán kisebbsége fedezheti lakbérével tényleges lakásbérét. Közülük is sokan lakásigényük kielégítése érdekében tekintélyes áldozatot hoznak. Még azoknak az arányszáma sem mosódik el egészen, akik sokszorosan többet fizetnek lakásukért lakbérilletményüknél.

E rendkívüli jelenségek előfordulása a 75—100 pengő lakbérű alkalmazottaknál már ritkábbá válik. Nemcsak azért, mert közöttük is soknak van természetbeni lakása; inkább azért, mert megközelítőleg felerészük lakbérilletményéből legalább jórészben ki tudja fizetni lakbérszámát s azok száma, akik erősen túlfizetik a lakbérüket, láthatólag csökken. Nem más a tanulság a 100—150 pengő lakbérilletményű alkalmazottaknál sem: sőt közöttük már azok is feltűnedeznek, akik lakbérükön valamit meg-

takarítanak, amit főbérleti lakásuknál persze csak úgy érhetnek el, ha lakásigényüket alaposan leszorítják. A 151—200 pengő lakbérilletményű közületi alkalmazottak legtöbbje ugyanannyi lakbért is fizet, — mint ahogy feljebb — bezárólag a 301—400 pengő lakbérilletményt élvező alkalmazottakig, — mindig a tényleg fizetett lakbért is: a lakbérilletmény nagysága irányítja.

A 151—200 és a 301—400 pengő lakbérilletményű alkalmazottaknak megoszlását tehát legcélszerűbben lejtőgörbékkel ábrázolhatnók, azzal a különbséggel, hogy a görbék jobbra, azaz a magasabb lakásbért fizető alkalmazottak számát mutató csoportok felé volnának meredekesek s azután hirtelen esők. A 401—500 és az 501—750 pengő lakbérilletményű alkalmazottak megoszlása némileg más: a maximumok az alacsonyabb lakásbéreknél mutatkoznak, viszont a maximumon túl is elég magas arányszámok mutatkoznak. Az ezeket a számsorokat ábrázoló lejtőgörbe tehát határozottan balfelé meredek alakú volna.

A magasabb lakbérilletményt élvező alkalmazottak soraiban egyre többen vannak a háztulajdonosok, a magukéban lakók, *de főképen a nagyobb lakásbért élvező, tehát magasabbrangú tisztviselők körében találkozunk olyan esetekkel is, mikor a lakbérüket felülfizetik azért, hogy társadalmi állásuknak megfelelő lakást bérelhessenek ki.* Így is igazodik a tény, hogy a modernebb lakások bére sokkal magasabbra szökkent fel a békeidőkhöz képest, hogyszem azokat — 1928-ban — a lakbérilletmény fejében lehetett volna megkapni.

f) A közületi alkalmazottak lakásai bérleményük összetétele szerint.

A székesfővárosi statisztikai hivatal felvétele kimerítő részletességgel tagolta a közületi alkalmazottak lakásviszonyait abból a szempontból, hogy azok főbérleti lakásai mekkorák és milyen részekből állanak: a lakásokat nagyság szerint felsorolták a szerint, hogy mennyihez tartozik előszoba, cselédszoba, fürdőszoba stb. A nyilvánosságra hozott eredményekből szinte tökéletes tájékozódást szerezhetünk. Tanulmányunk szempontjából azonban elegendő, ha csupán az összevont adatokat közöljük most is s megelégszünk a főbérleti lakásoknak csupán a szobák száma szerint való részletezésével s a legfontosabb mellékkörülményt, azt azonban, hogy a lakások közül mennyi fürdőszobás, mégis gondosan mérlegeljük:

Főbérleti lakások összetétele	Bírák és ügyészek	Tiszt- viselők	Tan- személyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
tisztviselők					tisztviselők			
0 szoba, 1 konyha .	—	—	—	—	—	—	0·2	0·1
1 szobás	4·4	25·1	14·2	20·0	30·5	21·8	82·1	42·3
2 „	21·0	44·3	40·8	41·9	45·0	42·5	14·5	32·9
3 „	43·2	20·1	28·8	24·2	17·2	23·0	0·5	15·4
4 „	20·6	7·2	10·8	9·6	4·2	8·6	0·1	5·7
5 „	8·5	2·0	3·4	2·9	1·1	2·6	0·0	1·7
6 és többszobás ...	2·1	0·6	1·0	0·9	0·0	0·8	—	0·5
Egyéb bérlemények.	—	—	—	—	—	—	0·1	0·0
Ismeretlen	0·2	0·7	1·0	0·5	2·0	0·7	2·5	1·4

A közalkalmazottak lakásviszonyainak szegényes voltát igazolja az, hogy lakásaiknak több, mint $\frac{2}{5}$ része egyszobás. Ha pedig azokat az alkalmazottakat foglaljuk össze, akiknek legfeljebb kétszobás lakásuk van, már az egész tömeg 75·3%-át elértük. Ezt az igazán kedvezőtlen eredményt az a körülmény hozta létre, hogy az altisztek és a szolgák közül több, mint $\frac{4}{5}$ résznek csupán egyszobás lakása van s a kétszobás lakás kategóriával szinte tökéletesen le is zárul lakásstatistikájuk részletezése. De a tisztviselőknél sem sokkal jobb a helyzet; 64·3%-uknak is legfeljebb kétszobás a lakása. Igaz, hogy ezek mögött az egyszobás lakások arányszáma erősen háttérbeszorul. A nőtisztviselők lakásviszonyai sokkal egyszerűbbek: 75·5%-uknak legfeljebb kétszobás a lakása, a férfitisztviselők közül 61·9%-nak. A bírák és az ügyészek lakásainak ugyan csak kisebbsége (25·4%-a) egy- vagy kétszobás, de alapjában véve mégis elég sok. A tanszemélyzet és az egycsoportba foglalt »tisztviselők« lakásviszonyait összehasonlítva az utóbbiaké a kedvezőtlenebb.

Háromszobás lakása körülbelül minden hatodik-hetedik közületi alkalmazottnak volt. Ha azonban a vizsgálat körét csak a tisztviselőkre korlátozzuk, megközelítőleg minden negyediknek. Erősen jelentkezik itt a férfitisztviselők fizetésében és lakbérilletményében gyökeredző gazdasági fölény s élesen kidomborodik a bírák és ügyészek magasabb lakbérilletményeinek a hatása. Bíráinknak és ügyészeinknek általában még sincsenek nagy lakásaik; a legfeljebb háromszobás lakásban lakó bírák arányszáma 68·6%. Kevés közületi alkalmazottnak volt négyszobás lakása, öt, vagy hatszobás lakása pedig már teljesen elenyésző kisebbségnek.

A közületi alkalmazottak lakásviszonyai tehát épenséggel nem olyanok, mint aminőket a középosztály legértékesebb elemeinek egyikénél várhatnánk. Még erősebben alakul ki bennünk ez a vélemény, ha a fürdőszobás lakások statisztikáját vizsgáljuk. A modern lakásegészségügy megkívánja, hogy még a legkisebb lakásban is legyen külön fürdőszoba. Ezzel a követeléssel szemben élesen ellentétben állanak az alábbi adatok:

A főberleti lakások közül fürdőszobás	Bírák és ügyészek	Tiszt- viselők	Tan- személyzet	Férfitisztviselők	Nőtisztviselők	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
1 szobás	44·7	7·4	14·2	7·4	10·8	8·6	0·6	3·3
2 „	74·2	48·4	63·7	52·1	52·4	52·1	9·5	45·7
3 „	93·2	83·8	90·0	87·4	78·7	86·3	31·7	85·6
4 „	99·8	93·8	97·6	95·2	97·9	95·4	80·0	95·4
5 „	100·0	99·5	96·7	100·0	83·0	98·8	0·0	98·8
6 vagy több szobás	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0	100·0
Mindössze	88·8	49·4	68·7	57·3	45·5	55·4	2·1	37·2

A lakásoknak alig harmadrésze fürdőszobás. Jórészt ugyan az altisztek és szolgák lakásainak szinte nyomorúságos fürdőellátása miatt, de a tisztviselők lakásai közül is csak a felerész fürdőszobás s ha a tisztviselők négy,

öt vagy többszobás lakásai túlnyomórészt fürdőszobát is foglalnak magukban, az egyszobás lakásokban szinte fehérhollószámba megy a fürdőszoba. Pedig 2770 tisztviselőnek van ilyen főbérleti lakása. A kétszobás lakásoknak is csak nagyobbik felében van fürdőszoba, ami csak a háromszobás lakásoktól felfelé lesz általánosabbá.

Ismét más adatok:

A lakásban	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tan-személyzet	Férfi-tisztviselők	Nő-tisztviselők	Összes	Altisztek	Együtt
Villányvilágítás van	100·0	93·7	95·2	94·8	92·0	94·3	72·2	86·8
Gázvezeték	« 91·6	53·2	66·7	58·3	55·7	57·9	24·6	46·5
Vízvezeték	« 100·0	90·6	96·0	93·4	86·4	92·2	71·8	85·3

A lakások nagy többségében villanyáramszolgáltatás van és azok bekapcsoltattak a vízvezetéki hálózatba is. A tisztviselőlakások csaknem mind rendelkeznek ezekkel a kényelmi, illetőleg egészségügyi berendezésekkel. Gázvezeték azonban a közalkalmazottak lakásainak felerészében sincsen felszerelve, noha a háztartás tisztasága szempontjából különösen a gázfűtő- és sütőberendezések előnye vitán felül áll.

g) A közületi alkalmazottak lakásai nagyságuk és a fizetett bérösszeg szerint tagolva.

A statisztikai hivatal közlései alapján a legnagyobb részletességgel hasonlíthatnók össze — bár csak a közületi alkalmazottak egységes tömegére vonatkozólag — a különböző nagyságú lakások összetételét a tényleg fizetett negyedévi lakbérrel. De itt is beérjük az összevont adatokkal: a szobaszámmal jelzett lakáscsoportokat vetjük össze a bér nagyságával. A megoszlási viszonyszámokat kiszámítandó, az egyes lakbérkategóriákhoz tartozó lakások arányszámait állapítottuk meg:

A lakás nagysága	Tényleges bér pengőben										
	50 —	50—100	100—150	150—200	200—250	250—300	300—400	400—500	500—700	700—1000	1000 —
Csak konyha	1·7	0·0	0·1	—	—	—	—	—	—	—	—
Egy szoba	94·9	90·8	56·4	22·1	6·4	3·2	0·9	—	—	—	—
Két «	—	7·5	40·7	68·9	76·6	53·3	20·8	18·2	6·8	—	—
Három «	—	1·1	2·0	8·1	15·0	40·1	59·9	44·4	33·2	17·5	—
Négy «	—	—	0·4	0·5	1·2	2·7	17·2	32·4	41·5	26·3	—
Öt «	—	—	—	0·1	0·4	0·6	0·8	4·5	16·9	33·7	—
Több «	—	—	—	—	0·1	—	0·1	0·2	1·4	20·0	—
Egyéb bérlemény	0·4	0·1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ismeretlen	3·0	0·5	0·4	0·3	0·3	0·1	0·3	0·3	0·2	2·5	—

Legfeljebb 50 pengő negyedévi bérért természetesen csak egyszobás lakásokat kaphatnak a közületi alkalmazottak, sőt csak egészen kezdetleges berendezésűeket. Az 50—100 pengős negyedévi lakbérű lakások túlnyomó része is egyszobás. Csak a 100—150 pengő bérű lakások között kezdenek jelentősebb szerepet játszani a kétszobás lakások, hogy azután 150—200 pengős bérűek között teljesen előtérbe jussanak. A 200—250 pengő bérű lakások között egyszobás alig van. Sokan viszont ezért a bérért már háromszobás vagy még nagyobb lakást kapnak, bár aligha modern felszerelésűt. Háromszobás lakásuk azonban csak azoknak a főbérlőknek van, akik 250—300 pengő negyedévi bért áldoznak, de többségre ezek a lakások csak azok lakásai között jutnak, akik negyedévenként 300—400 pengőt adnak ki lakbérré.

A lakásbéreknek a lakás nagyságával való összefüggése világosan mutatkozik a 400—500 pengős és az 500—750 pengő lakbért fizető közületi alkalmazottaknál is s nem cáfolódik meg a tanulság a még drágább és a legdrágább lakásoknál sem. Az a körülmény azonban, hogy a 750—1.000 pengő negyedévi bért fizető közületi alkalmazottak között épen elég sokan voltak azok, akiknek csak három vagy négyszobás lakásuk volt, jelzi, hogy az 1928. év elején még abnormális állapotok voltak a budapesti lakáspiacon s a közületi alkalmazottak gyakran nagy anyagi áldozatok árán sem tudtak akkora lakáshoz jutni, amilyenre joggal számíthattak volna.

h) A lakások tűz és betörés ellen való biztosítása.

Tanulmányunk más részeiben foglalkoztunk a közületi alkalmazottak életbiztosítási ügyleteivel s láttuk, hogy annak egy előre milyen kevés szerepe van a közületi alkalmazottak életében. Míg azonban az életbiztosítás terén így határozott tartózkodást láttunk, a főbérleti lakások tűz- és betörés elleni biztosítása tekintetében az érdeklődés kétségtelenül megvan:

	A lakás tűz ellen			A lakás betörés ellen		
	Férfi-	Nő-	Összes	Férfi-	Nő-	Összes
	tisztviselők	tisztviselők		tisztviselők	tisztviselők	
Biztosítva nincs	80·7	88·8	82·1	83·9	89·9	85·0
Biztosítva van és pedig:						
— 1.000 pengőre	1·2	1·4	1·2	0·9	1·3	1·0
1.001—2.500 *	1·1	1·0	1·1	0·9	0·9	1·0
2.501—5.000 *	2·0	1·6	2·0	2·0	1·8	1·9
5.001—10.000 *	5·9	3·2	5·4	5·1	2·7	4·6
10.001—25.000 *	5·8	1·9	5·1	5·0	1·8	4·3
25.001—50.000 *	1·7	0·4	1·4	1·0	0·3	0·9
50.001— *	0·2	—	0·2	0·0	—	0·1
Ismeretlen	1·4	1·7	1·5	1·2	1·3	1·2

A lakások ötödrészét tűz ellen, hatodrészüket pedig betörés ellen is biztosították. Az adatok részletei arra vallanak, hogy jobbra a tehetősebb lemek szánják magukat ilyen biztosítási ügyletek megkötésére.

i) A közületi alkalmazottak főbérleti lakásainak albérletbe adása.

Említettük már előbb, hogy egyik-másik alkalmazott jövedelmeit fokozandó — lakásának bizonyos részét albérletbe adja. Arányszámuk azonban csak 6-9 %. Legtöbbször csak egy szobát adnak albérletbe, — de 352-en egy-szobás lakásokból adják albérletbe ezt a szobát. Maguk nyilván, — talán család-tagjaikkal együtt a mellékhelyiségekbe szorulnak. Az egyszobás lakások ellenben mégis rendszerint oly szűkek, hogy nehezen lehet használatukról lemondani. Ez az oka annak, hogy a két, három stb. szobás lakások között fokozatosan nagyobb azok arányszáma, melyekből egy vagy több szoba albérlet.

Az albérlettel foglalkozó alkalmazottak számát csoportokra is bonthatjuk:

A főbérleti lakásból szobát albérletbe	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Nem adnak	95·1	93·3	92·9	94·4	88·1	93·3	92·8	93·1
Adnak és pedig :								
1 szobát	3·4	5·0	5·5	4·2	9·4	5·1	6·7	5·6
2 „	1·3	0·9	1·0	0·8	1·5	0·9	0·2	0·7
3—6 „	0·2	0·1	0·3	0·1	0·5	0·2	0·0	0·1
Egyéb helyiségek	—	0·2	0·1	0·1	0·3	0·1	0·3	0·2
Ismeretlen	—	0·5	0·2	0·4	0·2	0·4	—	0·3

Az altisztek és a szolgák — különösen egy szobát — gyakrabban adnak albérletbe, mint a tisztviselők. Az utóbbiak azonban sűrűbben hasznosítják albérlet útján két vagy több szobájukat, — persze lakásaik között is több a nagy lakás.

A nőtisztviselők gyakrabban foglalkoznak albérlettel. Az egy, két vagy több szobát albérletbe adó tisztviselők között ez egyaránt kitűnik.

Az albérletekért azonban a közületi alkalmazottak általában csekély összegeket kapnak:

A közalkalmazottak albérleli által fizetett lakbér nagysága	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
— 20 P	6·7	13·3	4·1	13·7	4·8	11·0	45·3	23·4
21— 30 «	10·0	14·3	11·7	12·9	15·3	13·6	19·3	15·7
31— 40 «	13·3	30·8	24·4	30·4	25·0	28·8	19·0	25·2
41— 50 «	10·0	10·1	14·2	9·1	15·3	11·0	6·4	9·3
51— 70 «	30·0	12·1	16·7	14·0	13·1	13·7	4·2	10·3
71—100 «	16·7	11·1	13·2	10·3	15·3	11·8	1·4	8·0
100— «	13·3	4·0	8·1	4·6	6·7	5·2	0·4	3·5
Ismeretlen	—	4·3	7·6	5·0	4·5	4·9	4·0	4·6

Az albérlők jórészt (az eseteknek csaknem kétharmadrésében) maximalsan havi 20 pengőt fizetnek. Ez azt mutatja, hogy a közületi alkalmazottak gyakran kevés pénz ellenében is megbontják otthonuk elzártágát s fogadnak be idegeneket lakásukba. A tisztviselők albérletei között sűrűbben fordulnak elő drágábbak, — viszont az altisztek és szolgák albérllői között a többet fizetők arányszáma egészen alacsony. A nőtisztviselők albérllői között szembeötlően többen vannak azok, akik nagyobb összegeket fizetnek.

j) Az albérlő és ágybérllő közületi alkalmazottak.

Az imént azokról a közületi alkalmazottakról szóltunk, akik lakásrészeiket albérletbe adják. Jólal nagyobb azonban azoknak a száma, akik maguk albérllők. Sőt, mint tanulmányunk egyéb helyén már érintettük, a közületi alkalmazottak között ágybérllők is vannak.

Előbb az albérllő alkalmazottak lakásainak adatait idézzük :

Az albérllő lakás nagysága	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
Csak konyha	—	0·1	—	0·1	0·3	0·1	3·6	0·8
1 szoba	78·3	88·2	83·7	86·6	89·5	87·2	74·1	84·7
2 „	13·5	5·4	9·1	7·0	3·0	6·2	1·0	5·2
3 „	2·8	0·8	0·4	0·8	0·6	0·8	—	0·6
Csak egyéb helyiség.	—	0·1	—	0·0	0·6	0·1	1·3	0·3
Ismeretlen	5·4	5·4	6·8	5·5	6·0	5·6	20·0	8·4

Az albérletben lakó közületi alkalmazottak összes száma 1976 volt (7·2%, tisztviselő 8·1%, az altisztek 4·8%). A fontosabb tisztviselői kategóriákban az albérllő alkalmazottak arányszámái ezek :

Férfitisztviselők	8·8	„Tisztviselőka	8·8
Nőtisztviselők	6·3	Tanszemélyzet	5·9
Bírák és ügyészek	5·4		

Az arányszámok az alkalmazottak gazdasági helyzetének függvényei. Vizsgáljuk meg az albérllő alkalmazottak lakásainak bérviszonyait :

Az albérlet havi díja	Bírák és ügyészek	Tisztviselők	Tansze- mélyzet	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgák	Együtt
				tisztviselők				
— 20 P	—	7·4	3·0	6·3	7·2	6·4	31·9	11·5
21— 30 «	—	14·4	9·2	13·6	12·0	13·3	27·0	15·9
31— 40 «	8·1	30·3	25·8	27·6	34·4	29·1	17·2	26·7
41— 50 «	10·8	14·0	16·0	14·8	12·2	14·4	6·5	12·8
51— 60 «	10·8	9·6	15·6	10·3	12·0	10·6	0·5	8·6
61— 80 «	37·9	9·0	16·0	11·0	10·2	10·8	1·3	9·0
81—100 «	5·4	2·9	3·8	3·4	2·1	3·1	0·5	2·6
101— «	16·2	5·0	2·6	5·0	4·2	4·8	—	3·9
Ismeretlen	10·8	7·4	8·0	8·0	5·7	7·5	15·1	9·0

Ezekhez az arányszámokhoz nem kell bővebb kommentár; az albérlő közületi alkalmazottak túlnyomórésze anyagiak híján nem szerezhethet főbérleti lakást, sem a magasabb lakbért nem tudná fizetni, sem lakásának első berendezéséről nem tud gondoskodni.

Az albérleti lakások problémájának a megélhetés kérdésével való összefüggését még jobban mutatja az albérletekért havonta fizetett díjak csoportosítása. A legfeljebb 50 pengő lakbért fizető alkalmazottak arányszáma 66·9%. Lehetséges, hogy közöttük sokan vannak olyanok, akiknek lakbérilletményük nincs. De egyébként is, főként az anyagiak kérdésén múlik az, hogy közületi alkalmazottak albérleti lakásokban élnek-e, vagy sem. A tisztviselők persze magasabb összegeket fizetnek albérleti lakásaikért, mint az altisztek és szolgák. Közülük is a bírák és az ügyészek mellett meg kell emlékeznünk a tanszemélyzetről. Az albérlő közületi alkalmazottak lakásainak adatait — egytömegben — a statisztikai hivatal a lakások nagysága és a bérleti díj kombinációjával is feldolgozta:

A lakás összetétele	Az albérlők havonként fizetnek										Ismeretlen	Összesen
	—20	21—30	31—40	41—50	51—60	61—80	81—100	101—150	151 —			
	pengő											
Csak 1 konyha	1·8	1·0	0·6	0·4	—	—	1·9	5·5	—	0·6	0·8	
1 szoba	85·4	93·3	96·6	94·8	92·4	84·2	55·8	40·0	40·9	39·3	84·7	
2 „	—	1·0	1·7	2·8	5·8	10·2	34·6	41·8	27·3	4·5	5·1	
3 „	—	—	—	—	—	0·6	1·9	7·3	27·3	—	0·6	
Csak egyéb helyiség	0·9	—	—	—	—	—	5·8	3·6	—	—	0·4	
Ismeretlen	11·9	4·7	1·1	2·0	1·8	5·0	—	1·8	4·5	55·6	8·4	

Mindenesetre tény, hogy az albérlő közületi alkalmazottak nagyobb áldozatok fejében általában nagyobb lakáshoz is jutnak

Az albérlő közületi alkalmazottak sok esetben nem csupán lakásuk révén kapcsolódnak lakásadóikhoz, hanem egyéb ellenszolgáltatásokért is fizetnek azoknak — lakásért, fűtésért, világításért, fürdőszoba használatért stb.

Azok az albérletek a leggyakoribbak, mikor az albérlő csupán a lakást bérlő ki, de egyéb szükségleteinek kielégítéséről maga gondoskodik. Közöttük néhány olyan is van, melyeket joggal drágának mondhatunk. Drágább albérletekkel azonban mégis inkább olyan esetekben találkozunk, mikor az albérlők lakásukon kívül reggelit, fürdőszoba használatot, továbbá világítást, esetleg fűtést is kapnak.

A teljesség kedvéért az erre vonatkozó főbb adatokat szintén ideiktatjuk:

Az albérlők fizetnek havonként	Ellenszolgáltatás								Összesen
	lakás	lakás, fűtés, világítás	lakás, fűtés, világítás, reggeli, fürdőszoba	lakás, világítás	lakás, világítás, reggeli, fürdőszoba	lakás, fürdőszoba	ismeretlen	egyéb	
— 20 pengőt	16.4	20.6	10.5	6.4	3.9	1.3	10.6	16.2	11.4
21— 30 „	16.2	18.8	16.9	19.1	12.8	8.9	10.6	23.5	15.9
31— 40 „	29.3	32.1	15.8	32.9	25.5	25.5	10.6	11.8	26.7
41— 50 „	11.7	9.7	11.6	14.2	20.6	15.3	5.1	17.7	12.8
51— 60 „	8.1	5.5	7.4	13.2	11.7	10.2	0.6	5.9	8.7
61— 80 „	7.6	3.6	14.7	8.8	13.9	20.4	1.1	10.3	9.0
81—100 „	2.1	1.8	7.4	1.6	3.9	5.7	1.1	2.9	2.6
101—150 „	2.1	1.8	10.5	0.7	5.0	7.0	—	5.9	2.8
151— „	1.1	0.6	3.1	—	0.5	3.2	1.1	2.9	1.1
Ismeretlen	5.4	5.5	2.1	3.1	2.2	2.5	59.2	2.9	9.0

Az ágybérlo közületi alkalmazottak száma 315. Legnagyobb részük (288) altiszt vagy szolgál. De 27 tisztviselő is akad közöttük, — sajnos nem csupán férfi, hanem nőtisztviselő is.

Az ágybérleti viszonyoknak káros hatásai a közületi alkalmazottak esetében is felszínre kerülnek. Harmadrészüknél az ágybérlőn kívül két, három személy lakik ugyanabban a szobában s ami még szomorúbb, — az eseteknek csaknem kétharmadrészében négy vagy öt személy. Nem sokat lendít a helyzeten az, hogy a tisztviselő-ágybérloők között legalább azok vannak többségben, akikkel együtt legfeljebb két vagy három más személy lakik.

Az ágybérletek hetenkinti díjait a következő adatok részletezik:

Az ágybérlet hetibére	Férfi-	Nő-	Összes	Altisztek és szolgálk	Mindössze
2— 5 pengő	26.3	12.5	22.2	79.9	74.9
6—10 „	36.8	12.5	29.6	13.9	15.2
11— „	21.1	—	14.8	—	1.3
Ismeretlen	15.8	75.0	33.4	6.2	8.6

A hetenkint 6—10 pengő, vagy többet fizető közületi alkalmazottak arányszáma sem mosódik el egészen, — főkép a tisztviselők fizetnek ennyit. *De az a körülmény, hogy az ágybérloők háromnegyed része legfeljebb 2—5 pengőt fizet, bizonyítja, hogy elsősorban a nyomor vagy legalább a megélhetés rendkívüli nehézségei azok, amelyek ezeket a szerencsétlen embereket lakásigényeiknek ilyen szomorú kielégítésére kényszerítik.*

7. Befejezés.

A Budapesten összeírt közületi alkalmazottak szociális és gazdasági viszonyait a székesfővárosi statisztikai hivatal adatgyűjtése alapján széles síkban tekinthettük át. Nem tudjuk szinte eldönteni, a levont tanulságoknak melyik része az, amely több figyelmet érdemel: az alkalmazottak társadalmi összetételére vonatkozó adatok-e vagy azok, amelyek a szorosabb értelemben vett szociális körülményeket világítják meg.

A kormányzati politika szempontjából a begyűjtött anyagnak mindkét része egyaránt fontos. Amabból meggyőződést szerezhethet arról, hogy a magyar társadalomnak mennyire értékes erőit egyesíti magában a közületi alkalmazottak tábora. Emebből a kötelességek parancsoló szava int feléje: a közületi alkalmazottak nagy tömegei olyan szerény életkörülmények között éltek már 1928-ban, melyeknek azóta bekövetkezett romlása a köz tisztviselőit és egyéb alkalmazottait mélyen az alá az életszínvonal alá süllyeszti, melynek épségben tartása nagy állami és nemzeti érdek.

A statisztika feljegyezi az állapotokat, melyeket az idő örök homokórájának mutatója adott pillanatban jelez. Bárcsak az a vizsgálódás, melynek eredményeit e tanulmányt követőleg majd Magyarország boldogabb korszakában fog más toll vezetője papírra vetni, számolna be azoknak a problémáknak szerencsés megoldásáról is, melyek egyikét-másikát a szép felvétel révén, melynek előkészítése és végrehajtása szintén dr. Illyefalvi I. Lajosnak, — a székesfővárosi statisztikai hivatal igazgatójának — koncepcióját dicséri, e kötet lapjain mi érinthettünk.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
1. Bevezetés	3
2. A székesfővárosi közületi alkalmazottak általános adatai	5
a) Az adatgyűjtés néhány jellemző vonása, figyelemmel e tanulmány tartalmára	5
b) A megfigyelési anyag összetételének általános jellemzése	6
c) A köz alkalmazottai alkalmaztatásuk helye szerint	7
3. A fontosabb demográfiai adatok	8
a) A közületi alkalmazottak kora	8
b) A köz alkalmazottai szolgálati idejük szerint	10
c) A közszolgálati alkalmazottak családi állapota és családi pótléka	14
d) A közületi alkalmazottak állampolgársága	17
e) A közületi alkalmazottak vallási viszonyai	17
f) A közületi alkalmazottak születési helye	19
g) A különböző alkalmazottak Budapesten való tartózkodásuk időtartama szerint	21
h) A közületi alkalmazottak Budapestet megelőző szolgálati helye	24
i) A közületi alkalmazottak iskolai végzettsége	25
j) A közületi alkalmazottak idegen nyelvtudása	29
k) A közületi alkalmazottak atyáinak foglalkozása	31
4. A közületi alkalmazottak testi és szellemi művelődésére vonatkozó adatok	37
a) Egészségügyi viszonyok	37
b) A közületi alkalmazottak sportolása	39
c) A közületi alkalmazottak katonai szolgálata, hadipótléka és vitézi rendi tagsága	40
d) A közületi alkalmazottak társadalmi vagy tudományos egyesületi tagsága ..	41
e) A közületi alkalmazottak irodalmi tevékenysége	42
f) A közületi alkalmazottak könyvtárai	42
g) A közületi alkalmazottak napilap- és folyóiratlelőfizetése	43
h) A közületi alkalmazottak szabadságideje	44
i) A közületi alkalmazottak külföldi tartózkodásuk szerint	47
5. A közületi alkalmazottak kereseti és megélhetési viszonyai	49
a) A főfoglalkozásból származó havifizetés nagysága	49
b) A mellékfoglalkozások kérdése	52
c) A közületi alkalmazottak házastársainak foglalkozása	55
d) A közületi alkalmazottak támogatása családjuk részéről	57
e) A közületi alkalmazottak összes havi jövedelme egybevetve családtagjaik számával	58

	Oldal
f) A közületi alkalmazottak életbiztosítása	60
g) A közületi alkalmazottak tartozásai	62
h) A közületi alkalmazottak fizetési előlegei	66
i) A közületi alkalmazottak háztartásai	67
j) A közületi alkalmazottak háztartási alkalmazottai	68
6. A közületi alkalmazottak lakásviszonyai	70
a) A közületi alkalmazottak lakásbérleti viszonyai	71
b) A közületi alkalmazottak lakásában lakó személyek száma	72
c) A közületi alkalmazottak negyedévi lakásbérei	74
d) A közületi alkalmazottak főbérleti lakásainak lakbérei	76
e) A közületi alkalmazottak lakbérilletményének és tényleg fizetett lakbérének összehasonlítása	78
f) A közületi alkalmazottak lakásai bérleményük összetétele szerint	79
g) A közületi alkalmazottak lakásai nagyságuk és a fizetett bérösszeg szerint tagolva	81
h) A lakások tűz és betörés ellen való biztosítása	82
i) A közületi alkalmazottak főbérleti lakásainak albérletbe adása	83
j) Az albérlő és ágybérlő közületi alkalmazottak	84
7. Befejezés	87

